

מגדולי החסידות

מאת

הרב אברהם יצחק ברומברג

הוצאת בית הלל

ירושלים, תשמ"ב

כל הזכויות שמורות

All rights reserved

"בית הלל"

לכטנשטיין את הולדר

רח' שטראוס 36

ירושלים, ת.ד. 5093

Lichtenstein & Holder

36 Strauss St. Jerusalem

P.O.B. 5093, Israel

נדפס בארץ-ישראל

Printed in Israel

חברת ספרים ליצוא בע"מ

books export enterprises l.t.d.

מגדולי החסידות

האדמו"ר ישעיה מושקאט מפראגא

האדמו"רים לבית ראדזימין

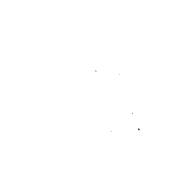

הרב הגאון ר' יצחק הכהן פייגנבום מורשה

מאת

הרב אברהם יצחק ברומברג

הוצאת בית הלל
ירושלים, תשמ"ב

ספר זה מוקדש

לזכר נשמות הגבורים הקדושים שנפלו במלחמת ששת הימים וקדשו שם שמים בשפכם את דמם בעד עמנו ובעד ערי אלהינו, ובעזרת צור ישראל וגואלו גאלו ושחררו את ירושלים עיה"ק, בית לחם, חברון ושאר המקומות בארצנו הקדושה שהיו שבויים בידי צר ואויב זה מאות בשנים.

ונתקימו בנו דברי הפרשן הגדול רבינו רבי משה בן נחמן (הרמב"ן) אשר עלה לא"י לפני שבע מאות שנה והיה הבונה הראשון של הישוב החדש. בפירושו לפסוקים (דברים ו, יח—יט) "ובאת וירשת את הארץ הטובה אשר נשבע ה' לאבותיך להדף את כל אויביך מפניך כאשר דבר ה'", אומר הרמב"ן: "והנה הבטיח כי סוף הכבוד לבא בירושת הארץ ונצוח האויבים, כי היא הטובה הגדולה והצריכה לאותו הדור". גם במלחמת ששת הימים ראינו כי הטובה הגדולה ביותר שנצרכה לדורנו היא "ירושת הארץ ונצוח האויבים". בשואה שהביאו עלינו הנאצים ימש"ו מלבד שאבד לנו שלישי מעמנו, הושפל גם כבודנו עד עפר, וע"י הנצחון במלחמה זו נתרומם כבוד ישראל בעיני עמי העולם.

ברוך אלהי ישראל אשר הגדיל לעשות עמנו והראה לנו נסים כבימי קדם, אשר אזר את בחורינו בגבורה ופרץ את אויבינו לפניהם כפרץ מים והצילנו מכף אויבינו הרבים אשר זממו להכחידנו ח"ו בארצנו הקדושה מגדול ועד קטן.

יהי זכר גבורינו הקדושים, אשר שלמו בדמם בעד גאולת ארצנו, חרות על לוח לבנו ולב כל הדורות לנצח נצחים, ותהי נשמתם צרורה בצרור החיים.

תכן הענינים

הקדמה

ז—י

1. האדמו"ר ר' ישעיה מושקאט מפראגא

יא—יב	קהלת פראגא	פרק א :
יג—יט	שנות נעוריו ונשואיו של ר' ישעיה מושקאט	פרק ב :
כ—לב	רב ואדמו"ר	פרק ג :

2. שלשה דורות אדמורי רדזימין

האדמו"ר ר' יעקב אריה גוטרמן מרדזימין

לט—ל	אבותיו ורבותיו של ר' יעקב אריה	פרק א .
מ—מא	נעשה רב	פרק ב .
מב—מו	חסידו של הק' ר' בונים מפשיסחא	פרק ג .
מח—נא	הרבנות ברדזימין	פרק ד .
נב—נד	נעשה אדמו"ר	פרק ה .
פה—צב	מתורותיו	
	האדמור ר' שלמה יהושע דוד גוטרמן	
צה—קא	מרדזימין	
	האדמו"ר ר' אהרן מנחם מנדיל גוטרמן	
קב—קיו	מרדזימין	

3. הרב הגאון ר' יצחק הכהן פייגנבאום מורשה

קכג—קכז	שנות נעוריו ונשואיו	פרק א :
קכז—קכז	תלמידו של הרי"ם מגור	פרק ב :
קכח—קמב	ר' יצחק כרב	פרק ג :
קמג—קמח	בעל-מדות	פרק ד :
קמט—קנב	אחרית ימיו ופטירתו	פרק ה :

ה ק ד מ ה

בספרי זה העשרים ושלשה בסדרת המונוגרפיות „מגדולי התורה והחסידות“ הגני בא לתאר את דמותם של גדולי תורה והחסידות מלפני מאה שנה. בראש וראשונה את דמותו של הגאון והצדיק ר' ישעיה מושקאט מפראגא (פרבר ורשה) בעל המחבר „עצי בשמים“ על משניות, ועוד ספרים. ר' ישעיה היה מילידי ורשה. אביו ר' יעקב משה היה מחסידי המגיד ר' ישראל מקוונץ והיה חתנו של הגאון והצדיק המפורסם ר' יצחק מראדוויל בעל „אור יצחק“ על התורה. בנו של הצדיק המפורסם ר' יחיאל מיכל מזלוטשוב, מתלמידי המגיד הגדול ממעזריטש. ר' ישעיה שמש בראשונה כרב בשידלובצ'י, ולאחר מכן משנת ת"ש ואילך עד פטירתו ב"תרכ"ח שמש כרב ואדמו"ר בפראגא, פרבר ורשה. פעולתו והשפעתו על יהודי ורשה ופראגא היתה רבה בשנים הללו ת"ר—תרכ"ח.

ר' ישעיה היה מיודד עם הגאון בעל „חידושי הרי"ם“ מגור שהיה גר בורשה עד שנת תרי"ט, וגם עם הגאון ר' נתקי שפיגעלגלאס בעל „מאורות נתן“ שהיה תלמידו של הגאון בעל „חמדת שלמה“ וחסידי קוונץ והיה דיין ומו"צ בורשה חמשים ושנים משנת תקפ"א—תרל"ג. שלשתם ביחד הצליחו להשפיע על יהודי ורשה ולעשותה לקהלה חסידית. ר' ישעיה פעל במחיצה אחת עם הרב הגאון ר' חיים דוידסון שהיה אב"ד בורשה משנת ת"ר—תרי"ד ואחרי כן עם הרב הגאון ר' בריש מייזלש שהיה אב"ד בורשה משנות תרי"ד—תר"ל. בתקופה זו חתם ר' ישעיה ביחד עם שאר רבני ורשה על כרוזים שונים. מלבד היותו צדיק ומנהיג עדת חסידים, הצטיין ר' ישעיה מושקאט

בגדול בתורה כפי שרואים מתוך ספריו „עצי בשמים“ על משניות ועוד. הוא עמד בקשרי מכתבים עם גדולי דורו. הצטיין בפקחותו ושינונותו ומתהלכים עליו ספורים מענינים ואמרות שהשיב למשכילי דורו.

השני בסדרה זו הוא הגאון והצדיק ר' יעקב אריה גוטרמן שהיה רב בכמה קהלות: ראטשוינז, וורקי, ראדזימין ומשנת תר"ח עד תרל"ד (שנת פטירתו) היה גם אדמו"רם של חסידים. הוא היה משיירי החבורה הגדולה שעמדו במחיצתם של תלמידי המגיד הגדול ממעזריטש, כמו הצדיק ר' לוי יצחק מברדיטשוב, „החווה“ מלובלין, המגיד ר' ישראל מקוונין, „היהודי הקדוש“ מפשיסחא, וביחד עם שנים מחבריו הקשישים ר' מנדיל מקוצק ור' יצחק מוורקי הסתופף במחיצתו של הרבי ר' בונם מפשיסחא. אחרי פטירת הרבי ר' בונם בשנת תקפ"ז נעשו שני חבריו הנ"ל לאדמו"רים והוא קבל עליו את מרותו של חברו ר' יצחק מוורקי ורק אחרי פטירתו של האדמו"ר מוורקי בשנת תר"ח נעשה ר' יעקב אריה אדמו"ר. אלפי חסידים היו ממעריציו והוא נתפרסם בעולם היהודי כ„פועל ישועות“ ומכל קצוי פולין נהרו אליו כל מר לב וקשה-יום. כל אדמו"רי פולין שבזמנו כבדוהו והכתירוהו בכתר „הסבא קדישא“ והרבה מהם היו פונים אליו לפני הדינים הנוראים בבקשה שיזכור אותם בתפלותיו וחתמו את שמותם ושם אמר, כנהוג.

ר' יעקב אריה היה תלמיד חכם גדול ובן דורו הגאון ר' נתקי שפיגלגלאס מביא בספרו „מאורות נתן“ כמה פעמים את הרבי ר' יעקב אריה בעניני עגונות.

שושלת האדמו"רים מבית ראדזימין ארכה שלשה דורות משנת תר"ח—תרצ"ד. אבי השושלת היה ר' יעקב אריה ואחרי פטירתו בשנת תרל"ד נעשה לאדמו"ר בנו הצעיר ר' שלמה יהושע דוד ונהל את עדת חסידי ראדזימין עד ס"ו שבט תרס"ג, ואחריו בנו ר' אהרן מנחם מנדיל שנפטר ח' אלול תרצ"ד.

מהזקן לבית ראדזימין נשאר ספר „ביכורי אבי"ב“ על התורה, נדפס לינדזן תש"ח. מנכדו ר' אהרן מנחם מנדיל נשארו שלשה ספרים

בדפוס: „חינוך הבנים“, „צמח מנחם“ על הגדה של פסח ו„עלים לתרופה“ חדושים ופלפולים על דף כ"א במסכת ביצה. כמו כן השאיר חמשה ארגונים גדולים של חבוריו בכתב-יד שנשמדו בימי השואה הנאצית.

האחרון בספר זה הוא הרב הגאון החסיד ר' יצחק הכהן פייגנבוים ראב"ד בורשה. ר' יצחק נולד בורשה בשנת תקפ"ח ונפטר בורשה בשנת תרע"א. יותר מארבעים שנה כהן בתחלה כדיין ומו"ץ ואחר כך כראב"ד בעיר הבירה ורשה. כל ימי חייו הסתופף בין חסידים גדולי תורה, בראשונה בין חסידי קוצק. אחרי שנפטר הרבי מקוצק (כ"ב שבט תרי"ט) התחיל לנסוע אל רבו המובהק הר"ם שהעתיק אז את משכנו מורשה אל העירה גור. אחרי פטירת הר"ם בשנת תרכ"ו נסע לאדמו"ר ר' העניך מאלכסנדר ואחרי פטירתו בשנת תר"ל קבל ר' יצחק עליו את מרותו של האדמו"ר הגאון ר' אברהם מסוכטשוב. במשך ארבעים שנות רבנותו לא הכריע בשאלה קשה עד ששאל את רבו מסוכטשוב וגם הרבי מסוכטשוב היה פונה אליו כמו לחברו „לכבוד ידידי ורב חביבי הרב הגדול מעוז ומגדול תריף ובקי משנתו זך ונקי החסיד מו"ה יצחק הכהן נ"י הגני שולח לו קונטרס לעיין בו, ימחול להעמיק עיונו בו ולכתוב לי דעתו איך נוטה אחר שיעיין בדברי הקונטרס כמה וכמה פעמים וירד לתוכו ותוך תוכו כי ידוע לרו"מ אשר קשה לי מאד להאריך“. ואחרי חתימתו הוא מוסיף „אשר יעלה במצודתו לסתור או לבנות ימחול לכתוב לי ובעז"י אשיב כי ה' הטובה עלי“. וספר לי החסיד הישיש ר' שלמה קאליש ז"ל חתנו של הגאון בעל „חלקת יואב“ מקינצק שלמד כשנתיים בסוכטשוב וזל ה„אבני נזר“ והיה כותב את תשובות רבו, כיצד היה ה„אבני נזר“ מקפיד מאד ומדייק בתוארים. ופעם כשהכתיב תשובתו להגאון החסיד ר' פינצק מפילץ אחר שפתח בתואר „כבוד הרב הגאון הצדיק“ עצר פתאום וקרא בתמיהה: „הצדיק?״ ורץ כמה פעמים בחדר אנה ואנה כדי לעיין בדבר ובסוף אמר „הצדיק, הצדיק, הוא באמת צדיק“. וצוה לכתוב את התאר „הצדיק“. וכן במכתב הנ"ל שכתב ה„אבני נזר“ אל

ר' יצחק פייגנבוים בשנת תרמ"ו פונה אליו בתואר "הרב הגדול מעוז ומגדל חריף ובקי משנתו זך ונקי החסיד וכו'. ובמכתב אחר משנת תרס"ג הוא כותב אליו "הרב הגאון התסיד יראת ה' אוצרו". ונאמנים עלינו דבריו של האדמו"ר מסוכבטשוב: ר' יצחק היה גם גאון וגם חסיד. ר' יצחק הצטיין בחבתו לציון ותמך בהגאון ר' שמואל מוהליבר מביאליסטוק בפעולתו בתנועת "תובבי ציון".

את החומר לספרי זה אספתי מתוך ספרי המקור: "עצי בשמים" על משניות מהגאון הצדיק ר' ישעיה מושקט מפראגא, "ביכורי אביב" על התורה מאת האדמו"ר ר' יעקב אריה מראדזימין, "חנוך הבנים", "צמח מנחם" על הגדה של פסח, "עלים לתרופה" על דף כ"א במסכת ביצה, מאת האדמו"ר ר' אהרן מנחם מנדיל מראדזימין, "אור פני יצחק" מאת הרב הרבני המופלג בתורה ובחסידות ר' ישראל איסר פייגנבוים הי"ד, שהדפיס את ספרו הנ"ל כחדש לפני שפרצה המלחמה העולמית השניה ורק עותק אחד נשאר אצל בנו הרב ר' יצחק פייגנבוים נ"י בהאג שבהולנד. ובעלותו ארצה בשנת תשכ"ו הוציא מחדש את הספר היקר הזה של אביו המנוח. וכן נעזרתי בספרו של הרב יהודה לוי, "חסידים מספרים". הנני מודה לכל מי שטרח להמציא לי את הספרים הנ"ל, ביניהם בעיקר ידידי היקר ר' אליעזר לביא נ"י.

ירושלים בחודש כסלו תשכ"ח

א. י. ברומברג

האדמו"ר ר' ישעיה מושקאט מפראגא

(תקמ"ג—תרכ"ח)

פרק א

קהלת פראגא

בפראגא פרברא של ורשה היתה קיימת קהלה יהודית בפני עצמה שקדמה לקהלת ורשה. ליהודים היתה יכולת להתישב בפראגא יותר מאשר בורשה. כבר בשנת תק"ך—1760 אנו מוצאים בפראגא קהלה חשובה, ומאז היא הולכת וגדלה. בורשה היו הגוים סוחרים ובעלי מלאכה וראו ביהודי מתחרה מסוכן ועל כן התנגדו לישובם של יהודים. לעומת זאת בפראגא היו הפריצים הפולנים מעונינים להחכיר ליהודים מגרשים למען יקימו עליהם בתים וחנויות. בשנת 1775—תקל"ה הרשה הסיים הפולני ליהודים באופן רשמי להתישב בפראגא ולבנות בתים ולעסוק במסחר. בשנת 1780—תק"מ קבלו יהודי פראגא רשיון לבית עלמין משלהם בכפר טרגובה הסמוך. עד השנה ההיא היו מביאים את מתיהם לקבורה בגובידבור. לעומת זאת היו יהודי ורשה נאלצים עוד שנים רבות לקבור את מתיהם בעירות הסמוכות בסוכטשוב או בגרודזיסק.

בשנת 1785—תקמ"ה קבלה החברה קדישא בפראגא אשור רשמי ומאותו זמן מלאה תפקיד חשוב בחיים הצבוריים שבמקום. בשנת 1784—תקמ"ד היו בפראגא: בית שחיטה, מקוה, בית מדרש ובית עלמין, חדרים ומלמדים ודרשנים. בשנת

1793—תקנ"ג היה שם הדרשן ר' איטשקע לייבוויטץ מגומבין. בבית המדרש היתה ספריה תורנית ואפשר היה לקבל ספרים הביתה בהשאלה.

הגאון ר' ישעיה מושקט היה הרב הראשון בפראגא והיה מכונה „ר' ישעיה חריף". לפראגא הגיעה תנועת החסידות קודם שהגיעה לורשה. ההשכלה לא הגיעה לפראגא מפני שהמשכילים היו הרופאים או הסוחרים הגדולים והם היו יכולים בקלות להתישב בורשה.

בפראגא בשנת 1781—תקמ"א היה הויכוח הראשון בין החסידים ומתנגדים בין הרב ר' לוי יצחק שהיה אז רב בזעליחוב ובין הרב ר' אברהם קאצנעלבוגען הרב מבריסק שהיה מתנגד קיצוני לחסידות וכתב פמפלט חריף נגד החסידות בשם "מלחמות השם". הגורם לויכוח היה המקרה שהרב מבריסק נזדמן לורשה ופגש שם את ר' לוי יצחק. הרב מבריסק ידע שהמתנגדים בורשה חזקים יותר מן החסידים והציע לערוך ויכוח בפראגא, כפי הנראה החסידים הצליחו בויכוח ולכן התפתחה החסידות בפראגא. היה צריך להיות גם ויכוח שני בורשה והרב מבריסק הציע לבחור מחשובי העיר כבוררים ולכך לא הסכים ר' לוי יצחק. בשנת תקמ"ד—1794 היה הרב מבריסק בורשה בחודש תמוז וחבר ויכוח בכתב ודרש מהרב מזעלחוב תשובות על שאלות שונות. אם היתה תשובה מהרב מזעלחוב לא ידוע רק לרגלי הויכוח נעשה קרע בחברה קדישא והיא נתפלגה (תולדות היהודים בורשה מאת ד"ר י. שצקי ח"א ע' 135—133). בפראגא נתהוותה הקהלה החסידית לראשונה והיא שמשה היסוד להתהוות הקהלה החסידית בורשה.

פרק ב

שנות נעוריו ונשואיו של ר' ישעיה מושקאט

ר' ישעיה מושקאט נולד בעיר ורשה בשנת תקמ"ג, לאביו הגביר ר' יעקב משה שהיה למדן מופלג ומתלמידיו של המגיד מקוזניץ⁽¹⁾ ר' יעקב משה נמנה על עשירי ורשה ובשנת תק"ע קבל רשיון לקנות בית ברחוב פראנצישקאנא, דבר שהיה נדיר בימים ההם לגבי היהודים.

בנעוריו למד תורה אצל אביו. בספרו "הרי בשמים" על התורה הוא מצטט את אביו ביראת כבוד "ושמעתי מאדוני אבי נשמתו עדן"⁽²⁾, וכן "שמעתי מאדוני אבי זכר צדיק לברכה"⁽³⁾. הנער ישעיה הצטיין בכשרונותיו ומנעוריו יצא לו שם כ"עילוי" בכל רחבי פולין. שמע ה"עילוי" הצעיר הזה מורשה הגיע גם לאזניו של ה"חווה" מלובלין. רבים וכן טובים בקשו לקחת את הנער ה"עילוי" לחתן להם, אולם ה"חווה" מלובלין זיוג אותו עם נכדת המגיד ר' מיכל מזלוטשוב.

(1) בס' "נצח ישראל" למהר"ל מפראג (נדפס נאוידבור תקנ"ג) ישנה הסכמה מהמגיד מקוזניץ וזו לשונו: "תלמידי הרבני ר' יעקב משה בהרבני המופלא הנגיד מו"ה שלמה זלמן נ"י מעירוסלוב הביא לפני ספר המקרא הזה "נצח ישראל"... ר' יעקב משה היה המוציא לאור של הספר הזה בספר ישנה הסכמה גם מהרב מברדיטשוב.

(2) הרי בשמים ליום כפור.

(3) שם, פ' תבא.

והמעשה היה כך.

על חסידיו של ה"חווה" נמנה אז הגביר הידוע ר' הירשל דיסקין מן העיר אופוטשנא, מי שהיה אחר כך חותנו של האדמו"ר האמצעי ר' דוד מקוצק. ר' הירשל דיסקין זה היה ממקורביו ונאמניו של ה"חווה", והיה לעתים קרובות בא אל רבו ללובלין.

פעם אמר לו ה"חווה": "ידידנו הצדיק ר' יצחק, בנו של המגיד ר' מיכל מזלוטשוב, סובל מאד בעירו ראדוויל מבעלי הבתים שלו. את אביו הצדיק ידענו, ומפני הקפדתו חושש אני. מאחר שבעירך אופוטשנא נתפנה מקום הרב, מן הראוי שתקבל עליך להושיב את ר' יצחק על כסא הרבנות אצלכם".

קבל ר' הירשל דיסקין ועשה כדבר רבו ובשובו לעירו התחיל לחזר אחרי בעלי הבתים לאסוף חתימות על כתב הרבנות ואחר כך נסע לראדוויל והביא את ר' יצחק לאופוטשנא. כשבא ר' הירשל דיסקין שוב ללובלין וספר ל"חווה" כי מלא אחרי דבריו וכי ר' יצחק נתקבל לרב באופוטשנא אמר לו ה"חווה": "ועתה, הירשל, יהיה עליך לעשות עוד מעשה. הלא יש לו לר' יצחק בת להשיא, אמור לו בשמי שאני מציע לו להשתדך עם ר' יעקב משה מושקאט מורשה. יש לו לר' יעקב משה בן מצוין "עילוי", ישעיה שמו. ואל ר' יעקב משה מושקאט תסע לורשה ותאמר גם לו בשמי, אף כי הוא מחסידי קוזניץ, שישתדך עם ר' יצחק ויקח את בתו לאשה עבור בנו ה"עילוי". עשה ר' הירשל דיסקין כמצות ה"חווה", נסע אל ר' יעקב משה מושקאט לורשה והציע לפניו את השידוך בשם ה"חווה" ואחרי זה חזר לאופוטשנא והציע לר' יצחק, עד אשר שני

הצדדים הסכימו וכתבו את "התנאים" וקבעו את זמן החתונה. החתונה נתקיימה בורשה בביתו של הגביר ר' יעקב משה מושקאט, אבי החתן, בשנת תקס"א⁽¹⁾.

לאחר החתונה בא הזוג הצעיר לאופוטשנא לגור בבית אבי הכלה, כמנהג הימים, וכפי שהוסכם בכתב התנאים. שנים אחדות ישב האברך הצעיר ר' ישעיה סמוך על שלחן חותנו הצדיק באופוטשנא ועסק בתורה, ויהי לו חותנו גם לרב ומורה בתורה ובחסידות⁽²⁾. בספריו מזכיר ר' ישעיה את חותנו ביראת

(1) בס' "גאון צבי" על מסכת ב"ק מאת הגאון ר' צבי הירש אבד"ק רישא (נדפס ורשה תקס"א) ישנה הסכמה של ר' יצחק מראדוויל שהיה אז אבד"ק ור"ם באופוטשנא והוא כותב בשנת תקס"א: "מדי היותי פה ווארשא על שמחת נשואין בתי תחי' "

(2) על זוגתו של ר' ישעיה מפראגא מסופר: היא היתה אשה יראת שמים אבל היתה ממרה את פיו וטענה אחת היתה בפיה שהיא עסוקה במצוות. כשבקש ממנה דבר, היא עמדה בתפלה או עסוקה במעמדות. פעם אמר לה בעלה: "מדוע אינך עושה רצוני ותמיד עסוקה? " ענתה לו: "הרי רואה הנך כי עסוקה אני במצוות תמיד!" אמר לה: בתורה כתוב "וכל הנשים אשר נשא לבן אותנה בחכמה טו את העזים" (שמות לה, כו) אומר בעל הטורים "שלש פעמים נאמרו בתנ"ך המלים "וכל הנשים": כאן, ואידך "וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן" (אסתר א כ) ועוד "וכל הנשים העומדות" (ירמיה מד, טו) אלו הנשים שנתעסקו במלאכת השמים יתנו יקר, אבל אותם הארורות המקטרים לצבא השמים גרמו שגלו והיו למשל ולשנינה". עד כאן לשון בעל הטורים.

רואה את — אמר ר' ישעיה לזוגתו הרבנית — שאפילו נשים שעוסקות במלאכת הקדש למשכן חייבות אף הן לתת יקר לבעליהן ולשמוע בקולו".

כבוד ומביא דברים בשמו. בספרו "הרי בשמים" על התורה לפ' וירא הוא כותב: "חותני הרב הקדוש הר"י מראדוויל זצ"ל" או "שמעתי מחותני הרב הקדוש זצלה"ה (שם לפ' משפטים) ועוד במקומות הרבה. ובהקדמה לסדור שלו הוא כותב: "חותני הרב הצדיק החסיד אמיתי בוצינא קדישא חסידא ופרישא א"א כקש"ת מה"ו ר' יצחק מראדוויל זכו". וגם את אבי חותנו הוא מצטט: "מפה הרב הקדוש ר' מיכלי מזלאטשוב (הרי בשמים לתשעה באב) או "בשם הרב הקדוש ר' מיכלי מזלאטשוב ז"ל (שם, במדבר). (*)

ר' יצחק מראדוויל היה מחותנו של הגאון הקדוש ר' אברהם יהושע העשיל מאפטא בעל "אוהב ישראל" (ספרן של צדיקים מערכה י"ט) וביחד עם עוד ארבעה צדיקים מפורסמים בדורו: ר' מאטעלע מטשרנוביל, ר' ישראל פרידמן מרח"ין, ר' משה צבי מסאווראן, ר' יעקב אריה מנסכין, נתן הסכמתו על ש"ס סלאוויטא שנדפס בשנת תקצ"ה והמוציא לאור כותב: "זאת לדעת כי יש עוד תחת ידי הסכמת הרב המנוח המאור הגדול החסיד המפורסם פרי קודש כקש"ת מו"ה יצחק מראדוויל אשר טרם נלקח ארון אלקים הסכים על ידי להדפסת הש"ס, אך יען איננו כי לקח אותו אלהים לא הדפסתי הסכמתו".

ר' יצחק הכיר עוד את ר' אברהם המלאך בנו של המגיד ממעזריטש והיה אומר עליו "לא לחינם קראו לו "מלאך" באמת היה "מלאך". וספר: פעם בליל תשעה באב עם קריאת

(*) נשאר מר' יצחק מראדוויל חבור על התורה בכתב-יד

נדפס בירושלים בשנת תשכ"א בשם "אור יצחק".

"איכה" בבית-הכנסת התישב על הרצפה ופרץ בבכי בקראו "איכה", שם ראשו בין ברכיו וכך נשאר יושב ללא תנועה. באי בית המדרש הלכו לביתם וכשחזרו בבוקר מצאוהו יושב ללא תנועה כמו שהשאירו אותו בלילה..." (מתוך ס' אמונת צדיקים, ורשה תרס"ט (שנת אתה פתר לי) דפוס שולדברג ושות' ע' 64, סי' קלד).

ר' יצחק היה בתחלה מגיד מישרים בעיר נאדבורנא במקום חותנו השני הקדוש ר' צבי, וכבר אז נתפרסם כבעל מופת. ומעשה שהיה: באה לפניו דוכסית אחת בבכיה גדולה לבקש שהרבי יתפלל על בנה הילד שמוטל על ערש דוי והרופאים אמרו נואש לחייו. נתמלא לבו של ר' יצחק רחמים על האשה המתיפחת קם מכסאו נשא כפיו למעלה ולחש בעינים עצומות: "רבש"ע. הרבה ערלים יש לך בעולם, יחיה נא גם הערל הקטן הזה. אולי תצמח על ידו טובה לאדם מישראל". והבטיח לדוכסית שבנה יקום ממחלתו בריא ושלם, והלכה ממנו. וכן היה, כעבור זמן קם הילד מחליו וילך מחיל אל חיל בלימודיו ואת הרבי מנאדבורנא זכר כי ממנו באה לו הישועה וניצל ממות, ופעמים רבות נפגש עמו בהיותו בנאדבורנא. לימים כשהשלים את השכלתו הגבוהה באחת הערים הגדולות ברוסיא נתמנה לשופט ראשי בבית המשפט בעיר זיטומיר.

ואז קרה המעשה ור' יצחק כבר היה בראדוויל בימים ההם. לבית המשפט בזיטומיר הגיעה מסירה על שלשה צדיקי הדור: על ר' מאטעלע מטשרנוביל, על ר' ישראל מרוזין ועל ר' יצחק מראדוויל. שלשתם נקראו להתיצב בבית המשפט בזיטומיר. כאשר הופיעו ביום המיועד והשופט ראה ביניהם את ידידו

ומצילו משכבר הימים את הרב מנאדבורנא, קם ממקומו ורץ לקראתו ברב כבוד וחבה, ציוה להגיש לו כסא לשבת, וכששמע את ענין התביעה אמר לפני המושבעים כי את הרב הזה הוא מכיר שהוא צדיק גדול והוא אתראי בעדו ששום עולה לא תמצא בו ועל כן הוא פוטרם לשלום ויחד עמו גם את שני חבריו.

ואף שהעריך מאד את חותנו הצדיק ר' יצחק מראדוויל, לא חדל ר' ישעיה מלהיות מחסידיו של המגיד מקוונץ, שאליו היה רגיל לנסוע ביחד עם אביו. גם אחרי פטירת המגיד מקוונץ בשנת תקע"ה המשיך ר' ישעיה לנסע לקוונץ אל ר' משה אליקים בריעה, בנו של המגיד, במשך שלש עשרה שנות נשיאותו עד שנת תקפ"ח. וגם לצאצאיו של המגיד היה קשור ר' ישעיה. בשנת תר"כ כשנולד הצדיק ר' ירחמיאל משה מקוונץ בן להצדיק ר' יחיאל יעקב מקוונץ שהיה חתנו של הרבי ר' אלימלך מגראדז'יסק רצה ר' ישעיה לנסוע לגראדז'יסק ל"ברית מילה". אבל היות שר' ישעיה היה כבר בן שבעים ושבע וחלוש מאד לא נתנוהו אנשי ביתו לנסוע. בלילה לפני ברית מילה ראה ר' ישעיה בחלומו את המגיד מקאונץ מתרעם עליו ואמר לו: "אצלי היום יום שמחה ואתה תשב פה?" לפנות בקר כאשר התעורר ר' ישעיה משנתו צוה לאנשי ביתו לשכר עגלה בשבילו ונסע מהר לגראדז'יסק ובא בדיוק כשהכניסו את התינוק למילה בבית המדרש.

אחרי פטירת רבו ר' משה אליקים בריעה בשנת תקפ"ח, היה ר' ישעיה מסתופף בצלו של חותנו הקדוש ר' יצחק מראדוויל. אחרי פטירת חותנו בשנת תקצ"ב נעשה ר' ישעיה בעצמו אדמו"ר, וחסידיו קוונץ וגם חסידיו חותנו מראדוויל היו

באים אליו. על יד שלחנו בשבתות ובמועדים היה ר' ישעיה משמיע דברי תורה משלו וגם מה ששמע מפ' חותנו ר' יצחק, ופעמים רבות מביא את חותנו בספר "הרי בשמים" על התורה. בסידור שנדפס בחייו של ר' ישעיה בשנת תרכ"ה הוסיפו שני פירושים אחד של ר' יצחק מראדוויל בשם "אור יצחק" והשני "הרי בשמים" של ר' ישעיה. בראש הסדור כותב ר' ישעיה: "הנה בא אלי תלמידי חביבי ה"ה הרבני המופלג מו"ה זכריה מענדיל בהר"י ז"ל ובידו ספר מגילה מכתב ידו מה ששמע ממני מדי שבת בשבתו מחידושי אלה וגם מחידושי חותני הרב הצדיק החסיד אמיתי בוצינא קדישא חסידא ופרישא א"א כקש"ת מחו' ר' יצחק זצ"ל מראדוויל והפציר בי להתרצות לו להוציאה לאור ואחרי אשר ראיתי דלשם שמים כוונתו ועיינתי בהם וראיתי כל הדברים שאמרתי שטובים הם להתחזק בעבודת היוצר געניתי לו בראשי, בזכות זה יזכהו הש"י בבני חיי ומזוני ובכל טוב, ואני מבקש מהמתפללים בעמדם במקדש מעט לשפוך שיחם לפני ה' מתוך הסידור הלזה, יזכירו גם שמי להעתיר בעדי להחלימני ולהציבני לפניו לעבודתו ולנחמני מעצבון רוחי ולזכות נפשי רוחי ונשמתי בתוך המצפים לישועה והנכספים לנחמה הכוללת במהרה בימינו אמן".

פרק ג

נעשה רב ואדמו"ר

ראשית רבנותו של ר' ישעיה מושקאט היה בעיר שידלובצי. הוא קבל את הרבנות שם אחרי שירד משלחן חותנו. כמה שנים ישב שם אין אנו יודעים. אחרי שידלובצי כהן ברבנות בעוד כמה קהלות ולבסוף נתקבל כאב"ד בקהלת פראגא, הסמוכה לורשה. הדבר היה בשנת ת"ר, באותה השנה גופא התחיל בורשה לכהן ברבנות הרב ר' חיים דוידזון, אחרי פטירתו של ה"חמדת שלמה".

בזמנו יצאה גזרת הממשלה על המלבוש היהודי, כמובן שהיהודים התנגדו לגזרה זו, אבל הממשלה אלצה את הרבנים להכריז כי דינא דמלכותא דינא. נמצא כרוז משנת תר"ט שעליו חתום ר' ישעיה ביחד עם הרב בורשה ר' חיים דוידזון והגאון ר' יצחק מאיר אלתר שיהודים בפולין צריכים לקיים את תקנות הממשלה בדבר המלבושים. (שצקי ח"א ע' 228) בשנת תרי"ז שוב חתם ביחד עם הרב בורשה ר' בעריש מייזליש והגאון ר' יצחק מאיר אלתר על הכרוז בדבר המלבושים. (שצקי ח"ב ע' 287). בשנת תר"כ אנו רואים את חתימת ר' ישעיה ביחד עם הרב בורשה ר' בעריש מייזליש והגאון ר' יצחק מאיר אלתר על כרוז בדבר בשר כשר שלא יקנו בשר מבחוץ רק משחיטת וורשה. (שצקי ח"ג ע' 428).

פראגא בשנת ת"ר היתה כבר ידועה כקהלה חסידית. ר' ישעיה פעל שם כרב וגם כרבי של חסידים. חבריו היו ר' יצחק

מאיר אלתר מגור בעל "החידושי הרי"ם" שישב אז בורשה וגם זמן מה היה גר בפראגא, גם הצדיק ר' יחיאל מאיר ממוגילניצא נכד המגיד מקוונץ היה בא לעתים קרובות לורשה, וגם הצדיק ר' יצחק מוורקי שהיה רגיל לבא בכל פעם לורשה לרגל העסקנות שלו.

ר' ישעיה היה מקובל על כל צדיקי דורו, פעם בהיותו בברית מילה, פגש שם את הצדיק ר' שמואל אבא מזיכלין. בקש הצדיק מזיכלין את ר' ישעיה שיאמר תורה, ולא רצה מתחלה אמר לו הצדיק מזיכלין: "במקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב" — חלול — הוא לשון חלל ואויר פנוי, כלומר שיש חלל פנוי להשראת שכינה ע"י דברי תורה, מפני שאין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד, אז אין חולקין כבוד לרב". נענה ר' ישעיה ואמר דברי תורה" (להב אש ע' 470).

ר' ישעיה היה מפורסם כחכם ויש להצטער שרק מעט מאמרותיו נשמרו בין החסידים. וגם מהמעט הזה עולה ובולטת פקחותו. כל אמרה ואמרה היא פנינה בפני עצמה ומעידה על אומרה, גביא כאן מאמרותיו ותשובותיו כפי שמצאנו ברשומות. פעם נכנס ר' ישעיה אל עשיר אחד לבקש ממנו לצרכי צדקה. התישב בכבדות על כסא, תשוש כח וחלוש, שאלו העשיר: "רבינו! טרחה זו לשם מה היא, כלום אין חסידינו יכולים לאסוף את הכסף לצדקה?" נענה לו ר' ישעיה ואמר: "מיום שנחלשתי הריני מתפלל לבורא שיחזקני ויתן לי כח לקיים מצוותיו, אם חסידי יקיימו את המצוות המוטלות עלי, שוב לא יהיה לי פתחון פה להתפלל על בריאותי, יאמרו בשמים, לחסידיך כוח ובריאות. (חסידים מספרים רל"ד).

פעם ראה שכמה מחסידיו מדברים בשעת קריאת התורה. פנה אליהם בלשון בדיחותא ואמר: "אצלנו כפי הנראה אוהבים את התורה יותר מדי "צי-ליעב". כשמוציאים את התורה מן הארון ונושאים אותה סגורה כולם נושקים אותה. אבל כשמתחילים לקרא בה מתחילים לדבר שיחה בטלה, כי אוהבים אותה רק כשהיא "צי" — כלומר סגורה". (אמרי צדיקים מאת אברהם איטינגא ע' ב').

פעם שאלו את ר' ישעיה: "כתוב "צדקה תציל ממות", הלא שנותיו של האדם קצובות מראש מה תעזור כאן צדקה? השיב ר' ישעיה: "אדם הנותן צדקה למעלה מכוחו, פתחון פה לו לבוא בתחנונים לפני הבורא ולבקש: "אף אתה תן לי שנים למעלה מהקצוב... " (חסידים מספרים רפ"ח) ור' ישעיה באמת הצטיין במדת הצדקה שלו והתיחס לכל עני ואביון באבהות. פעם אחת שאל אותו אחד מראשי הקהלה שלו: רבינו אדרבה יודה נא הרבי כלום אפשר לרחם על פלוני הנוכל שכבודו מטרידנו בעניינו, שכור האיש הזה ומתגולל ברחובות, תמיד מכה את אשתו וילדיו, גנב ורמאי מאין כמוהו, אינו מתפלל ואינו צם אפילו בתשעה באב, כלום יתכן לרחם עליו?" השיב לו ר' ישעיה: אדרבה יודה כבוד ראש הקהל ולא יבוש, כלום יתכן לא לרחם על בריה שאין לו בעולמו לא עולם הזה ולא עולם הבא, ואין לו לב אף לילדיו ואין לו בושה מבורא העולם, כלום יתכן על אמלל וחולה גפש כזה לא לרחם? ... (חסידים מספרים תס"ג) הוא לא רק תמך בעניים אלא הבין לרוחם ומסופר שיהודי עיור קנה לו שביתה ליד ביתו של ר' ישעיה

בפראגא, יום יום התיישב עם סל מלא עוגות, רועד מקור ומפחדו של שוטר ומוכר את סחורתו.

פעם תפסו שוטר והחרים את סל העוגות. בכה העני במר לבו. שמע ר' ישעיה את אשר קרה לו הוציא מכיסו ונתן לו דמי נזקו. מאותו יום ואילך שמר ר' ישעיה על הרוכל העיור, והיה ממתין לו בכל בקר, אך הגיע עם סחורתו, מיד קנה ממנו את כל העוגות. אמרו לו מקורביו: "כלום לא מוטב להקציב לעני את דמי פדיונו ולשלם לו מדי חודש בחדשו ולחסוך מהעני וגם מרבינו טרחה יתירה?" "לא — נענה ר' ישעיה — הרוכל מאמין כיום שהוא סוחר מצליח המרויח את לחמו בכבוד, אם מאור עיניו נלקח ממנו, מדוע שמחת נפשו לקחת ממנו? ... (חסידים מספרים רל"ט).

ופעם שאלוהו מקורביו: "רבינו מה טעם שלתפלה בצבור ר' בששה מתפללים ולברה"ז בצבור צריכים ז' סועדים?" "ענה להם ר' ישעיה: "אינני מבין את השאלה. למי זה איכפת, אם עוד יהודי אוכל?" (חסידים מספרים תע"ז).

מענינות תשובותיו שהשיב לכל אחד ואחד, ביניהן גם מה שהשיב למשכילים. פעם בא לבית המדרש שלו משכיל אחד בבוקר השכם, נגש אליו ואמר לו "רבינו יש לי לשאול שאלה". אמר לו ר' ישעיה "שאל בני". מדוע — שאל המשכיל — בפרשת המקלל (ויקרא כ"ד כ"ג) נאמר "וירגמו אותו אבן" זאת אומרת באבן אחת, ובפרשת מקושש (במדבר ט"ו ל"ו) נאמר "וירגמו אותו באבנים" משמע אבנים רבות?" השיב לו ר' ישעיה: "הלא רש"י אומר על "וסעדו לבכם" (בראשית י"ח ה') מדוע לא כתוב וסעדו לבותיכם בלשון

רבים ? מפני שאין יצר הרע שולט במלאכים ולכן יש להם רק לב אחד וזהו גם במקושש שהיה צדיק גמור ורצה להורות לבני ישראל שמחלל שבת חייב סקילה כל אחד ואחד מן הסוקלים אותו היתה לו מחשבה אחרת בזריקת אבנו, אחד אמר בלבו: "מה לעשות בורא העולם צוה לסקול אותו אע"פ שהוא צדיק והתכוין לשם שמים". השני אמר בלבו: "בודאי הוא רשע גמור אם צריכים לסקול אותו" אבל במקלל, כולם זרקו אבן אחת, מפני שהוא רשע גמור לכל הדעות בלי ספק ולכן כתוב אצל המקלל "וירגמו אותו אבן" (קונטרס "אורות בשמים" בסוף ספרו עצי בשמים).

ר' ישעיה הצטיין בענותנותו ופעם בישבו בחבורת חסידיו באמצע היום, רצו חסידיו לשלוח אחד מהם להביא יין לשותות, לא הסכים לזה ר' ישעיה ואמר להם: "יין של צהרים הוא אחד הדברים שהמשנה באבות אומרת שמוציאה את האדם מן העולם". ענו לו חסידיו: "הלא תז"ל אמרו "הרוצה לנסך יין ע"ג המזבח ימלא גרונם של תלמידי חכמים יין". אמר להם ר' ישעיה "לא כן הדבר לא כל אחד יכול לומר על עצמו שהוא תלמיד חכם שמותר לו לשותות יין בצהרים. הגמרא אומרת בסוטה מ"ט ע"ב "בעקבתא דמשיחא חוצפא יסגי וכו' הגפן תתן פריה והיין ביוקר" וקשה להבין אם "הגפן תתן פריה" למה "היין ביוקר"? אלא בעקבתא דמשיחא חוצפא יסגי — יתרבו האנשים שיקראו עצמם "תלמידי חכמים" ועליהם נאמר "הרוצה לנסך יין ע"ג המזבח ימלא גרונם יין" ולכן אפילו בזמן שהגפן תתן פריה — היין יהיה ביוקר" (אמרי צדיקים מאת אברהם איטינגא ע' י"ח).

כל ימיו היה בעל יסורים ובשלש עשרה שנותיו האחרונות לא ירד ממתת חליו. חסידים מספרים שהיה רגיל לומר בכל יום בהתלהבות גדולה את הברכה "שעשה לי כל צרכי". וכששאלו אותו "ולשמחה מה זו עושה?" השיב להם ר' ישעיה: "אגיד לכם, מהו הדבר שזקוק לו שפל כמוני בעולם הזה? הוה אומר לקצת יסורים כדי לזכך גופי. ועתה כשהיסורים אצלי לא אברך עליהם?" (חסידים מספרים תק"ח).

ושוב שאלו אותו חסידיו כשראוהו שוכב ביסורים: "אם היסורים הם דבר טוב, מדוע לא תקנו ברכה עליהם?" השיב להם ר' ישעיה: "בודאי תקנו ברכה והיא "שעשה לי כל צרכי". (חסידים מספרים תק"ז)

אף שהיה חולה ובעל יסורים, עסק בצרכי צבור במסירות נפש ולא הזניח דבר, ראשי הקהל התרעמו עליו ואמרו "החסידים באים ומספרים לו הכל והוא בוחש בכל עניני הפרט". השיב להם ר' ישעיה: "מה אוכל לעשות? הלא אין לך יודע צרת הקדרה, אלא הכף הבוחשת בה..." (חסידים מספרים ח"א תכ"ה).

ואף שקבל את משכרתו מהקהלה די מחסורו חי חי עוני ודחק, כי היה מחלק את כספו לצדקה. שאלו אותו פעם ראשי הקהל: "נותנים למר כסף כדי שיהנה מזה ומדוע הוא מחלק את הכל לצדקה, כלום למטרה זו קבל הכסף?" השיב ר' ישעיה: "נותנים לי כדי ליהנות ואני גהנה ממתן צדקה". (חסידים מספרים ח"א ר"ב).

פעם שאלוהו: "מדוע התירו לתלמיד חכם "שמינית שבשמינית גיאות, הלא גם פירור של גאווה מגונה?" השיב

ר' ישעיה: "התירו לו כדי שיקדש עצמו במותר לו..."
 ופעם בשבת קודש אחר התפלה אמר לחסידיו: "כל מי
 שמזלזל במפה לבנה על השלחן בשבת קודש הרי הוא כמזלזל
 בשבת עצמה". והמשיך להסביר: "כמו ביום כפור חוט השני
 נהפך ללבן והצבע הלבן מרמז על סליחת העוונות, כן בשבת כל
 ימות החול אנו מניחים על השלחן מפה צבעונית אבל בשבת
 קודש מפה לבנה כי גם "מי שעובד ע"ז ושומר שבת כהלכתו
 מוחלין לו על כל עונותיו" (עצי בשמים).

פעם כשראה שאחד למד עם תלמידיו חומש עם הביאור
 של מנדלסון בגרמנית. העיר לו ר' ישעיה ואמר: "לשונו
 אשר אנו לומדים בה תורה נקרא למעלה לשון קודש, לא כן
 הדבר מי שלומד תורה עם הביאור הלועזי".

יותר משאר החברים והידידים שלו היה פוגש לעתים
 קרובות את ר' יצחק מאיר אלתר שהיה גר בורשה. פעם
 נפגשו ב"שבע ברכות", שאל ר' יצחק מאיר אותו "מה פירוש
 הפסוק (דברים כ"ד ה') 'כי יקח איש אשה חדשה וגו' נקי
 יהיה לביתו שנה אחת" מה זאת נקי? ענה לו ר' ישעיה הלא
 הגמרא מבארת את זה "כאדם שאומר לחברו יצא פלוני
 נקי מנכסיו ואין לו בהם הנאה של כלום" וגם כאן "נקי"
 בשנה הראשונה שאין לו בה "הנאה של כלום" (עצי בשמים)
 ופעם אחרת שאל אותו ר' יצחק מאיר: מדוע הגמרא אומרת
 (ברכות ט"ז א) "אומנין קורין בראש האילן ובראש הנדבך
 מה שאינן רשאים לעשות כן בתפלה" הלא קריאת שמע
 צריכים יותר כונה מבתפלה כמו שהגמרא אומרת "הקורא
 את שמע צריך שיכון את לבו שנאמר שמע ישראל" ומדוע

מותר בקריאת שמע לאמר בראש האילן ובתפלת שמונה עשרה אסור? ענה לו ר' ישעיה: "תפלה אסור להתפלל במקום סכנה אפילו ספק סכנת נפשות כמו שמסופר (ברכות ג') מעשה בר' יוסי עם אליהו הנביא בחורבה ולכן אסור להתפלל בראש האילן, אבל ק"ש צריכים לאמר במסירת נפש וא"כ מה בכך שיאמר בראש האילן שמא יפול, הלא בין כך וכך צריך למסור נפשו בקריאת שמע".

ר' ישעיה העריך מאד את ר' יצחק מאיר והיה רגיל לאמר: "אני חסיד קוונניץ ושם למדו אותי שלא לאכול וע"י סיגופים להשיג קדושה. ר' יצחק מאיר הוא חסיד פשיסחא ושם למדו אותו כן לאכול ובכל זאת להיות קדוש, וזה בודאי שלאכול ולהיות קדוש יותר חשוב בשמים משלא לאכול ולהיות קדוש". כשבאו לשאול עצתו היה ר' ישעיה רגיל לשלוח את חסידיו לשאול גם את פי ר' יצחק מאיר והוא היה מסכים תמיד לדברי ר' יצחק מאיר.

פעם היה דין תורה בין שני סוחרים גדולים בורשה ובחרו להם שני בוררים. הצד האחד בחר ב"חידושי הרי"ם" שישב אז בורשה והצד השני בחר ברב ליטאי אף הוא מתושבי ורשה. שני הבוררים לא הגיעו לעמק השובה בפסיקת הדין והחליטו לפנות אל הגאון הצדיק ר' ישעיה'לה מפראגא, שכל גאוני הדור נזקקו לחות דעתו. הלכו שניהם אליו והביאו לפניו את הענין ולאחר שאמר להם דעתו וקבלוה נשתהו אצלו עוד שעה ארוכה, וגלגלו בעניני הלכה שונים. ושוב השיג הרב הליטאי על החידושי הרי"ם בענין אחד, ואף שלא צדק בהשגותיו עמד בכל תקף על דעתו. שתק חידושי הרי"ם ולא

השיב על ההשגות של בר פלוגתיה. שתק גם ר' ישעיה ולא אמר את דעתו, ובזאת נפרדו ויצאו איש לדרכו. והנה באמצע הלילה בא ר' ישעיה הזקן והחלוש לפתחו של חידושי הרי"ם ודפק על דלתו. כשפתחו לו אמר שבא במיוחד להגיד כי לאחר ששקל בדעתו את הויכוח מצא כי יש אמת בדבריו של חידושי הרי"ם אמר לו חידושי הרי"ם: ידעתי זאת כבר בשעת הויכוח, ראיתי שאין דברי הרב מכוונים אל האמת ולכן שתקתי ולא הוספתי להוכיח את צדקתי כדי שלא לגרום לו חולשת הדעת. (שש"ף ח"ה נ"ג:).

הידידות של ר' ישעיה עם הגאון ר' יצחק מאיר אלתר התחילה עוד מילדותו ונמשכה כל השנים עד פטירתו של החידושי הרי"ם בשנת תרכ"ו. ובאותה שנה תרכ"ו בט"ו שבט כחדשיים לפני פטירתו בא הגאון ר' יצחק מאיר לווארשא והלך לבקר את ידידו הצדיק ר' ישעיה מפראגא. כשנפגשו שמחו שניהם שמחה גדולה, אמר ר' יצחק מאיר לר' ישעיה שרוצה לדבר עמו דברי סתר. צוה ר' ישעיה לכל העומדים שם לצאת החוצה, ושניהם נשארו יחד זמן רב. אחר כך נפרד הגאון ר' יצחק מאיר מידיד נעוריו באהבה ובחבה וכל הנוכחים הבחינו פתאום שנוי גדול בפניו של ר' ישעיה וראו שעשתנותיו נבוכו מאוד. על שאלת אנשי ביתו לפשר הדבר לא רצה לענות. כשנסתלק הגאון ר' יצחק מאיר והשמועה הגיעה להצדיק ר' ישעיה בכה מאד ואמר: "עכשיו אני יכול לגלות לכם הסוד שאמר לי הגאון ר' יצחק מאיר. הוא אמר שבא אלי לקבל ממני ברכת פרידה מהעולם הזה כי בעוד כמה שבועות יסתלק מן העולם. שאלתי אותו מנין לו זו? ואמר לי כי

היום היה אצלו אליהו הנביא ואמר לו בדיוק זמן הסתלקותו באיזה חודש ובאיזה יום ובאיזה שעה". (חסידים מספרים ח"א ע' ס"ד 5).

ר' ישעיה היה מעורב עם חסידיו והכיר את החולשות שלהם וכשהוא מדבר על "שנאת חנם" הוא מדגיש "וקשה להיות נשמר מזה החטא, והרבה יגיעות צריך לזה ובפרט בעוונותינו הרבים בדורות הללו שגם החסידים שהם יראי ה' יש בהם זה החטא ואנו צריכים לתקן זה החטא שבזה תלויה הגאולה שתהיה במהרה בימינו אמן". (ראשי בשמים פ' ויגש) ר' ישעיה היה מפורסם כגאון בתורה ורוב הספרים שנדפסו

בורשה בשנים ת"ר-תרכ"ו ישנה הסכמתו בראשם. הוא היה "שר המסכים" של הדור וכל מי שרצה לפרסם ספר בדפוס, פנה אל הגאון ר' ישעיה לקחת את הסכמתו. כשהדפיסו בשנת תרכ"ו בורשה את ה"תורת כהנים" עם פירוש הר"ש משאנץ והגהות מהרי"ד של הגאון החסיד ר' יעקב דוד אבד"ק ווישוגרד, נדפסו בראשו ארבע הסכמות מאת הגאונים: ר' בעריש מייזליש אבד"ק ורשה, החידושי הרי"ם מגור, ר' ישעיה מושקט מפראגא, ור' מאיר אבד"ק שידלובצי. כל ההסכמות כתבו הגאונים לבד ר' ישעיה לבנו של המחבר הרב ר' בצלאל שהוציא את הספר ותאריך ההסכמות משנות תרכ"ה-כ"ו אחרי פטירת המחבר ר' יעקב דוד בשנת תרכ"ג. היחידי שכותב את הסכמתו למחבר עצמו ר' יעקב דוד הוא ר' ישעיה שכתב את הסכמתו בתאריך תרכ"ב בשעה שפנה אליו המחבר.

גם על הספר המפורסם "קול אומר קרא" מאת הגאון ר' יוסף חיים קרא אבד"ק וולוצלבק שנדפס בורשה בשנת תרכ"ו

נתן ר' ישעיה את הסכמתו ביחד עם הגאונים ר' בעריש מיזליש
 אבד"ק ורשה ור' יהושע טרונק מקוטנא וכותבים עליו שם
 "איש אלהים קדוש יאמר לו, הזקן שבחכמי הדור". על הספר
 "אבן משה" על התורה מאת הרב משה בהגאון ר' יעקב אהרן
 מילידי בריסק, נדפס בורשה תרי"ט, נתן ר' ישעיה הסכמתו
 ביחד עם האדמו"ר הזקן מקוצק ר' מנחם מגדיל, וכן בספר
 כריתות של הר"ש מקינון שנדפס בורשה תרי"ד ישנה הסכמתו
 של ר' ישעיה מפראגא.

גם על הספרים של הגאון מהרא"ל צינץ "חידושי מהרא"ל
 צינץ" שנדפס בורשה תרי"ט וגם "חידושי מהרא"ל על מסכת
 שבת" שנדפס בבילגורייא תרצ"ו ישנה הסכמתו של ר' ישעיה,
 וכן עוד בהרבה ספרים.

גאוני דורו העריכו מאד את חות דעתו של ר' ישעיה.
 הגאון ר' יוסף שאול נתנוון כותב בספרו שו"ת "שואל ומשיב"
 ח"א סי' קט"ז: "התעוררו רבני רוסיא נ"י וגם הגאון החסיד
 מו"ה ישעיה נ"י אבד"ק פראגי סמוך לווארשא וכתבו לכבוד
 מחותני הגאון המפורסם מו"ה יחיאל מיכל נ"י אבד"ק בראד".
 הגאון ר' נתקי שפיגלגלאס שהיה המו"ץ בורשה בשנים תק"פ-
 תרל"ג תלמידו של הגאון בעל "חמדת שלמה" וחסידו של
 הצדיק ר' משה אליקים בריעה מקונוניץ בספרו "מאורות נתן"
 מביא את דעתו של ר' ישעיה בהלכה וכותב "אמנם לגודל
 ענותנותו של הרב הגאון הגדול החסיד מו"ה ישעיה אבד"ק
 פראגא אשר אינו צריך לגמרא דידי ולא לסברא דידי". ועוד:
 "ואם כן נכונים דברי הרב הגאון מפראגא" (מאורות נתן סי' מ'
 מ"א).

כגאון בתורה רואים את ר' ישעיה בספרו "עצי בשמים" על משניות ושיטות הש"ס ועל שלחן ערוך או"ח ויו"ד, (נדפס שנת תרנ"ו בורשה), החידושים האלו כתב ר' ישעיה בימי חורפו והיו מונחים אצל מחותנו הגאון המפורסם ר' יהושע מקוטנא (דברי המביאים לבית הדפוס).

הרב ר' משה פנחס בנו של הגאון ר' יהושע מקוטנא כותב בהסכמתו לספר זה שאביו ר' יהושע וגם גיסו הגאון ר' חיים אלעזר ווקס מקאליש דרשו ממנו עוד לפני הרבה שנים שיפרסם בדפוס את חידושי ר' ישעיה מפראגא "והפליאו עוצם חריפותו". המביאים לדפוס מדגישים: "על כן דבריו הקדושים צריכים עיון רב לקלוע אל השערה כי יצאו מפי הגאון וצוקלה"ה בקדושה ובטהרה".

בן יחיד היה לו לר' ישעיה מפראגא והוא הרב הגאון ר' אברהם מאיר זצ"ל שהיה אב"ד ביאלבזיק ונפטר בחיי אביו. אחד מחתניו היה הרב הגאון ר' דוד שהיה אבד"ק חמלניק וכתב הסכמה לספר "עצי בשמים" של ר' ישעיה וחתם "דוד חתן הרב הקדוש מפראגא וצלה"ה". חתנו השני היה הרב החסיד ר' יעקב גטע רובין, ובנו ר' ראובן רובין הביא לדפוס את הספר "עצי בשמים", בשנת תרנ"ו.

ביום ו' עש"ק, ה' אדר תרכ"ח נסתלק ר' ישעיה ועתון "המגיד" מב' ניסן תרכ"ח כותב: "כל ימי חייו היה בעל יסורין וחלש כח וחי לערך פ"ה שנה. לפני שבועות אחדים הציקו את המנוח מכאוביו והלך לוורשא לדרוש רפואות מרופאים. הוא נפטר בשעה אחת אחר הצהרים, וכעבור שתי שעות התאספו הרבה אלפים איש ובאו לגמול עמו חסד אחרון. גדולי ורבני

עירנו נשאו עליו קנים הגה זה, הגאון המפורסם שלשלת
היוחסין מופת הדור מו"ה דוב בעריש מייזליש שיחי' אב"ד
דעירנו עשה להמנוח שבע הקפות ובכה עליו בכי תמרורים".
הספידו אותו כל גדולי הרבנים בפולין, הגאון ר' אהרן
שמחה פליצער אבד"ק גאמבין (נפטר בשנת תרמ"ח). בספרו
"אמרי אש" על התורה (ורשה תרצ"ז) מביא את ההספד
שהספיד שלשה צדיקים "על הני ת"ח הרה"ק מווארקא, והרב
הקדוש מפראגא, והרב הקדוש מנעשכין זי"ע שנפטרו בשנת
תרכ"ח".

באותה שנה נדפס הספד "פלגי מים" על הצדיק ר' ישעיה
זצ"ל מאת הרב הגאון ר' מנחם מנדל אבד"ק שטוצין ובהספדו
כותב עליו "הלא זה שר גדול גאון מפורסם, סבא קדישא, בקי
בכל חדרי התורה בנגלה ובנסתר וכו' יותר משלשים שנה היה
מדוכא ביסורים ועם כל זה אור פניו היה מאיר, וזה לאות שהיה
שמח ביסורים". והוא ממשיך להסביר איך הצדיק הנ"ל היה
משתתף בצערם של ישראל "הן בכלל הן בפרט ואף שהיה עסקן
ציבורי כל ימי חייו לא בטל מלמודו ועסק בתורה תמיד גם
בשעה שהיו באים לפניו אנשים שונים עם בקשות שונות" והרב
הנ"ל מתאר אותו כי היה בדורנו "איש האלהים".

האדמו"ר ר' יעקב אריה גוטרמן מרדזימין

תקנ"ב — תרל"ד

פדק א

אבותיו ורבותיו

בין תלמידיהם של "החווזה" מלובלין, המגיד מקוונניץ והרבי ר' בונים מפשיסחא תופס מקום מיוחד הרבי ר' יעקב אריה מרדזימין.

ר' יעקב אריה נולד בשנת תקנ"ב בעירה וורקי הסמוכה לוורשה. אביו ר' שלמה גוטרמן, סוחר אריגים, נמנה על בעלי הבתים החשובים בעירו. הוא היה למדן מופלג ובכל בקר קבע עתים לתורה קדם צאתו למסחרו, והיה גם בעל צדקה גדול. זוגתו מרת בינה, היתה צדקת ויראת ה', החמירה על עצמה בעניני קדושה וטהרה ונהגה לשרוף אחרי כל לידה שלה את כלי מטתה ועוד חומרות כיוצא באלו. בבית קדוש וטהור זה נולד ר' יעקב אריה, ובו גדל בתורה ויראה והצטיין בחריפות מוחו ובהתמדתו.

בבחרותו למד ר' יעקב אריה אצל הרב הגאון ר' שמואל רבה של וורקא. ר' שמואל נעשה רב בוורקי בשנת תקנ"ו אחרי פטירת אביו הגאון ר' נפתלי הירץ, שאף הוא היה רב בוורקי. ר' שמואל נמנה על צאצאי הגאון המפורסם ר' נתן נטע שפירא מקראקא בעל "מגלה עמוקות". בנעוריו היה ר' שמואל מתלמידיו של הגאון ר' עקיבא איגר וגם היה מחסידיו של

המגיד מקוזניץ. שלושים ושמונה שנים ישב ר' שמואל על כסא הרבנות בוורקי משנת תקנ"ו—תקצ"ד, וכשנתפנה כסא הרבנות באפטא אחרי פטירת הרבי ר' מאיר נתקבל ר' שמואל לשם בשנת תקצ"ד וכהן שם כרב שש שנים עד יום פטירתו. הוא נפטר באפטא ב"ז תמוז ת"ר.

עוד בימי נעוריו נתקרב ר' יעקב אריה אל חוגי החסידים. מתחלה נפגש עמהם בדרך אקראי. בעיר מולדתו וורקי היה "שטיבל" של חסידי לובלין. ר' יעקב אריה בלכתו מדי יום ביומו לטבול בנהר היה עובר על פני ה"שטיבל" ופעמים רבות קראוהו החסידים להשלים את "המנין". כך נעשה רגיל לבא ולצאת ביניהם. לימים נוראים כאשר נסעו כמה מהחסידים אל רבם ה"חווה" מלובלין, הגישו לרבי את שמות הבאים ל"שטיבל" אשר בעירם וביניהם הזכירו גם שמו. ראה הרבי את שם "הבחור יעקב אריה בן בינה" אמר: "רצוני שהבחור הזה יבא אלי". השיבו לו החסידים: הוא אינו רוצה לבא. חזר הרבי ואמר: "הביאוהו". באו והגידו ליעקב אריה את דברי הרבי. בתחלה היה תוֹכַך בדעתו ולאחר שידולים רבים נכנסו הדברים ללבו ויצא לדרך עם חבורת חסידים ללכת ברגל ללובלין.

הימים היו ימות הגשמים. הוא כתת את רגליו במטר הסוחף ובקור עד שאחזתו צינה וקדחת. תוך כך אבדו לו בדרך התפילין שלו. כשהגיע ללובלין ובא אל הרבי לקבל שלום היה כולו קודח כאש ורועד. הושיט לו הרבי את ידו ואמר: "בחור, הקדחת והרעד יהיו לך לפני השם יתברך, אבל היכן התפילין?"

נבוך ונדהם עמד ר' יעקב אריה לפני הרבי. מנין ידע הרבי שהתפילין אבדו לו בדרך? הלא איש לא הגיד לו זאת?

אין זאת שהרבי רואה את הנעשה מרחוק. נתמלא ר' יעקב אריה רגש הערצת ל"חזוה" מלובלין. בהתלהבות גדולה היה מספר תמיד על פגישתו ראשונה זו עם "החזוה". "בשעה שהרבי נטל את ידי בידו הקדושה — היה מספר — הרגשתי שאש עברה בכל עצמותי ושרפת את כל תאוות גופי". הוא נעשה לאיש אחר.

את דבקו ברבו "החזוה" אפשר לראות מתוך ספרו "בכורי אבי"ב" על התורה, שבו הוא מביא פעמים רבות דברים בשם רבו: "כמו ששמעתי בשם רבינו הקדוש מו"ה יעקב יצחק מלובלין שאמר כי נסיון גדול יותר לחיות בשביל הש"י מאשר ליהרג למען הש"י" (בכורי אבי"ב, לך ע' 4). ושוב הוא מביא דבר תורה ששמע מפי החזוה: "וזוכר אני שהייתי בלובלין אצל רבינו הקדוש רבי יעקב יצחק ואמר בשבת תורה בשם הקדוש רבי אלימלך על פסוק "ברב חסדך עננו באמת ישעך" (בכורי אבי"ב, לך ע' 5).

מלבד תורת הנגלה שלמד ר' יעקב אריה מפי הרב ר' שמואל הכניסו רבו גם לעולמה של החסידות ובהשפעתו נסע ר' אריה יעקב גם אל "המגיד" מקוונץ. על בקוריו אצל ה"חזוה" ואצל "המגיד" היה רגיל לספר דברים מענינים. מורו ורבו הגאון ר' שמואל מצא עבורו שידור הגון עם נערה בת גילו מרת חיה, בתו של הנגיד ר' בריש מריטשבל, שהיה מחסידיו של "המגיד" מקוונץ. התחנה נתקיימה בוורקי בשנת תק"ע. לחתונתו של ר' יעקב אריה בא המגיד מקוונץ. בפנקס הקהלה בוורקי היה רשום המאורע הזה כפי שכותב הרב צבי יחזקאל מיכלזון. מסופר בו, כי הגבירה המפורסמת

מרת תמר'ל הזמינה את המגיד מקוונץ לבא לנשואי בנה יעקעלי בערקיס בוורקי. אולם בבואו אמר לה ה"מגיד": "לא באתי לחתונת יעקל שלך, אלא לחתונת יעקל שלי עם בת זוגתו מרת חיה, שהיא מגזע הש"ך וה"פני יהושע". "המגיד" שבת אז בוורקי שתי שבתות, יתרו ומשפטים. כך רשום בפנקס. "זה היה — כותב הרב מיכלזון — כמדומני בשנת תקס"ט. (תועפות ראם להרב א. נייערמאן ורשה תרצ"ו ע' 62).

אחרי נשואיו היה ר' יעקב אריה סמוך על שלחן חותנו ר' בריש בריטשבל ועסק בתורה ובחסידות, והיה נוסע מדי פעם בפעם לחג הפסח אל המגיד מקוונץ. שלשה עשר פסחים עשה ר' יעקב אריה בקוונץ. על "הסדרים" של המגיד מקוונץ היה מספר בהתלהבות רבה. "במחצית הראשונה של ה"סדר" היה המגיד אומר דברי תורה עמוקים אבל אפשר היה להשיגם, אבל במחצית השניה היו דבריו כל כך עמוקים עד כי לא יכולתי להשיגם" — מספר ר' יעקב אריה. ומוסיף: את הפזמון "אחד מי יודע" היה המגיד אומר בפולנית: "צא וויעם, טא פאוועם" (מה שאני יודע, אני אומר) וכוונות גדולות היו לו למגיד בשעת אמירה זו. ופעם בפסח התארח אצל המגיד בקוונץ הצדיק הידוע ר' לוי יצחק, אחר שברח מעירו מפני המתלוקת. ואף שהיה ה"מגיד" רואה עצמו כפוף לו לר' לוי יצחק, ערך את הסדר לא ביחד עמו, אלא הקצה לאורחו חדר מיוחד להסב אל הסדר. ר' יעקב אריה מספר שעמד בין שני החדרים עם נר והגדה בידו והיה מטה און לכאן ולכאן כדי לשמוע את ההגדה מפי שני הגדולים הללו. מלא התלהבות יצא ר' יעקב אריה מאותו ליל הסדר. הוא היה אומר: "בעולם

הזה אין לי עוד תקוה לשמוע סדר כזה. אולי אזכה עוד בעולם העליון לשמוע... " (תועפות ראם ע' 55—56).

עם זה יצא פעם בפעם להסתופף גם בצלו של ר' יעקב יצחק "היהודי" הקדוש מפשיסחא. פעם החליט להיות בפסח במחיצתו של "היהודי הקדוש" בפשיסחא. בשעת הפרידה בקש ממנו "היהודי" הקדוש שיבא אצלו גם לחג השבועות. לאחר הפסח נסע ר' יעקב אריה לקוונץ וקדם חג השבועות בקש להפרד מהמגיד. שאלו המגיד: כלום לא תהיה אצלי בחג? ר' יעקב אריה לא ידע מה להשיב. אותה שעה נודמן לקוונץ הרב הצדיק ר' יחזקאל אבד"ק טארלא. הלך ר' יעקב אריה לקבל את פניו בין שאר חסידים. כאשר נפרדו הכל מר' יחזקאל נשאר ר' יעקב אריה לשאול בעצתו מה לעשות. יעץ לו ר' יחזקאל לנסע לפשיסחא לחג השבועות הואיל ו"היהודי הקדוש" יזכר אם לא יבא, ואילו המגיד מקוונץ — אמר — לא ירגיש בהעדרו, כי הוא כולו קשור בעולם העליון. וכך עשה ר' יעקב אריה ונסע לפשיסחא ואחרי החג חזר לקוונץ והמגיד לא הרגיש בהעדרו בחג.

אחרי פטירתו של המגיד לא הוסיף ר' יעקב אריה לנסע לקוונץ ונסע לפשיסחא, אולם פעם חזר ובא לקוונץ אל הצדיק ר' משה אליקים בריעה בנו של המגיד. רצה הצדיק ר' משה לברך אותו. ידע ר' יעקב אריה שיש לו לצדיק מקוונץ בלבד עליו על אשר אינו נוסע אליו ואינו נמנה על חסידיו. הסס ולא ידע מה לעשות. לקבל את הברכה — הווי אומר להתקשר אליו. ושלא לקבל — פחד מהקפדתו. לבסוף החליט לבקשו שיברכהו. אמר לו הצדיק ר' משה: "קרב אלי והרכן ראשך".

קרב אליו והרכין ראשו. סמך הצדיק שתי ידיו עליו ואמר "יעקל, אתה רוצה להיות "רבי" — יעשצא דאלעקא!" (עוד רחוק, בפולנית). היו סבורים כולם שהצדיק נתכוין לומר שלא יהיה רבי, ולא ינהיג עדה. ואמנם כל חבריו של ר' יעקב אריה נעשו מנהיגי עדות והוא עדיין לא. אבל לא יצאו שנים רבות ור' יעקב אריה היה לרבי מפורסם והאריך ימים יותר מכל הצדיקים בני גילו. נתבררה אז כונתו של הצדיק מקווצניץ, שברכו באריכות ימים להיות מנהיג עדה עד לזמן רחוק (ספרן של צדיקים מערכת ל"ז דף ל' וגם "שערי אריה" להרב רבינוביץ).

את ה"יהודי הקדוש" מפשיסחא העריך מאד ובספרו "בכורי אבי"ב" מביא ר' יעקב אריה דברי תורה*) משל ה"יהודי הקדוש" וגם היה מספר ספורי מעשיות ממנו. מעשה באשה שכרעה ללדת — מספר ר' יעקב אריה — ושלחו להביא את המילדת. אותה שעה הלך בעלה אל ה"יהודי הקדוש" מפשיסחא שיתפלל על הילד. כוונתו היתה שיהא הילוד נולד על ידי תפלת צדיקים — אמר ר' יעקב אריה. (בכורי אבי"ב, תצא ע' 136).

כך חי לו ר' יעקב אריה שנים אחדות בלא דאגת פרנסה כשהוא סמוך על שלחן חותנו בריטשבל. לימים ירד חותנו ר' בריש מנכסיו והאברך הצעיר נשאר בלי משען וחזר לוורק. אשתו של הגביר ר' צבי הירש פרידמן, חותנו של האדמו"ר ר' מנחם מגדל מוורק, רחמה עליו ותמכה בו.

(*) עיין להלן בפרק "מתורותיו".

ר' יעקב אריה התחיל לחפש לו מקור לפרנסתו ונתקבל
להיות מלמד בפשיסחא בבית הגביר ר' יעקב יעקל בשביל
חתנו הצעיר ר' חנוך הניך הכהן מליטומירסק (מי שנעשה
אחר כך הרבי מאלכסנדר). תלמידו זה ר' חנוך הניך היה
מתאונן עליו לפני חותנו שהוא ממעט ללמוד עמו ורוב הזמן
מבלה בתפלה. "אז החלטתי — מספר ר' יעקב אריה — ללמדו
תפלה ומאז היה מרוצה ממני..."

פרק ב

נעשה רב

משנגמר "הזמן" של המלמדות בבית הגביר ר' יעקב יעקל בפשיסחא נשאר ר' יעקב אריה שוב בלי פרנסה. אז נתנו בו עיניו אנשי עיר מושבו ריטשבל וקבלוהו לרב. מסופר: כשנעשה ר' יעקב אריה רב בריטשבל, נתאסף כל הקהל בשבת תשובה לבית המדרש לשמוע את דרשת הרב, כנהוג. חכו לו כמעט עד צאת השבת ולא בא. חרה הדבר לכל הקהל ושלחו אליו הביתה לומר לו, כי הקהל רוצה לשמוע דרשתו. בתחלה לא רצה לבא אבל כאשר תבעו ממנו בעלי-הבתים בחזקה שהרב חייב לדרוש בשבת תשובה לפני בני עדתו, נענה להם סוף-סוף ואמר שיבא לדרש לפניהם. הוא בא לבית המדרש עטוף בטליתו עלה על הבימה וקרא בקול: "גוואלד, יהודים, חזרו בתשובה, ואם תחזרו בתשובה שלימה, מבטיח אני שתהא לכלכם שנה טובה". כל הקהל געה בבכי והרב ירד מעל הבימה ועזב מיד את בית המדרש. (מעשיות נוראים מאת משה אהרן בערגמען פיעטרקוב תרע"ד).

משכרתו בריטשבל היתה שלשה זהוב לשבוע, סכום זעום עד מאד. הקהלה היתה דלה ולא יכלה לפרנס את הרב בכבוד. הוא חי חיי דוחק ומחסור, וזוגתו הרבנית מרת חיה גאלצה להיות לו לעזר בפרנסה. היא היתה הולכת אל הכפרים הסמוכים למכור קדרות ותמורתן היתה מביאה הביתה מעט תפוחי אדמה וירקות להחיות את נפשם ונפש ילדיהם. למרות העוני והמחסור היה ר' יעקב אריה תמיד שמח

בחלקו ומסתפק במועט. מחמת עניו לא היה בידו כדי לקנות לו כובע לראשו והיה מכסהו בראש של כרוב, כדרך האכרים העניים. וכך היה הולך ר' יעקב אריה עם הכרוב לראשו זקוף קומה ושמת. שאלוהו פעם: "רבינו, כלום אינו מתבייש בדלותו? — וכי למה אתבייש בה — היתה תשובתו — כלום גנבתיה מאיש?" (חסידים מספרים, ע' 101).

ומעשה שהביא לו פעם אחת ממקורביו מלבוש חדש ולא רצה ר' יעקב אריה ללבשו. אמר לו האיש לר' יעקב אריה: "לא יפה להתהלך קרוע ובלוא כעני מרוד". השיב כנגדו: "בדלותי, מתנת הבורא, אתבייש, ובמלבוש יפה, מתנת בשר ודם, אתהדר? ... " (שם).

ובאותם הימים שהיה בעצמו עני מרוד היה מחלק את פרוטותיו האחרונות לצדקה. שאל אותו פעם אחד מעשירי העיר "ילמדנו רבינו, למה מוסר את נפשו על ענין הצדקה, והרי עני הוא בעצמו ובידוע שעני פטור מן הצדקה? — "אדרבא — השיב ר' יעקב אריה לשואלו — אמנם פטור אני ממצוה זו אם כן אקיים אותה לשמה... "

"ואני — הוסיף העשיר ואמר — עיפתי ממתן צדקה. נותן ונותן ואין לדבר סוף". חייך כנגדו ר' יעקב אריה ואמר: "שמא עיפת גם לאכול? הנך אוכל וחוזר ואוכל ואין לדבר סוף".

— "הכיצד יחיה אדם בלא אכל?" — התריס כנגדו העשיר.

— "זהכיצד יחיה אדם בלא צדקה?" — החזיר לו ר' יעקב אריה (חסידים מספרים, רצט).

פרק ג

חסידו של ר' בונם מפשיסחא

לאחר שנפטר "היהודי הקדוש" מפשיסחא בשנת תקע"ה והרבי ר' בונים התחיל לנהל עדה, נעשה ר' יעקב אריה מחסידיו והיה מקורב אליו ביותר. הרבי ר' בונים הכניסו לפניו ולפנים וגלה לו סודות וסתרי תורה על פי החסידות. וכל כך החשיב את תלמידו זה שבכל ערב יום כפורים היה מגיש לו "פתק" ומבקש שיתפלל עליו.

גם את ה"פתקים" שהחסידים היו מגישים לו היה הרבי ר' בונם מוסר לר' יעקב אריה לקרא. דבר זה היה למורת רוחם של החסידים, הם רצו שאת ה"פתקים" יקרא הרבי ר' בונים בעצמו. כשהרגיש במורת רוחם, פנה אליהם הרבי ר' בונים ואמר: "האמינו לי שהיינו הך אם אתם מגישים לי את ה"פתקים" או לו".

בפשיסחא התאספה אז החבורה הגדולה של תלמידים, כולם בעלי שאר רוח ובעלי מוחין, כמו ר' מנחם מנדל מקוצק, ר' יצחק מאיר אלתר, ר' יצחק מוורקין, ר' זושא מפלוצק ועוד. לחבורה זו השתייך גם ר' יעקב אריה שהיה מכונה "יעקב ווארקער". כך הוא חתום יחד עם כל גדולי החבורה ב"אגרת הקדש" של הרבי ר' בונים אל חברם ר' זושא לפני ראש השנה שנת תקפ"ו לרגל התמנותו כרב בעיר פלוצק. ("קול שמחה").

בפשיסחא תתיידד ר' יעקב אריה עם ר' מנחם מנדל מקוצק. מסופר: פעם נועדו שניהם ללכת לפשיסחא אל הרבי ר' בונים לשהות במחיצתו בימי החנוכה. לאחר החנוכה החליטו להשאר בפשיסחא כל החורף. כסף לא היה להם למחיה ורק לכל אחד מהם היתה אדרת מעורות כבשים (א פעלציל) לימות החורף. האדרת של ר' מנחם מנדל היתה שוה שמונה זהובים וזו של ר' יעקב אריה — ארבעה זהובים. החליטו למכור את אדרתו של ר' מנחם מנדל בעד שמונה זהובים ובכסף זה התפרנסו כל החורף והשתמשו בשותפות באדרתו של ר' יעקב אריה. לאחר חג הפסח שוב החליטו להשאר בפשיסחא כל הקיץ עד לאחר ימים נוראים. בשמחת תורה אחרי סיום "השלחן" של הרבי ר' בונים רקדו שניהם, ר' יעקב אריה עם ר' מנחם מנדל במשך ארבע שעות רצופות. אותו רקוד לא נשכח מלבם של ר' יעקב אריה והיה רגיל תמיד לספר כיצד רקד עם מנחם מנדל על גבי השלחן והיו יורדים ברקידה מעל השלחן ושוב עולים ברקידה וחוזר חלילה עד אין סוף וללא ליאות. (מעשיות נוראות ברגמן).

באחת הנסיעות של שני החברים הללו לפשיסחא קרה להם שנאלצו לשבות בכפר המרוחק מפשיסחא כשני מילין. הדבר היה בערב שבת והם ראו שלא יוכלו להספיק להגיע לפשיסחא עד כניסת השבת, על כן נשארו לשבות בכפר הזה. אף יהודי לא נמצא שם ולא נותר להם אלא לבקש מקום לינה אצל אחד הגויים. הגוי לא רצה להכניסם לביתו ונתן להם מקום ללון ברפת. גם גר לא נתן להם להדליק לכבוד שבת והם ישבו בחושך. דבר זה גרם להם עגמת נפש רבה. פנה אז ר' יעקב

אריה אל חברו ר' מנחם מגדל ואמר: "רואה אתה חברי, שאין לנו עצה אלא להשתמש באור הגנוז מששת ימי בראשית". בחשכה עמדו וקבלו את השבת והתפללו ערבית ואחר קדשו על הפת שנשארה להם מצידת הדרך. לאחר שסעדו את לבם בפת ישבו וגלגלו בדברי תורה זמרו זמירות שבת ורקדו. גם למחרת היום עשו כך, התפללו וקיימו שתי סעודות כדין בלחם היבש שהיה להם עוד והיו שמחים. כל היום שרו ורקדו וגלגלו בדברי תורה וכך עברה עליהם השבת. עם צאת השבת רתמו מיד את הסוס לעגלתם ויצאו לדרכם לפשיסחא. קדם שהגיעו לפשיסחא הרגיש בהם הרבי ר' בונם מרחוק ויצא לקראתם במרכבתו. כשראה ר' יעקב אריה כי הרבי ר' בונם נוסע לקראתם קפץ מתוך העגלה שלו ישר לתוך המרכבה של הרבי ר' בונם ותוך כדי כך נפלו נעליו מעל רגליו והוא לא הרגיש בדבר והתהלך סגרבים שעל רגליו. ורק כששאל אותו הרבי ר' בונם מדוע הולך בפוזמקאות היכן נעליו, הבחין מה שקרה לו. אז ברך אותו הרבי ר' בונם שלעולם לא ידע כאבים ברגליו (שש"ק ח"ד, מ"ח).

פעם שאלו את ר' יעקב אריה: מה רועש העולם כל כך מגדולתו של הרבי ר' בונם מפשיסחא, הלא מספרו "קול שמחה" אין רואים כל כך גדולות? השיב: "מצינו אצל שלמה המלך בעת ירידתו כשאמר: "אני שלמה" לא האמינו לו. וקשה להבין: שלמה המלך שהיה חכם מכל אדם מדוע לא אמר דבר חכמה שהכל יוכחו כי הוא אמנם שלמה המלך? אלא התירוץ הוא: כיון שלא ידעו כי הוא שלמה לא היו יכולים להבין שדבריו הם דברי חכמה. כך גם מי שאינו יודע טיבו של

הרבי ר' בונם אינו מבין גם בטיב ספרו "קול שמחה". ("אור פני יצחק" להרב ישראל איסר פייגנבוים בהקדמה).

ביתו הדל של הרב ר' יעקב אריה בריטשבל היה פתוח לכל עובר ושב ואצלו היו מתאכסנים חסידים שעברו דרך ריטשבל בדרכם לפשיסחא. העשירים שבהם היו משאירים לו דמי אכסניא בראותם את דלותו ובידעם את גודל חשיבותו אצל הרבי ר' בונים. גם הרבי ר' בונים בעצמו בעברו דרך ריטשבל היה סר לביתו של ר' יעקב אריה.

אצל הרבי ר' בונים היה נוהג בחג הסוכות שבכל יום של החג היו נכנסים לסכתו חסידים אשר שמותיהם כשם האושפיו של אותו יום. תורו של ר' יעקב אריה היה בראשון חול המועד סכות ביום שבו יעקב אבינו הוא האושפיו. באותו יום ירד גשם חזק והחסידים התגרו בר' יעקב אריה שביום האושפיו שלו יורד גשם ולא יוכל לשהות בסכת הרבי. אמר להם ר' יעקב אריה: "באו ונתערב! אתם תתנו רובל אם לא יחדל הגשם ברגע שאכנס לסכה". הלכו וספרו לרבי ר' בונים את הדבר אמר להם הרבי: "ובונים: ואתם עוד מפקפקים בדבר. הוא יכול לפעול אצל השי"ת כל מה שירצה. הוא מבקש ממנו כתינוק לפני אביו ומקבל הכל מה שמבקש".

הרבי ר' בונים היה נוהג לקחת עמו אחדים מתלמידיו כבני לויה במסעיו. ר' יעקב אריה היה נמנה על בני לויתו. פעם אחת כשנסע הרבי ר' בונים למעינות הרפואה לא לקח את ר' יעקב אריה ולא רצה שידעו חסידיו לאן נסע כדי שלא יטרידוהו ממנותתו. התגרו החסידים בר' יעקב אריה ואמרו: אם הרבי לא לקחו עמו סימן הוא שאינו חושבו

לתלמידו. השיב להם ר' יעקב אריה: "ואף על פי שלא לקחני הרבי עמו אין כל הבדל ביני ובין אלה שנסעו עמו". שאלוהו: הכיצד? והרי הם נמצאים עם הרבי ואתה נמצא כאן. השיב להם: "הריני יודע כל מה שנעשה שם כאילו הייתי שם". ואמר להם היכן נמצא הרבי ומה הוא עושה, מתי הוא לומד ומתי מתפלל, ואף אמר להם מתי הרבי מעשן את מקטרתו. רשמו החסידים כל מה שאמר להם ושלחו על ידי אנשים שנסעו לשם כדי לבחון את דבריו אם כיוון אל האמת. כאשר באו האנשים אל הרבי ר' בונים למקום מרגועו שאל אותם מנין ידעו את מקום המצאו? אמרו לו כי מפיו של ר' יעקב אריה נודע להם. אמר להם הרבי: "אם כך הוא, אטול ממנו את עינו הרעה, אבל אחזיר לו כפל כפלים" *.

כאשר נעשה הרבי ר' בונים "סגי נהור" לעת זקנתו היה ר' יעקב אריה קורא לפניו במדרש והרבי ר' בונים היה מפרש לו את המדרשים. פעם קרא לפני הרבי מדרש ורות. נתקשה ר' יעקב אריה: מפני מה במקום אחד במדרש נאמר שאליםלך יצא מארץ ישראל משום שעינו רעה היתה בעניים ולכך נענש, ולאחר מכן אומר המדרש כשיש דין בעיר יברח משם למקום אחר ולכן יצא אלימלך. והרי סותר מדרש זה את המדרש הראשון ולא הגיע לו ענש כלל? תירץ לו הרבי ר' בונים שאין כל סתירה והסביר כך: באמת רצה אלימלך לצאת משום שעינו

* דבר זה מובא מפי האדמו"ר מסוכטשוב בשם חותנו האצמו"ר מקוצק בספרו של ר' ישראל איסר בר' יצחק הכהן פייגנבוים "אור פני יצחק". ורשה, תרצ"א. מהדורה שניה. ירושלים תשכ"ו.

היתה רעה בעניים, אלא חשש שעבירה היא לעזוב את המקום בגלל צרות עין והיה מעיין בדין אם מותר לו לצאת למקום אחר מחמת זה וראה שכתוב שאם יש דין בעיר, היינו סכנה, ילך למקום אחר לדור ומצא לו היתר ליציאתו. אולם הקב"ה בוחן לבבות ויודע מחשבות, ראה שכוונתו לא היתה מחמת הדין אלא עיקר יציאתו היתה משום "עינו רעה ליתן לעניים", ולכך נענש. (בכורי אבי"ב, ב, רות).

וכבר אז בעודנו תלמידיו של הרבי ר' בונים היה כבר ר' יעקב אריה ידוע בעולם התסידי. הצדקת "הבתולה מלודמיר" אמרה: אצל הרבי ר' בונים מפשיסחא ישנם שלשה תלמידים: האחד שורף את כל העולם, זהו ר' מנחם מנדל מקוצק, אחד מאיר את העולם — הוא ר' יצחק מוורק, והשלישי ר' יעקעלי מרדזימין — כשהוא מסתובב בעיגול בבית המדרש עם מקטרתו בפיו רועדים לפניו מלאכים, שרפים ואופנים בשמים".

פרק ד

הרבנות ברדזימין

חיו של ר' יעקב אריה בריטשבל כאמור היו חיי עוני ודוחק. זוגתו היתה ממררת בבכי לפניו: עד מתי יחיו בעוני ומחסור כזה? והוא היה משתדל להפיג את צערה ומנחמה בדברים. הוא ספר לה על גדולי הצדיקים שחיו בעוני ובמחסור אף יותר מהם. פעם בשובו בליל ראש השנה מבית הכנסת היה ר' יעקב אריה שמח ביותר. פנה אל זוגתו ברך אותה בשנה טובה ואמר לה: "בשורה טובה יש לי עבורך, זוגתי. לשנה החדשה תבא לנו ישועה, תהיה לנו פרנסה בריוח כרצונך". ידעה הצדקת בלבה שאין בעלה אומר דברים ריקים ובכל זאת לא משלה ברוחה ושאלה בתמיהה: "מנין לך זאת?" השיב לה בנחת: "לא אעלים ממך, זוגתי, דבר ואגלה לך את הכל. בעמדי בתפלת שמונה עשרה של מנחה בא אלי "המגיד" הקדוש מקוונין ביחד עם "החוזה" מלובלין זי"ע ובשרוני שכבר נושעתי".

ואמנם אותה שנה נתקבל ר' יעקב אריה לרב ברדזימין. והדבר כך היה: אנשי רדזימין בקשו להם רב ופנו אל הגאון ר' יצחק מאיר אלתר שהיה גר אז בורשה ושאלו אותו במי יבחרו לרב בעירם. הוא יעץ להם לנסע לריטשבל ולקחת את ר' יעקב אריה לרב. הם עשו כך ושלחו שליחים לשם. בבוא השליחים לריטשבל מצאו את ר' יעקב אריה מתפלל מנחה

בביתו. הדבר היה לפלא בעיניהם שהרב מתפלל בביתו ולא בצבור בבית הכנסת. בערב כאשר סעדו על שלחנו אמר להם ר' יעקב אריה: "בודאי התפלאתם בראותכם אותי מתפלל בביתי ולא בבית הכנסת. אספר לכם מעשה שהיה ומתוכו תבינו את סבת הדבר. וזה המעשה:

הרבי ר' בונים עבר פעם דרך ריטשבל בלויית תלמידיו וסר לביתי. אותה שעה למדתי בס' "עץ חיים". הייתי שקוע מאד בספר שלפני ולא הרגשתי שהרבי נמצא בביתי. הוא עמד ואני ישבתי במקומי ולא קדמתי את פניו בקימה כי לא ידעתי מכל וכל, עד שנגש אלי אחד מתלמידיו ונגע בשרוול. הסבתי את פני וראיתי את הרבי עומד בחדרי. מיד קמתי ממקומי ללכת לקראת הרבי, אולם הוא הקדימני ובא לקראתי. נגש אלי ואמר לי בלשון זו "מה טובו אהליך יעקב". על ידי דבורי קודש אלה של הרבי ר' בונים התחלתי תיכף להרגיש שהאוויר שבביתי יש בו קדושת בית הכנסת. ומאז אני נודג להתפלל תפלת מנחה בביתי". (זכותא דאברהם).

השליחים לא הצליחו לשדלו לקבל את הרבנות ברדזימין, הגם שהבטיחו לו משכרת יותר גדולה. אף שתי בריטשבל חיי דוחק לא רצה לעזוב את המקום. השליחים ניסו להשפיע על הרבנית, אבל היא אמרה: "בעלי רוצה לסבול רעב ואינו מחפש לו עושר..." וכך נשאר בריטשבל.

באותו זמן הזמינו את ר' יעקב אריה אנשי שלומו לסיום ספר תורה בפראגא הסמוכה לורשה ובאו לשם גם אנשי רדזימין. הם ניסו שוב דברים אליו בענין הרבנות והוא סרב להם. אז התערב בדבר הצדיק ר' ישעיה מושקאט, שהיה רבה

של פראגא, והשפיע על ר' יעקב אריה שיקבל את הרבנות ברדזימין. ומסופר שבעלי-הבתים לקחוהו כמעט בעל כרחו ושיבוהו בעגלה והביאהו לרדזימין להיות רב אצלם. כאן חיי ברותה יותר. משכרתו ברדזימין הספיקה לו די צרכו והרבנית לא נזקקה עוד לכתת את רגליה לכפרים עם קדרותיה.

משנפטר הרבי ר' בונים מפשיסחא בשנת תקפ"ז התחילו גדולי תלמידיו לנהל עדות ונוסדו מרכזים חסידיים בקוצק, וורקי ועוד. ר' יעקב אריה קבל עליו את מרותו של האדמו"ר ר' יצחק מוורקי. בספריו הוא מביא כמה פעמים דברים מפי הרבי מוורקי ומונה אותו בין רבותיו וזו לשונו: "כאשר שמעתי מן מורי זצ"ל מווארקע" (בכורי אבי"ב, וירא) ובמקום אחר: "ואמר מורי זצ"ל הרב ר' יצחק מווארק" (בכורי אבי"ב, וישלח).

כל עוד רבו האדמו"ר ר' יצחק מוורקי היה בחיים היה ר' יעקב אריה כפוף לו ולא חשב להיות למנהיג עדת חסידים, הוא היה רב בקהלתו ברדזימין. ומעיקרו לא בקש לו אדמו"רות, כפי שהוא מעיד על עצמו במכתב שכתב לעת זקנתו בשנת תרל"ג (בשנה קדם פטירתו) למחותנו הצעיר ר' יעקב יצחק רבינוביץ מביאלא אשר סרב לקבל עליו הנהגת עדת חסידים⁽¹⁾ וזו לשון המכתב:

(1) ר' יעקב יצחק רבינוביץ היה חתנו של האדמו"ר ר' יהושע-לה מאוסטרובה. כשנפטר ר' יהושע-לה ב-כ"ח ניסן תרל"ג בקשו חסידיו להכתיר את חתנו ר' יעקב יצחק למנהיג, אבל הוא סרב לקבל עליו את המנהיגות. אז כתב אליו ר' יעקב אריה מרדזימין

"גם אני לא רציתי להיות מנהיג בישראל, רק אחר שלמדתי בזהר הקדוש שהצפרים עשו צל לרבי שמעון בן יוחאי ותלמידיו, וכאשר בא רבי פנחס בן יאיר חמיו וראה זאת אמר לו שיגרש הצפרים מחמת צער-בעלי-חיים, ואמר לו רבי שמעון בן יוחאי הרי מן השמים נתנו לו כל זאת, שהרי אנחנו לא רצינו כלל זאת וטובה שנותנין לנו מן השמים בלי שום השתדלות אין אנו רשאים להתרחיק, ואז — מדגיש ר' יעקב אריה מרדזימין — קבלנו עלינו הגדולה הזאת להיות מנהיג ישראל". (רבינובץ: תפארת אבות ע' קל"ד).

כך הסביר ר' יעקב אריה את הנימוקים שהניעוהו בשעתו לקבל עליו את ההנהגה.

שהיה אז זקן האדמורים בפולין (כבן שמונים ואחת היה והיה זה שנה אחת לפני פטירתו) את המכתב שלעיל כדי לשדלו שיקבל עליו את המנהיגות. ר' יעקב יצחק היה מחותנו של בנו של ר' יעקב אריה מרדזימין.

פרק ה

נעשה אדמו"ר

רק אחרי פטירתו של האדמו"ר ר' יצחק מוורקי בשנת תר"ח התחיל ר' יעקב אריה לנהל אדמו"רות ברדזימין. בן חמשים ושש היה אז, וחיש מהר קנה לו שם כאחד הצדיקים בארץ והתפרסם כ"בעל מופת". מאות ואלפי אנשים התחילו נוהרים לרדזימין אל הצדיק ר' ינקל'ה, כפי שכינהו חסידים, לבקש ממנו ישועה והצלה והיו צובאים על דלתותיו עד לאחר חצות הלילה.

ומענין הדבר: ר' יעקב אריה מעודו לא ידע צורת מטבע מהי, אולם מכל מי שבא אליו לבקש ישועה היה דורש כסף "פדיון נפש", והיה דורש הרבה כסף ובמטבעות של זהב. בכסף זה לא השתמש לצרכיו, אלא היה צוברו ואחר כך היה מחלקו לעניים ונצרכים שונים.

מעשה בחסיד שבא אליו ונתן לו "פדיון נפש", לקח הרבי את המטבעות, הביט בהן ואמר: "מטבעות אדומים אין כאן, מוטב שתתן לי אדומים...". אותה שעה הרהר החסיד בלבו אחרי רבו: מה לו לרבי ולמטבעות של זהב בשעה שאינו מבחין אפילו בצורת מטבע. "רבי קדוש — קרא החסיד — האדומים הם של זהב וערכם רב ילמה לו לרבינו אדומים?"

"שוטה שכמוך — השיב לו הרבי מרדזימין — כלום בשבילי אני מבקש? מחלק אני את אשר אני מקבל לעניים,

והם מאד שמחים כשאני נותן להם מטבעות אדומים... (חסידיים מספרים ע' 89).

את הכסף שקבל מ"פדיונות" צבר בארגז מיוחד ומעולם לא ידע כמה כסף נמצא בארגזו וסמך בכל על משמשו הירשל. מסופר: פעם נגנב הכסף מתוך הארגז. שאל את משמשו: "הירשל, האם הרבה נגנב? האם נשאר עוד משהו?" — "כן, רבי! גנבו הרבה — השיב הרשיל — אבל עוד נשאר משהו". "הירשל! — חזר ואמר ר' יעקב אריה — אם גנבו סימן שהכסף לא היה כסף כשר, ואני איני ראוי כנראה להיות רבי". והחליט לחדול מלקבל אנשים.

באותו זמן הוא חלה ונסע אל הרופא שלו בורשה. שם הגיע לידו מכתב על ידי שליח. המכתב היה מהאיש אשר גנב את הכסף והוא מודיע לרבי שהוא חולה בקדחת קשה ומתחרט על מעשהו ורוצה להתזיר את הכסף הגנוב. פנה ר' יעקב אריה אל משמשו ואמר: "רואה הנך, הירשל, שכסף כשר אינו הולך לאיבוד".

כאשר מגפת החלירע נפוצה בפולין במקומות שונים וגם הגיעה לרדזימין, באו אנשי ראדזימין אל הרבי וספרו לו שהחולה הראשונה בעירה זו היא אשה צעירה אם לשבעה ילדים קטנים. קם הרבי מרדזימין על רגליו וקרא בקול: "רבונו של עולם! כבר התחילו — ובראשונה נטפלו (מען האט זיך שוין גענומען) לאשה, אם לשבעה ילדים קטנים, היתכן הדבר?" מאותו זמן נפסקה המחלה בפולין וגם האשה שבה לאיתנה (מעשיות נוראים מאת ברגמן).

הדבר התמוה ביותר היה שם כל רחמיו על הבריות לא

ויתר מעולם על כסף "פדיון נפש" והיה מטיל על כל מי שפנה אליו סכום הגון ומבלעדי זאת לא נענה. ולא הועילו התחינות והבקשות של האנשים שטענו כי אין להם הסכום הנדרש לתת לרבי. המשמש לא נתן להכנס למי שלא שלם את המוטל עליו. ואף קרו מקרים שפרצו קטטות בגלל כך עם המשמש. אבל גם הרבי לא חסך את מכותיו מהאיש המתפרץ, ומקובל היה בין החסידים כי זה אשר הוכה על ידי הרבי מובטח לו שיושע מצרתו. מכותיו של הרבי מרדזימין נחשבו לסגולה.

פעם בקר ר' יעקב אריה בקתלה אחת ואדם אחד נדחק מאד בין המון האנשים ורצה להכנס הראשון אל הרבי כשנכנס אמר לו הרבי "געה צי אלדע רוחות" — לך לכל הרוחות" נבהל האיש לשמע "ברכה" זו ופרץ בבכי. אמר לו הרבי: "למה תבכה? הן זאת היא הברכה ליעקב אבינו" ופרצת ימה וקדמה צפונה ונגבה" (בראשית כח, יד) (דעת זקנים מאת אברהם איטינגא).

לאחד מחסידיו החשובים ר' יהושע כהן מווענגראווע פנה הרבי ואמר לו "תן לי שלש מאות זהובים אדומים — רענדליך ואז אעשה אתך חוזה שתזכה לעשירות לכמה דורות בנים ובני בנים" ענה לו החסיד: "רבינו, חושש אני מפני עשירות לבנים ובני בנים, אינני רוצה בכך, כי אם יהיו בני עשירים לא יהיו חסידים" (שמעתי מפי חסיד).

מסופר שהצדיק ר' ברוך מסטוצין גם הוא היה מחסידיו של הרבי מראדזימין, יגסע פעם לראדזימין להזכיר את אשתו שאינה בקו הבריאות. כשנכנס ר' ברוך אל הרבי והזכיר את

אשתו החולה לפניו ענה לו הרבי "דע לך שאני רואה מכאן עד סטוצין עד דירתך ואני רואה שאשתך היא בריאה". ואמנם כאשר חזר לביתו מצא את אשתו בריאה.

ספורי מופתים רבים לאין ספור מתהלכים על הרבי מרדזימין. אנו לא נביא אלא אחדים מהם אשר מתוכם נשמע הד הזמן. מהספורים הללו נראה מי היו האנשים אשר נזקקו לרבי מרדזימין ומה היו עסקיהם. על פי רוב היו אלה יהודים חוכרים שהיו להם עסקים עם "הפריצים" הגויים והללו בקשו לגשל אותם מפרנסתם ולהחכיר את אחוזותיהם למי שהרבה את דמי החכירה. הרבי מרדזימין היתה לו דרך מיוחדת משלו להשפיע על "הפריצים" הללו שלא יגשלו את החוכר ממקומו. "הפריצים" כבר ידעו שאם ידו של "הרבי הקדוש" מרדזימין באמצע, לא יועילו להם כל תחבולותיהם לפטר את החוכר. הם יראו מפני הרבי והיו מספרים שבלילות נראה אליהם "הרבי הקדוש" בתלום ומאיים עליהם בכל מיני איומים אם יפטרו את החוכר. ורבים מהספורים סובבים על נושא זה.

מעשה בחוכר יהודי שגוי אחד רצה להוציא מידו את טחנת הקמח אשר החזיק בה שנים רבות. בא היהודי אל הרבי מרדזימין להתאונן לפניו. כתב הרבי מכתב אל הגוי ובקש ממנו שירחם על היהודי המטופל בשמונה ילדים ולא יוציא את פרנסתו מידו ותמורת זאת מבטיח לו הרבי שיצליח בעסקים אחרים, בהסבירו לו שהקב"ה מזמין לכל אחד את פרנסתו ואין האחד צריך לרדת לתוך חיו של משנהו. היהודי פקפק אמנם שהגוי ישמע בקול הרבי, אבל מתוך אמונה חזקה ברבו נטל את המכתב ונסע אל הגוי. הגוי, לאחר שקרא את

המכתב, פרץ בצחוק ואמר: תאמר לרבי שלך שלא יבלבל את ראשי ולא יתערב בעסקי, כשם שאני אינני מתערב בעסקיו. חזר האיש אל הרבי וספר לו כך וכך אמר הגוי. אמר הרבי: ידעתי שכך יאמר לך. וכתב שוב מכתב אל הגוי שאין בדעתו כלל וכלל להתערב בעסקיו, אבל רוצה להזהירו שלא לחכור את הטחנה כי המים אשר הטחנה עומדת עליהם אינם ידועים לו והוא עלול לטבוע בהם. היהודי בא שוב אל הגוי עם מכתבו של הרבי. תחלה רצה הגוי לגרש את היהודי עם המכתב מעל פניו. אולם נמלך בדעתו, לקח את המכתב וקרא בו. ושוב פרץ בצחוק גדול ואמר: אמור לרבי שלך שלא ידאג לחיי, יודע אני לשחות ואיני ירא מן המים. ראה היהודי ששום דבר לא יועיל וחזר לביתו מלא עגמת נפש.

הגיע היום שבו נגמר חוזה החכירה שלו והוא נאלץ לצאת מן הטחנה והגוי נכנס במקומו. הגוי הכניס שכלולים בטחנה וקנה מכוונות חדשות. לימים ערך משתה בשביל הפריץ שלו ושכניו. וכטוב לבו במשתה ספר לאורחיו בלהג רב על דבר מכתבו של הרבי היהודי מרדזימין אשר הזהירו מלחכור את הטחנה פן יטבע במים. והוא הזמין את כל אורחיו להראות לפניהם את כחו בשחיה. הכל התפלאו למעשי תעלוליו ולהטיו במים כשהיה צולל לעומק ועולה שוב למעלה וחוזר חלילה. אולם לפתע פתאום צלל ולא עלה עוד. כל הנוכחים עמדו נדהמים למראה עיניהם כי נתאמתו דברי הרבי. הוא טבע והפריץ, בעל הטחנה, החזיר את היהודי על מקומו. היהודי קנה מאלמנתו של הגוי את המכוונות החדשות ונתעשר עושר רב. הפריץ לא ניסה עוד לבשלו.

וכך התפרסם הצדיק מרדזימין כבעל-מופת גם בין הגויים. חסידיו שעמדו בקשרים עם בעלי האחויות פרסמו את שם רבם בין הגויים והשפיעו עליהם להאמין בו ובמופתיו. מסופר על הפריץ הידוע מוטשנובסקי בעל הכפר ווילקה-סלאבסק שהיה שנים רבות מחוסר בנים. כמו כל הפריצים בפולין היה גם לו יהודי חוכר בשם שמולקה. הפריץ היה לו אימון רב ביהודי שלו, וכל עסקיו עברו תחת ידי שמולקה, גם אשת הפריץ היתה רגילה להשיח את לבה לפני היהודי. פעם השיחה לפניו את מר לבה וצעה על שאין לה ילדים ודבר זה מעכיר את חייה. ספר לה שמולקה על הצדיק מרדזימין ויעץ לה לנסוע אליו לבקש את ברכתו. היא השיבה לו שכבר שמעה על הצדיק הזה אבל לנסוע אליו היא חוששת, כי לא יבין את לשונה הפולנית. על כן היא מבקשת משמולקה שהוא יסע אל הצדיק בשמה, והיא תתן לו את הוצאות הדרך, עשה שמולקה כדבריה ונסע לרדזימין בשמה של אשת הפריץ שלו. אמר לו הרבי שתבא האשה בעצמה לפניו. קמה אשת הפריץ, לקחה עמה את שמולקה כמתורגמן ובאה לרדזימין ושטחה לפני הרבי את בקשתה. שמע הרבי את בקשתה, ענה ואמר לשמולקה "אמור לה אם היא תבטיח שלעולם לא תעשה לשום יהודי רעות אזי אני מבטיח לה שתלד בן זכר". האשה הבטיחה והצדיק קם ממושביו ואמר: "רבונו של עולם! יש לך כל כך הרבה גויים בעולם, יהיה עוד גוי אחד". וכן היה, והבן שילדה אשת הפריץ כינהו הגויים בשם "ראבינעק" יען כי בא לעולם ע"י מופת של הרבי. (מעשיות נוראים מאת ברגמן).

גם חסידיהם של אדמו"רים אחרים היו נוסעים מורשה

בכל יום ברכבת הקטנה לרדזימין, נסיעה של חצי שעה. אל הרבי מרדזימין נסעו המוני בית ישראל, ולא רק חסידים, אלא גם סתם יהודים, כי היה מקובל מאד על פשוטי העם. פעם בא אליו חסיד אחד לשאול עצה בדבר הספקה לצבא שאפשר היה בעסק זה להרויח כעשרת אלפים רובל, סכום עצום בתקופה זו. צעק עליו הרבי ואמר לו: "למה לך עסק עם חיילים!" החסיד חזר הביתה וספר לשותפיו את תשובת הרבי, והם החליטו לשוב לרדזימין ולהסביר לרבי שעסק זה אין לו מגע ומשא עם חיילים אלא עם קבלן צבאי. אבל גם הפעם ענה לו הרבי כבראשונה: "למה לך עסק עם חיילים!" שותף אחד שהיה מחסידי גור נסע על ה"שפת אמת" לשאול בעצתו אם לעשות מסחר זה. שאל אותו ה"שפת אמת": "האם אין לך עסק אחר?" וכשענה בחיוב אמר לו הרבי מגור: "אם כן למה לך מסחר זה?". והחליטו שלא לעשות מסחר זה. ונכנס למסחר זה אחד מיהודי ווארשא והפסיד את כל כספו (ש.ש.ק. ח"ג סי' רע"ג).

פעם בא חסיד לפני הרבי מרדזימין והתלונן לפניו שאין לו ילדים. ענה לו הרבי: כתב לך ספר תורה, תקיים בזה המצוה האחרונה שבתורה "כתבו לכם" וע"י זה תזכה לקיים המצוה הראשונה שבתורה "פרו ורבו". (ש.ש.ק. ח"ג סי' שמ"ט).

הרבי מרדזימין היתה לו טביעת עין בכל איש ואיש מהבאים אליו וידע את חולשתו של כל אחד ואחד ובאופן כזה נתן לכל אחד את עצתו.

מעשה ביהודי סוחר דגים שבא והתאונן שעסקיו ירדו.

אמר לו הרבי: בתנאי אם תקבל על עצמך שלא להחסיר את תפלת מנחה בכל יום חמשי, כי שמעתי שהסוחרים בבואם ביום חמשי לפנות ערב לקנות מהדייגים את סחורתם שותים עמהם לשכרה ושוכחים להתפלל מנחה. הבטיח האיש, והרבי ברכו. והאיש שמר את הבטחתו ובכל יום חמשי הקדים להתפלל מנחה ובבואו אל הדייגים נמנע מלשתות עמהם. וכאשר שאלוהו מה יום מיומים, היה משיב שאינו בקו הבריאות ואסור לו לשתות. ומאז התחילו עסקיו עולים והוא התעשר עושר רב. אולם ברבות הימים שכח את מקור הצלחתו ושוב חזר לסורו לשתות עם הדייגים הגויים וזלזל בתפלת מנחה. ושוב ירדו עסקיו, עד כי נשאר בלי פרנסה. נזכר במה שאמר לו הרבי ובא להתנצל לפניו על שמעל בהבטחתו ולבקש שוב מהרבי שיברכהו. אמר לו הרבי: האמן לי כשם שקשה לפוצץ מלא העגלה אבנים, כך קשה לפעול פרנסה בשביל יהודי. כי מיום שתרב בית המקדש ניטל השפע מהיהודים וניתן לאומות העולם, ומידיהם מקבלים אנו עתה. לכן כל כך קשה הדבר אולם מקוה אני כי לא יארך עוד הזמן ותבא ישועה ליהודים במהרה בימינו אמן.

בבקשות שונות באו אל הרבי מרדזימין והוא ענה לכל אחד ואחד כפי שאלתו. פעם בא חסיד אחד לפניו לשאול בעצתו אם לחכור טחנת קמח. כשהרבי קרא את הפתקא ענה לו: אינני מיעצך, כי מימי הנהר הקרובים עלולים להרוס את הטחנה. כשחזר ושאלו על טחנה שאינה קרובה לנהר פנה הרבי למשמשו ר' צבי ואמר: עשה חשבון איזה אחוז מדמי החכירה תכניס הטחנה. השמש עשה את החשבון ואמר להרבי.

הוסיף הרבי ואמר: "אם כן לא כדאי הדבר". (מעשיות נוראים לאלעזר ברגמן).

היו אנשים שרצו לנצל את תמימותו של הרבי וניסו להוציא ממנו ברכה בערמה, אולם הדבר לא עלה בידם. מעשה ביהודי כפרי שהיה לו עדר גדול של פרות ונפלה בהן מגפה. בא אל הרבי והתאונן כי פרותיו מתות ובקש ברכה שלא תמותנה. אמר לו הרבי: אם תתן לי רובל כופר מכל ראש הנני מבטיחך שהפרות תחיינה ולא תמותנה עוד. ויצר מאד לאיש לתת לרבי סכום כה גדול, כמספר פרותיו, וינקוב במספר ראשים פחות משהיה באמת בעדרו וכמספר זה נתן רובלים. עברו כמה ימים והנה ראה האיש שהמגפה בעדרו לא פסקה והפרות הוסיפו למות. בא שוב אל הרבי בבכי וביללה שהפרות מתות. אמר לו הרבי: פרותי, אלו שנתת כפר בעדן, אינן מתות. המתות הן רק משלך.

הרבי מרדכימין היה מפורסם כ"פוקד עקרות" וכל מי שלא היו לו בנים היו באים אליו להפקד. מעשה באיש שכבר עברו שנים אחדות אחרי חתונתו ועדיין לא היו לו בנים. בא אל הרבי מרדכימין לקבל ברכתו. אמר לו הרבי: "אם תתן לי מאה וחמשים רובל מבטיח אני לך בן זכר. האיש גדהם למשמע הסכום הנדרש ממנו וטען שאין לו סכום גדול כזה. אולם הרבי לא רצה להפחית מהסכום שדרש. נסע האיש לביתו וספר לאשתו. החליטו למכור את כל אשר להם ועוד לוו משכנים עד שהיה לו הסכום בשלמותו ובוה בא אל הרבי. הרבי קבל מידו את הסכום וברכו כי לשנה הבאה יהיה לו בן. וכך היה. לימים כאשר הבן גדל והגיע לפרקו לא היה

לאביו כסף להשיאו. בא שוב אל הרבי מרדזימין. ציוה הרבי למשמשו להוציא את צרור הכסף הטמון מתחת לקורת הגג. השמש הביא את הצרור המאובק ובו היו מאה וחמשים הרובלים. "הרי לך כספך שנתת לי כאשר באת לבקש על בנך זה" — אמר הרבי אל האיש. עתה הבין האיש מדוע דרש ממנו הרבי את הסכום הזה בשעתו.

ביחוד היה גדול כחו בהשכנת שלום בין איש לאשתו. מעשה באחד מחסידיו שלא חי בשלום עם אשתו והיה מקניטה ומצערתה. באה האשה אל הרבי והתאוננה לפניו על מזלה הרע. הבטיח לה הרבי לדבר עם בעלה. כאשר בא הבעל אל הרבי לבקש על עסקי פרנסה והתאונן על רוע מזלו כי אין ההצלחה שורה בעסקיו, א"ל הרבי: אם תקבל עליך מהיום והלאה להמלך בכל דבר באשתך ותשמע לעצתה, הגני מבטיח לך שתראה ברכה והצלחה בעסקיך. התפלא האיש על דברי הרבי. כי חשב שאשתו אינה פקחת כל כך לדעת ליעץ לו בעסקיו. אבל מכיון שהרבי מצוה עליו לעשות כך לא הרהיב עוז בנפשו לשנות מדבריו ועשה כן. בבואו הביתה נזדמנו לפניו ב' עסקים. קרא לאשתו ושאל בעצתה באיזה משניהם לאחוז. האשה הביטה בו בתמהון רב, כי לא רגילה היתה שבעלה ישתף אותה בעסקיו וישאל לעצתה, אולם מיד נמלכה בדעתה ואמרה לו את עצתה. הוא עשה כדבריה ואחז בעסק שהיא יעצה והרויח בו כסף רב. מאז כבד את אשתו והשלום שרר בביתם.

מופתים כיוצא באלה ספרו על הרבי מרדזימין לעשרות ולמאות, ועל כן רבו כל כך הבאים אליו לבקש ברכתו. שמו היה מפורסם לתהלה גם בין הגויים ו"פריצים" עזו גשיהם

היו באים אליו להפקד בזרע או לבקש ישועה מתחלואיהם ששום רופא לא יכול לרפאותם.

מעשה בפריץ שבא עם בנו האלם לבקש מהרבי הקדוש שיברכהו. אמר הרבי אל הפריץ: אם תבטיח לי שלא תרע לשום יהודי, אברך את בנך שיבא הדבור לפיו. הבטיח הפריץ. פרש הרבי את כפיו כלפי מעלה וקרא בקול: רבונו-של-עולם, כמה גויים יש לך בעולמך שהדבור בפיהם, אנא שים פה גם לגוי הקטן הזה האלם. ובדברו כך הצליף באבנטו על גבו של בן-הפריץ האלם. פרץ זה בצעקה: טאטא, זשיד מניע ביע (אבא, היתהדי מכה אותי).

עם הפריצים הבאים אליו לבקש ברכתו וישועתו היה תמיד מתנה שאם לא ירעו ליהודים תחול ברכתו עליהם. והם היו מתיראים ומקיימים את הבטחתם. באופן זה הציל הרבי מרדיומין יהודים רבים מלהיות מנושלים ממקום פרנסתם.

היהודים סבלו מהגויים הפולנים בימים ההם וביחוד עברה עליהם כוס התרעלה בשנת המרד תרכ"ג — 1863 והפריצים התעללו ביהודים שישבו באחוותיהם. שאלו חסידים את הרבי מרדיומין, שהיה זקן האדמו"רים בדור ההוא: "כיצד אפשר לתרץ מעשיו של הקב"ה אחרי הצרות המרובות הבאות עלינו מהגויים?"

השיב להם:

"כשמאמינים בחסדו של השי"ת — אין קושיות, וכשחלילה אין מאמינים — אזי אין תירוצים". (חסידים מספרים ע' 177).

והנה מופת עם הרבי בעצמו. הרבי מרדיומין היה ידוע

חולי והיה סובל משיעול ומהתקפות לב. באחת ההתקפות שלח את משמשו הרשיל לורשה להביא לו את התרופה הדרושה. עד שהמשמש הכין את עצמו לדרך כתב הרבי קמיע ונתנה למשמשו ואמר לו: הירשל, הא לך הקמיע, היא תועיל לך. לקח הירשל את הקמיע ויצא לדרך. בינתיים הגיע זמן תפלת מנחה, וכשראו החסידים שהרבי לא בא שלחו את משמשו השני, את שלמה, לקרא לו. נכנס המשמש לחדרו של הרבי וקרא: רבינו, זמן מנחה. ולא נענה. קרא פעמים ושלוש, ואין קול ואין עונה. חשב המשמש אולי נרדם הרבי, נגש אליו מקרוב וראהו יושב בכסאו מתעלף, כמעט בלי רוח חיים. הרים המשמש צעקה, באו בריצה החסידים, התחילו לשפשף את אבריו וללא הועיל. רצו וקראו לרופא המקומי. הרופא בא ומשש בדופק ואמר שהמצב אינו טוב. מיד נפוצה על כך השמועה בכל העיר והכל בכו והתפללו לשלומו. באותו הזמן חזר המשמש הירשל מורשה. שמע את קול הצעקות והיללות חשב ששריפה נפלה בעיר, עד שנודע לו כי הרבי התעלף וכמעט אין רוח חיים בו. נזכר הירשל בקמיע שהרבי נתן לו, מהר ותלה את הקמיע בצוארו של הרבי. והנה פלא: הרבי התעורר, התרומם ממטתו ובראותו את משמשו שאל: הירשל איפה היית כל כך זמן רב? אחרי זה התאושש וכל אותו הלילה דבר דברי תורה כאילו לא קרה עמו כלום. ואמר אז: משל לאחד שהולך ביער ופוגש בגולנים והוא ניצל מידם הריהו מודה להשי"ת על הצלתו. ומדוע לא יודה אותו האיש להשי"ת כשהוא הולך ביער ואינו פוגש בגולנים? הוא הדין בשעה שאדם נופל למשכב ושב אחר כך לאיתנו, הריהו מודה להשי"ת

על רפואתו, ומדוע לא יודה האדם להשי"ת גם בשעה שאינו חולה על אשר חונן אותו ה' בבריאות.

והרי כמה ממנהגיו בחיי יום-יום שלו. הרבי מרדכימין היה נזהר משתית יי"ש. פעם נודמן בברית מילה עם ר' ישעיה מושקט מפראגא. הגישו לפניהם בקבוק קוניאק במקום יין. ר' יעקב אריה טעם מן המשקה ובראותו כי אינו יין אלא קוניאק סלד מן המשקה ולא שתה. שאלהו ר' ישעיה מושקט מדוע סולד כל כך? השיב ר' יעקב אריה שאינו שותה משקאות חריפים זה מכבר בגלל שיעולו. אמר לו ר' ישעיה: אף אני משהתחלתי סובל משיעול חדלתי לשתות, אולם ראיתי כי השיעול לא פסק, וחזרתי לשתות כדי שאדע לפחות מדוע אני משתעל. אמר ר' יעקב אריה: ולי יש עוד טעם להמנע מן השתיה. פעם הייתי בחבורה, גטלו כולם כוסית יי"ש והאני עוד טרם התפללתי מעריב ולא יכולתי להחליט בלבי: לשתות או לא לשתות לפני התפלה. סוף סוף אמרתי בלבי מאחר שהנני בחבורה איני רשאי לפרוש מן הצבור ונטלתי אף אני כוסית יי"ש. אחרי זה התפללתי מעריב בהתלהבות כזאת שמעודי לא התפללתי כך. ראיתי שיש בכחו של היי"ש לאחוז את עיני במדה כזאת, החלטתי שמכאן והלאה לא אשתה עוד כל ימי חיי. ומאז חדלתי לשתות.

בפסח השתמש לארבע כוסות במשקה מי-דבש (מעד בלעז) והיה אומר בבדיחות הדעת: "באפטא לא שתו "מעד" בימים האחרונים של פסח. שאלוהו: מדוע? — "מפני שהם גמרו לשתותו עד תומו בימים הראשונים" — היתה תשובתו. בהיותו ידוע חולי היה הרבי מרדכימין בא מזמן לזמן

לורשה לשתות שם מי-קרלסבד. את המים האלה היו משיגים בגן קרשינסקי ולאחר שתיית המים המינרליים היה צריך לטייל שעה ארוכה. אולם כבר בימים ההם עוררה הופעתו של יהודי בלבושו המסרתי בגן צבורי תשומת לב מיוחדת מצד הגויים. הרבי מרדזימין, אף שהיה מקובל גם על הגויים, לא הרגיש אף הוא את עצמו בטוב בסביבה זרה זו. לכן היה עורך את טיולו לאחר שתיית המים בחצר קאפטאל אשר בה היה מתאכסן ברחוב מלאווסקי.

חסיד אחד שנתלה פעם אל הרבי מרדזימין בטיילו באותה החצר לאחר שתיית המים המינרליים מספר: תוך הליכתו עמד פתאום הרבי מרדזימין פנה אלי ובתפסו בשרוולי אמר: דע לך, חביבי, כי נשמות הצדיקים שבעולם העליון משתוקקות לשוב אילו ניתנה להן הרשות לעולם הזה ויהי אפילו למחצית השעה, כדי שיוכלו לעשות עוד איזו מצוה לעבודת השי"ת. כי רק בעולם הזה יכולים לקנות בכל רגע ורגע איזו מצוה וזכות. ואנחנו בעולם הזה אין אנו יודעים להזהר שלא לאבד כל רגע ורגע ח"ו בביטול. ובסיימו דבריו אלה המשיך ללכת בלי שום דבור תפוס ברעיונותיו ושקוע בדביקות עצומה וידו אוחזת בשרוול בגדו של החסיד. (תועפות ראם, עמ' 64).

על גודל נפשו של הרבי מרדזימין יעיד גם המעשה הבא שאירע לו עם אחד ממשמשיו. המשמש הזה היה איש גס רוח ולא ציית לרבי והיה מוציא את הרבי מגדרו על ידי התנהגותו ומעשיו. הרבי גער בו כמה פעמים אולם המשמש לא שם לבו לדבר. פעם כאשר התחצף כעס עליו מאד הרבי ואמר לו שמפטרו מלהיות משמשו. אולם המשמש לא רצה

לעזוב את חצר הרבי ועשה הכל על אפו ועל חמתו. אשתו של המשמש אף היא היתה עובדת בבית הרבי והיתה עושה כל דברי מאפה בשביל ביתו. הרבי היה מהלל מאד את מעשי ידיה וכל בני העיר היו מזמינים אצלה תופינים וכל מיני מאפה והיתה פרנסתה בריוח. שנים רבות נמשך הדבר, עד שאירע המעשה.

יום אחד לאחר שהרבי טעם מן המאפה, מעשי ידיה, הרגיש ברע. הרופאים שהובהלו אליו שאבו מקרבו את כל מה שאכל ומצאו שבמאפה שאכל היה רעל. התשד נפל על המשמש המפוטר שמתוך נקמה על פטוריו שם רעל במאפה אשר אשתו עשתה בשביל הרבי, בידעו שמן המאפה הזה אוכל רק הרבי לבדו. שניהם, הבעל והאשה נלקחו למאסר. הרבי היה בטוח שהאשה חפה מכל פשע ורק בעלה שלח יד להרעילו בכל זאת לא רצה למסר את האיש לדין. אולם הרופאים מסרו על המקרה למשטרה והענין עבר לבית המשפט הפלילי. שניהם, הבעל והאשה, הכחישו את האשמה וטענו שהרעל שנמצא בביתם הוא נגד עכברים ואינם יודעים כיצד בא לתוך המאפה. הבעל שוחרר מחוסר הוכחות נגדו והאשה נעצרה בבית הסתר ועמדה להשפט באשמת כוונה להרעיל את הרבי. הרבי היה בטוח שהאשה אינה אשמה ושיד בעלה היה בדבר. אולם לא רצה לנהל משפטים נגדו והשתדל רק לשחרר את האשה.

לשם כך פנה אל ידידו ר' יצחק מאיר אלתר בעל "חידושי הרי"ם" שישב אז עדיין בורשה, ובקש ממנו להשתמש בהשפעתו הגדולה אצל השופטים שלא ידונו את האשה האומללה. ר' יצחק מאיר השיב לו כי לא יתכן שלא

לדון וכי אסור לרחם על אכזרים שבקשו להתנקש בחייו. הוא יעץ לרבי מרדזימין לספר לפני השופטים את הכל. ומצדו הבטיח ר' יצחק מאיר להשתדל שהעונש אשר יוטל על האשה לא יהא קשה.

בבוא יום המשפט שלח חידושי הרי"ם את טובי חסידי מנהעשירים והנכבדים שבורשה לעמוד לצדו של הרבי מרדזימין בשעת המשפט ולתמוך בו. ומה נשתוממו כולם כאשר הרבי מראדזימן העיד לטובת הנאשמת. הוא אמר לפני השופטים שאינו מעלה אפילו על דעתו שאשה יראת ה' כמוה תהא לה כונה להרעילו. "שום איש ירא אלקים — טען הרבי מרדזימין בבית המשפט — לא יעשה כדבר הזה להמית איש בכונה תחלה. הדבר יכול אולי לקרות על פי שגגה או שלא מדעתו".

בהתחשב עם דבריו של הרבי הקלו השופטים בענשה של האשה ודנוה למאסר של חדשים אחדים בלבד. הרבי היה שמח שהציל נפש יהודית ממאסר עולם.

אולם הענין לא נגמר בזה. אחרי המשפט הזה שנמשך שנים אחדות לא יכלו אנשי העיר לשכוח את המעשה של המשמש ואשתו והחרימו אותם. כל העיר חדלה לקנות ממאפה ידיה של האשה, והמשפחה רעבה ללחם. כאשר ראה הרבי זאת, שב לאכול ממאפה ידיה והשתדל להשפיע גם על שאר אנשי העיר לעשות כמוהו. אולם ללא הועיל. עם כל הערצתם אל הרבי, לא שמעו לו בענין זה.

יום אחד הופיע המשמש בבית מדרשו של הרבי כשהוא עטוף "קיטל" לבן, ולרגליו רק גרבים, בלי נעלים, ונפל לרגלי

הרבי בבכי וביללה והתודה על חטאו כי הוא אשר שם את הרצל בתוך המאפה, מבלי שאשתו תדע דבר וחצי דבר. הוא התחנן לפני הרבי שיטיל עליו, ככל אשר יטיל, כדי להחזירו בתשובה על מעשהו זה. הרבי ציוה שיקבל עליו במשך שנה תמימה לישון על הארץ בלי כל מצע ולצום בימים שני וחמשי בשבוע. ובשביל פרנסתו התיר לו הרבי לבא לבית מדרשו לקבץ נדבות מהחסידים הבאים אליו מחוץ לעיר. את הנדבה הראשונה היה נותן לו בכל יום הרבי בעצמו. אולם לקבלו בחזרה בתור משמש אינו יכול הרבי כי אסר על עצמו את שימוש, ובענין זה היתה לו חליפת השו"ת להלכה עם מחותנו בעל השו"ת הרד"ד מלאסק אם יכול להתיר את האיסור שאסר על עצמו. ובעוד שהתנהלה חליפת השו"ת בענין זה, מת המשמש. הכל ראו בדבר מעשה השגחה שהמשמש נענש בידי שמים על אשר שלח יד בקדוש ה'. (משה פיינקינד: גוטע יידן אין פוילין, ע' 193).

משמשים רבים היו לו להרבי מרדזימין. ועל כל אחד מהם ישנו ספור מיוחד. האחרון שבהם שמשו שנים רבות עד פטירתו היה ר' שמואל פרידמן, והרבי היה מכנהו שב"ח (ר"ת שמואל בן חוה) כחדשים לפני פטירתו קרא לו הרבי ואמר: "שב"ח", כשם ששמשות אותי בחיים כן תשמש אותי אחרי מותי". (מפי בנו ר' יצחק פרידמן נפטר בתל אביב).

ומענין הספור כיצד גרם הרבי מרדזימין לבריתו של שר המשטרה הרוסי מורשה. וכך היה המעשה:
הרבי מרדזימין היה בא על פי פקודת רופאיו בכל קיץ לשחות מים מינרליים בגן קרשינסקי בורשה. את המים היה

מוכר איש אחד מקורלאנד שקבל את העסק בחכירה מעירית ורשה והוא הכיר את הרבי מרדזימין כאיש קדוש והתייחס אליו בכבוד גדול. לאחר שתיית המים היה הרבי מטייל בגן בלויית שני משמשיו, כי כך הוא דרך הרפוי במים המינרליים לטייל אחרי השתיה במשך שעה ארוכה.

לגן הזה התחיל לבא לשתות מים מינרליים בכל יום גם הגנרל הרוסי שהיה ממונה על משטרת ורשה ויחד עם אשתו היה מטייל בגן לאחר השתיה. וכשהיה הרבי מרדזימין נפגש בהם היה מפנה ראשו מהם שלא להסתכל בפניהם של הרשע ואשתו ושלא לראות את הצלב התלוי בצואריהם. וכך היה מדי יום ביומו. הדבר העלת את חרונו של הגנרל: היתכן? יהודי מעז פנים לירוק בפניו ובפני אשתו הגנרלית הוא פקד על בעל העסק לבל ימכור מים ל"רבין" היהודי ולבל יתן לו להכנס לגן בכלל. הקורלנרי שהכיר את הרבי כבר משנים אחדות וכבדו מאד לא העז פניו למנוע ממנו את שתיית המים ואת הכניסה לגן. וכשראה הגנרל את הרבי הולך ובא מדי יום ביומו לגן, בערה בו חמתו כאש, ואיים על בעל העסק ליטול ממנו את הרשיון למכירת המים אם לא יסלק מיד את הרב מן הגן. אז נבהל האיש מן האיום ומסר את הדבר למשמשיו של הרבי. שלח הרבי את משמשיו לומר לו שלא יירא מאיומיו של הגנרל הרוסי, כי לא יוסיף עוד לראות פניו, בקר ויודע הדבר. הגוי לא ירד לסוף דעתו של הרבי, אבל בטח בכל מה שהרבי הקדוש אומר. ואמנם כך היה.

בלילה ההוא חלם הגנרל שהוא מטייל עם אשתו בגן קרשינסקי והנה בא לקראתו הרב היהודי ויורק לעברם. הדבר

בשנה בחלומו כמה פעמים. בפעם מחלומו הקיץ הגנרל בבקר ומהר למשרדו להוציא לפועל את איומו ולגרש את הרב מן הגן. הוא האיץ ברכבו ומרוב חפזו התנגשה כרכרתו בכרכרה אחרת וכמעט שנתהפכה עליו. נרגז ומבוהל קפץ מתוכה וברוב כעסו שלף את חרבו מתערה והכה בה על ראשו של הרכב והרגו. המון עם התאסף מסביב ורצו לקרע את הגנרל הרוצח לגזרים. אולם הוא הצליח להמלט מידיהם ונס על נפשו לביתו. אשתו הבינה שסכנה נשקפת לחייו מצד ההמון שירצה לנקום בו בעד הריגת הרכב ויעצה לו לברוח מיד. למחרתו נתפרסמה בכל העתונים הידיעה על התאונה ועל בריחתו הפתאומית של שר המשטרה מורשה. וכך נתקיימו דבריו של הרבי מרדזימין לפני הגנרל ואשתו לא נראו עוד בגן קרשינסקי. (משה פיינקינד, גוטע יידן אין פוילין. ע' 195).

לא רק המוני העם וחסידים העריצו את הרבי מרדזימין אלא גם כל האדמורי"ם התיחסו אליו בכבוד רב כאל זקן הצדיקים בדור ההוא, אף היו שולחים אליו "פתק" עם "פדיון נפש" ומבקשים ממנו לזכרם בתפלתו.

ביחוד חי עמו בידדות גדולה ר' יצחק מאיר אלתר שישב אז בורשה. רדזימין נמצא במרחק של שעה נסיעה מורשה. מסלת ברזל צרה (קאלייקא) חברה אותה לעיר הבירה ורכבת קטנה היתה מהלכת ביניהן כמה פעמים ביום הלוך ושוב. הרבי מרדזימין היה בא לעתים מזומנות לורשה ומדי בוא היה מתראה עם ידידו ר' יצחק מאיר אלתר. וגב לאחר שר' יצחק מאיר אלתר נעשה האדמו"ר מגור משנת תרי"ט ועד פטירתו בשנת תרכ"ו לא נפסקו ביניהם קשרי הידידות. הם

היו מבקרים זה אצל זה או נפגשים ומשתתפים בשמחות איש אצל רעהו. והיו מחליפים מכתבים ביניהם.

ומסופר: פעם כשבקר הרבי מרדזימין אצל חידושי הרי"ם זמן מה אחר חג השבועות נראו פניו כחושים.

"מה לך — שאל חידושי הרי"ם — כלום גרם לך החום הגדול או שמא מעציבך דבר?"

— "כך יארע לי בכל שנה בימות הקיץ — השיב הרדזימיני — בימים שקוראים בתורה על נדודיהם של בני ישראל במדבר ועל עוונותיהם, עוון המרגלים, עוון בעל פעור וכד'. דברים אלה מעציבים אותי ביותר."

— "בודאי היו כוונות גדולות במה שנקרא עוונותיהם, כי מן העוונות שלהם נעשתה תורה — אמר חידושי הרי"ם — כלום ממצוות שלנו תהא נעשית תורה?" (מאור עיני הגולה).

מדי שנה בשנה היה שולח ה"חידושי הרי"ם" מגור מכתב ברכה אל הרבי מרדזימין ומבקשו להתפלל עליו ועל בני ביתו בימים הנוראים.

וכך הוא כותב אליו ביום ב' לסדר וזאת הברכה ה' דעשרת ימי תשובה תרכ"ג:

"תחל שנה וברכותיה חיים טובים ושלוש ובריאות לאהובי ידיד נפשי חביבי הרב הגדול הצדיק הקדוש נר ישראל וכו' מו"ה יעקב שיחי. מכתבו היקר קבלתי. יתן לו השי"ת בריאות כראוי בלי שום מיחוש שלא יבטל אותו כלל מעבודת השי"ת ויוכל לפעול טובות לאחינו בני ישראל ויצליח בכל דרכיו וגם בני ביתו והנלוים והמסתופפים בצלו יהי להם חיים ושלוש וכל טוב. נא לזכור גם אותי ובני ביתי לטובה בימים

הקדושים הבאים עלינו לטובה ונזכה להחתם בספרן של צדיקים בתוך כלל ישראל. דברי או"ב הק' יצחק מאיר בן חי' שרה".

ושוב לשנה האחרת, ב' דברים תרכ"ד, הוא כותב:
 "...אבקש להתפלל עבור זוגתי פיגלא בת שרה צינא תחי', שזה מן יו"ט העבר היא חולה וכו' וגם להתפלל עבור נכדי המופלג בתורה כ' פנחס מנחם מענדיל בן צינא פעסא, אשר זה יותר משבוע חולה וכו'. חשבתי ליסע במכוון לווארשא לראות את כבודו שיחי', אולם לא היה לי מנוחה מן יו"ט עד עתה וכו'".

ושוב באותה שנה יום א' דסליחות תרכ"ד הוא כותב:
 "סבבוגי הטרדות בעת נסעי מווארשא ולא יכולתי להיות אצל רו"מ. לזאת אבקש לזכור אותי לטובה ואת בני ביתי. היא עדיין חלושה שקשה לה לילך ד' אמות. גם אשת נכדי ליבלי שיחי' רבקה יוכבד בת הדסה גם כן חלושה זה זמן, השי"ת ישלח להם רפואה בתוך שאר חולי ישראל. יחדש השי"ת כנשר נעוריו ותהי' תפלותיו מקובלות בימים הקדושים הבע"ל לפעול רחמים וחסדים על עמו ישראל. הק' יצחק מאיר בן חי' שרה. ובסוף מזכיר את אשתו: "זוגתי פיגלא בת שרה צינא לרפואה".

עוד בימי פשיסחא חי בידידות עם ר' מנחם מנדל מקוצק. וגם לאחר שר' יעקב אריה נעשה רבי היה מזדמן מדי פעם בפעם עם ידידו משכבר הימים. פעם שאל אותו הרבי מקוצק — "יאמר נא לי הרב מרדכימין, לאיזו תכלית נברא האדם עלי אדמות?"

— "לא נברא האדם בעולם אלא כדי לתקן את נשמתו בעולם הזה" — השיב ר' יעקב אריה.

— "וכי כך למדנו אצל רבינו בפשיסחא? — נתן עליו קולו הרבי מקוצק. והלא כך למדנו: לא נברא האדם בעולם אלא כדי להרים את השמים". (זכותא דאברהם, י' סב).

על חסידיו של הרבי מרדזימין נמנה גם האדמו"ר המפורסם ר' ישראל יצחק (בעל "ישמח ישראל" מאלכסנדר). כידוע היה חשוד בנים ונסע אל "הסבא קדישא" מרדזימין עוד קדם היותו לרבי, להזכיר את עצמו. מסופר: כאשר בא בפעם הראשונה בהיותו אברך צעיר לימים אמר עליו הרבי מרדזימין: "מילדי העברים הוא זה" בחינת מוליד נשמות ישראל. עתיד הוא להיות מנהיג לישראל ויורה תורה ודרכי ה'". והוסיף עוד ואמר: "חנו של יוסף הצדיק שורה עליו" והיה מקרבו יותר מכל זקני חסידיו תלמידי פשיסחא-וורקי. ופעם אמר הרבי מרדזימין לאחד מחבורת חסידיו, רב מופלג בתורה: "אתה תלמד פלפולים" — ובהצביעו על הצעיר ר' ישראל יצחק אמר: "ואחריו ינתנו אלפים מישראל". וקראו אליו ואמר: "אברך בא ואלמדך כיצד קוראים "פתקה". ומסופר שקודם החתונה נסע אבי הכלה אל הרבי מרדזימין לשאול בעצתו אם להשיא את בתו לר' ישראל יצחק, כי לא צמח לו זקן וחשש שלא יהיו לו בנים. אמר לו הרבי מרדזימין: "יהיו לו בנים יותר משיש לאלפי יהודים, כי יש לו נשמת בעל "אור החיים". וכידוע ל"אור החיים" לא היו בנים. (מגדולי החסידות ספר ד. ע' סט).

גם האדמו"ר ר' שמחה בונים קליש מאוטבוצק שהכתירוהו

ל"רבי" אחרי פטירת אביו האדמו"ר ר' מנחם מנדל מוורקין בשנת תרכ"ח, והוא אז רק בן שבע עשרה, נסע אל הרבי מרדכימין שיסמוך ידיו עליו. כשבא לרדזימין עמד בין שאר חסידים והמתין עד שיגיע אל הרבי לקבל "שלום" וכאשר הגיע תורו אמר לו ה"סבא קדישא" מרדכימין: "את הסבא שלך (האדמו"ר ר' יצחק מוורקין) — הכרנו, מאביך — שמענו, והיום מה?" השיב האברך הצעיר: אצל אברהם אבינו מצאנו שחפר בארות, וכן אצל יצחק גם הוא חפר בארות, אבל אצל יעקב אבינו לא מצאנו עוד חפירת בארות, כי מאחר שאבותיו חפרו בארות מים חיים, יכול היה הנכד לגשת אל המעיין בקלות". כאשר שמע הרבי מרדכימין את הדברים האלה הושיט ידו לר' שמחה בונים וקרא: "שלום עליכם, הרבי מוורקין". (שארית מנחם ח"א, ע' צח).

בשנת תרכ"ה השיא הרבי מרדכימין את אחד מנכדיו והזמין לחתונה את כל האדמו"רים. חידושי הרי"ם מגור לא בא מסבת מחלתו ושלת מכתב ברכה והתנצלות. המכתב הוא מתאריך י"ב בתמוז תרכ"ח. וזו לשונו:

"...מכתבו קבלתי. יתן ה"ת שיהי' חתונת נכדו למזל טוב וכו' איני בבריאות זה מן וכו' ועדיין לזא אוכל ליסע לווארשא וכו'. דו"ש וטובתו כל הימים. הק' יצחק מאיר. (מאיר עיני הגולה ח"ב, ע' 134—135).

חידושי הרי"ם העריץ מאד את ידידי הרבי מרדכימין והשתדל לעשות לו נחת רוח. בידעו שהוא נוהג לדרוש לקבל עם כל "פתק" גם כסף רב "פדיון נפש" אעפ"י שאינו מכיר צורת מטבע היה שולח לו מדי פעם בפעם סכומי כסף. פעם

נודמן בגור משמשו של הרבי מרדזימין ושלח חידושי הרי"ם על ידו את הכסף. הכסף היה בשטר ניר. בקש חידושי הרי"ם מהשליח שיחליף את השטר לרובלים של כסף כדי שיהיה כסף רב. "כי הוא אוהב כסף כמו ילד קטן שאינו יודע צורת מטבע, אבל הוא אוהב את המטבעות סתם" — אמר חידושי הרי"ם.

גם האדמו"ר ר' חנוך הניך מאלכסנדר אשר בימי אברכותו למד אצל ר' יעקב אריה בפשיסחא, העריצו מאד. בשנת תרכ"ח הזמינו הרבי מרדזימין לבא לתחונת נכדו ור' חנוך הניך משיב לו ברוב יראה וכבוד:

"לכבוד ידיד ד' וידיד ישראל הרב הגדול המפורסם בתורה וביראה ובחסידות מוקני וישישי משיירי כנסת הגדולה וכו' מו"ה יעקב ארי' נ"י ד' יאריך ימיו ושנותיו בטוב ובנעימים עד ביאת הגואל במהרה בימינו אמן ואמן. מה נכבד היום בהגלות נגלות אלי מכתבו היקר כי נתכבדתי בעיניו וקראני להתערב בשמחת נשואי נכדו יחי' למז"ט ובשעה מוצלחת ומה מאד המו מעי עלי להקים דברו הטוב ולהפיק רצונו, זולת ימי הסתיו והחרף אשר מנעוני מבוא בדרך. לכן יהי' נא דברי אלה לרצון לפניו ולהיות זכרוני בא לפניו לטובה ביום שמחתו ויקבל ג' רו"כ (רובל כסף) מתנת לדרשה. ואני עוד תפלתי בפי ונפשי חכתה להתראות אתו פנים בפנים, ד' יזכני ויחיני. ישמח וירוח בטוב ובנעימים ויראה זרע ברך ה' לאורך ימים בני שלשים הבני רבעים יולדו על ברכיו בשובע שמחות. אלה דברי השש ושמח בשמחתו וכו'. הק' חנוך העניך בן שרה חנה הכהן. (שיח שרפי קודש ח"א ע' 116).

פעם שלח לו ר' יעקב אריה להרבי ר' חנוך העניך מאלכסנדר: "אם לא יבוא לביתי אשליך אותו מכל המדרגות. החזיר לו ר' העניך "נפילה לא תתכן אצלי כי בדיוטה התחתונה שבתחתונות אני..." (חסידים מספרים ח"ב חכ"ה) ואמנם זכה הרבי מרדכימין לראות בני שלשים ורבעים מיוצאי חלציו. רבים מהם זכה להשיא בחייו והשתדל למצא עבורם שידוכים עם בעלי יחוס.

אחד ממחותניו היה האדמו"ר האמצעי מקוצק ר' דוד מורגנשטרן אשר את בנו ר' צבי הירש לקח הרבי מרדכימין עבור אחת מנכדותיו. ר' צבי הירש זה היה אח"כ אדמו"ר בלומז. בסוף ס' בכורי אבי"ב ישנם חליפת מכתבים בין הרבי מרדכימין ומחותנו הרבי ר' דוד מקוצק.

ומענין הוא המכתב שכתב אליו מחותנו האדמו"ר ר' דוד מקוצק בהיותו במעינות הרפואה בקארלסבד בקיץ תר"ל: "...הגני עוסק בשתית המים בכל יום כנהוג יתן השם שיהיה לרפואה שלימה שלא אצטרך עוד להתנודד במקומות כאלה ולבלות הזמן בדברי הבאי ומי שהוא מכונה בשם יהודי הוא בתכלית הבזיון. ונא להיות בזכרונו הטוב ולהתפלל עלינו שיהי' הטרחא והטלטול לנו לרפואה שלימה וכו' וימחול להודיע לי משלומי הטוב ומשתית המים בווארשי".

את נכדו ר' אהרן מנחם מגדל שדך הרבי מרדכימין כשנה לפני פטירתו עם בת האדמו"ר ר' יעקב יצחק רבינוביץ מביאלא (נכד של "היהודי הקדוש"), שהיה חתנו של האדמו"ר ר' יהושע מאוסטרובא. וגם עמו החליף מכתבים שנדפסו בסוף הספר הג"ל.

אחד מחתני בנו של הרבי מרדזימין היה הגאון ר' פנחס אליהו שהיה רב בליטומורסק בנו של הגאון ר' דוד דב מיזליש אב"ד לאסק (בעל שו"ת הרד"ד). עם מחותנו זה היתה לרבי מרדזימין חליפת שו"ת להלכה בענין המשמש שלו שאסר על עצמו את שמושו. השו"ת נדפסו בס' חידושי מהרא"ך ח"ב, ורשה תרע"ג. חתנו ר' פנחס אליהו היה אב"ד וירשוב וליטומורסק.

הרבי מראדזימק שלח שליח מיוחד להרב מטשכנוב שרצונו להשתדך עם בנו הרב ר' יעקב. הרב מטשכנוב נתן הסכמתו לשידוך. ואמר שר' יעקב יתן נדוניה לבתו 300 רובל אף שהרב מראדזימין שהוא מצד התתן רוצה לפזר בשבילו כמה אלפים רובל נדוניה. הרב מטשכנוב הסביר את הדבר לשליח שיאמר להרבי מראדזימין שהוא עשיר גדול לכן יתן הרבה נדוניה ולאבי הכלה לר' יעקב אין כסף יתן רק מעט נדוניה 300 רובל. כשחזר אל הרבי מראדזימין עם ההצעה הזו אמר לו הרבי "מה אתה חושב, האם אני הארענדאר שלו?" בכל זאת אחרי ששמע את נימוקו של הרב מטשכנוב הסכים לשידוך. וקבעו זמן החתונה. ועוד קדם זמן החתונה זרז הרב מטשכנוב את בנו שימהר לסדר את החתונה כי הרבי מראדזימין הוא לעת זקנותו. הרבי מראדזימין הסכים לדבר וסדרו החתונה ולאחר כלות שבעת ימי המשתה נפטר הרבי מראדזימין (ש. ש. ק. ח"ג סי' שס"ט)

ולא רק כצדיק וכמנהיגם של אלפי חסידים הצטיין ר' יעקב אריה, אלא גם גאון היה בתורה. הוא כתב לא רק דברי חסידות אלא גם חידושים בהלכה, אשר מקצתם נדפסו בקובץ

"דרושים וחידושים" על ידי אגודת הרבנים בורשה תרפ"ח קונטרס הפלפולים על סוגיא דכבתה בשבת דף כ"א וגם על סוגיא דנכרי שהלוי בפסחים דף לב. וגם בס' "מאורות נתן" מאת הרב הגאון ר' נתקי שפיגעלגלאס שהיה חמשים שנה מו"ץ בורשה ונפטר בשנת תרל"ג, נזכרו דבריו של הרבי מרדכימין הלכה סימן מ"ז בזו הלשון: "וראיתי בדברי הרב החסיד הגאון מראדזימין שהתחכם על זה וכתב וכו' ומה שעמד הרב הגאון החסיד מראדזימין... "וכן בספר "יבין דעת" של הגאון ר' יהושע מקוטנא סימן א' ישנה תשובה אל הרבי מרדכימין "לכבוד י"ג הרב הגדול בוצינא דנהורא המפואר והמפורסם בפי כל מו"ה יעקב אריה שליט"א. השאלה גופא נמצאת בס' "חשק שלמה" להגאון מפארצווי.

גם הסכמות על ספרים נתן, כגון על הספר "חינוך בית יהודה" להגאון ר' יעקב צבי יאליש (בעל "מלא הרועים"), שנדפס בורשה בשנת תרכ"ט, ישנה הסכמה מאת הצדיק מרדכימין, וזו לשונו:

"אמנם לתת הסכמה על כבוד קדשו של הצדיק הזה אך למותר כי מי לא ידע גדולתו וקדושתו של המחבר וכו' בכדי לעורר לבב אחב"י לסייע ולקנות הספרים האלו בכסף מלא באתי עה"ח וכו' נאום יעקב ארי' חוב"ק ראדזימין".

וכן ישנה הסכמתו על ס' "זאת זכרון" של "החווה" מלובלין שנדפס בורשה בשנת תרכ"ט.

הרבי מראדזימין השתוקק כל ימיו לפרסם את חבוריו על התורה, ואפילו בעת חליו צוה למשמשיו להקימו ממטתו ולהעמידו אצל העמוד בחדרו כדי לכתוב את דבריו (הקדמה

לביכורי אביב (לונדון תש"ח) הוא כתב את חבוריו בהתלהביות גדולה ודקדק בכל מלה ומלה ובמקום אחד הוא מדגיש "ואף לא טוב היא מה שכתבתי לעיל, אני מבטל מה שכתבתי לעיל שיהי' נחשב כאשר לא כתבתי כלל, כאשר כתב ורבינו הקדוש מלובלין בספרו "זכרון זאת" על איזו תורה שכתב שהיה מסופק אם לא טוב הוא "אני מבטל שיהי' כמו שלא כתבתי" כל שכן אני בודאי מבטל" (ביכורי אביב פ' פנחס). את חבוריו קרא הרבי מרדזימין בשם "דברי אבי"ב", "חדושי אבי"ב" וכיוצא בזה, ואמר כי רבו הקדוש מפשיסחא רמז לו כי יש לשמו סימן בתורה "אביב" ר"ת: יעקב אריה בן בינא. על כן קרא גם הנכד המו"ל את הספרים בשם זה, כפי שהוא כותב בהקדמה לספרים.

ואלה הספרים של הרבי מרדזימין שיצאו לאור על ידי נכדו ר' יחיאל מאיר מורגנשטרן, בנו של האדמו"ר ר' צבי הירש מלאמאן, חתן בנו של האדמו"ר הזקן מרדזימין: דברי אבי"ב. על מדרש רבה בראשית. ורשה, תרפ"ד. ביכורי אבי"ב. ח"א על בראשית, שמות, ויקרא, פיעטרקוב, תרצ"ו.

ביכורי אבי"ב. על כל חמשה חומשי תורה וארבע מגילות, ובסופו מכתבים. לונדון, תש"ח

בספרים האלה שהם בעיקר פירושים על מדרשים רואים את ההשפעה הגדולה שהושפע הרבי מרדזימין מרבותיו הגדולים: המגיד מקוזניץ ה"חווה" מלובלין, היהודי הקדוש הרבי ר' בונים מפשיסחא.

בהקדמה לספרים הג"ל מספר נכדו המו"ל כמה שיחות

של הרבי מרדכימין אשר מסר לו אביו האדמו"ר מלאמאז. ואת מה שספר על גדולי רבותיו.

בדברו על ה"חווה" מלובלין שאל אותו פעם חתן בנו האדמו"ר ר' צבי הירש מלאמאז: האם היה הרבי מלובלין גדול כמו שמספרים עליו. השיב לו: כל מה שמספרים עליו עדיין אינו מגיע לקרסוליו.

הוא היה רגיל לומר בשם "החווה" מלובלין:

"גדול נסיונו של אדם שחי רק בשביל השם יתברך ולא להנאת עצמו כלל, מאדם שמקריב את חייו בשביל הקדוש-ברוך-הוא". (ביכורי אבי"ב לך ע' 4).

ופעם אחרת ספר מה ששמע מפי המגיד מקוונץ. על הרבי ר' אלימלך. המגיד מקוונץ כאשר בא בפעם הראשונה עם חבריו החווה מלובלין ור' מגדל מרומנוב אל הרבי אלימלך, התחיל הרבי אלימלך צועק עליהם למה באו אליו, כי קודם בואם היה לו גלוי אליהו, ועל ידי ביאתם גרמו שנסתלק ממנו. אז החליטו ביניהם השלשה שלא יזונו משם עד שיחזירו את אליהו הנביא לביתו של הרבי אלימלך, וכן עשו.

אולם ביחוד היה מספר בהתלהבות על רבו "היהודי הקדוש" מפשיסחא, ומדי דברו בו היו משתנים פניו. וספר מה ששמע מפיו של "היהודי הקדוש" אשר אמר: "אמת שאנו תולכים במדרגה יותר גדולה מהרבי מלובלין, אבל בכל מקום שאנו מגיעים הוא רבי".

ועוד ספר: פעם נודע לו ולר' מנחם מגדל מקוצק שהיהודי הקדוש יהיה בחתונה אצל המגיד בקוונץ. החליטו שניהם ללכת ברגל לקוונץ לקבל פני רבם שם, היה זה בימי החורף. אני —

ספר הרבי מרדזימין — לבשתי אדרת־שער חמה, אבל לרבי מקוצק היה רק בגד עליון רגיל. באמצע הדרך התקרר הרבי מקוצק וכאשר הגענו לכפר נאלץ למכור את מעילו העליון וקנה לו אדרת כפרית ואז המשכנו את דרכנו. בבואנו לקוונץ לחתונה בחצר המגיד ראינו את היהודי הקדוש עומד ליד החופה וכשם שאי־אפשר להביט בפני השמש, כך אי אפשר היה להסתכל בתיחודי הקדוש מרוב האור שהפיקו פניו הקדושים. ולאחר החופה אחזתי בידו של הרבי מקוצק ויצאנו בריקוד ורקדנו כשעה תמימה. אכן היה זה רקוד! (דאס איז שוין גיוועזין איין מאל א טאנץ!) — סיים את ספורו. לעת זקנותו בקשו בניו להחליף את חדרו שהיה קטן וצר בחדר יותר מרווח. אמר ר' יעקב אריה: "וואס ווילן זיי פון מיר. ווי אזוי גייט מען אוועק פון אזא אויסגעדאווענט שטיבעל?" (מה הם רוצים ממני, איך אפשר לעזוב חדר רווי תפלה כל כך!). (שארית מנחם ח"ג ע' תק"ה).

כאשר הגיע לגיל "גבורות" הרגיש שימיו קרובים. פעם ביום י"ב אלול, יום ההילולא של הרבי ר' בונים, אמר: מורי ורבי מפשיסחא אמר שכל אחד לאחר פטירתו כשמביאים אותו לדין, הרשות בידו לבקש כי רבו בעולם העליון יהיה דיינו. ואני — אמר ר' יעקב אריה — כל גדלותי היא מספר הזהר ועל ידי התלהבות ששאבתי מתוכו הגעתי להיות רבי. ופעם קראתי לפני מורי ורבי מפשיסחא את הזהר בפ' פנחס וציוה עלי לחזור עוד פעם. חזרתי ושניתני לפניו. אמר לי: לולא חסתי עליך כי אז צויתוך לקרא פעם שלישית, כי שם מבואר כל ענינך. "חוששני — אמר ר' יעקב אריה — שרמז

לי כי אצא מן העולם בפ' פנחס. ואם כן אבחר לי לדיין את רשב"י וכדי שלא אשכח זאת אשים לי לסימן את הפסוק "ומבשרי אתה אל" (איוב יט, כו) ראשי-תיבות: ומורי ר' שמעון בן יוחאי" (תועפות ראם, ורשה תרצ"ו)

ואמנם הוא נסתלק בשבוע פ' פנחס, ב"ח תמוז שנת תרל"ד, בהיותו בן שמונים ושתים, שבע ימים ומוקף מעריצים מכל שכבות העם. רבבות אנשים התאבלו על מותו של ה"סבא קדישא" מרדזימין, גם נכרים, שאינם מבני ברית, בכו על הסתלקותו של הרב הקדוש אשר הושיע רבים מהם. תורותיו שהיה אומר בימי חייו נשארו בכתב ידו ונדפסו ע"י יוצאי חלציו. עד יומו האחרון כתב את תורותיו בעצם ידו, ורצה מאד שכתביו יראו את אור הדפוס. וכך כותב גינו הרב יחיאל מאיר מורגנשטרן שהוציא את הכתבים לאור:

"ושמעתי מכ"ק אאמו"ר זצ"ל שראה ושמע מרבינו הסבא קדישא זי"ע את גודל השתוקקותו שיהיו נדפסים חבוריו הקדושים, ואפילו בעת חליו אשר הכביד עליו והיה שוכב על מטתו בחום גדול, ציוה וגזר על משמשיו שיקימוהו ממטתו ויעמידו אותו אצל העמוד כדי לכתוב ספריו" (הקדמה לס' ביכורי אבי"ב. לונדון תש"ח).

הספד גדול נשא עליו מחותנו הגאון ר' דוד דב מייזליש אב"ד לאסק (נדפס בכוף ספרו "חידושי הרד"ד על פסחים) וזו לשונו:

אבל כבוד מספד מר על הלקח וכו' הרב הגאון קדוש ישראל מחותני מו"ה יעקב ארי' זצ"ל אב"ד דק"ק ראדזימין אשר היה עובד אלקים מעודו ועסק בתורה ועבודה בקדושה

וטהרה והזקין לבוא בגבורות, יותר מפ' שנים חי, ורבים נהרו
 אליו להשיבם מעוון ולנהלם בדרך הנכון להצלחה נפשיות
 ורבים בקשו מאתו להתפלל עבורם בעבור הצלחה זמניות
 ולרפואות חולים ולפקידת עקרות ודומיהם, ובתפלתו הזכה
 נושעו וכו' כי הצדיק הזה אשר היה מקובל גדול ותפלתו היתה
 בכוונת האר"י ז"ל, ובהתלהבות היה מעלה גם תפלתו וכו'.
 ולהלן מספר מה שראה בעיניו בעת בקורו אצלו בימי
 האחרונים: "עיני ראו בעת הכביד עליו חלו ולא היה בו
 כח כמעט לדבר ועם כל זה קבל העם בסבר פנים, הכל עשה
 במסירות נפש עבור טובות ישראל לנהלם על מי מנוחות,
 ובשבת הגיד חידושי תורה ולבבו היה רחב להביע דברים
 מתוקים להלהיב הלבבות ליראה השם הנכבד והנורא, ויגע
 לכתוב חידושי תורה למען יהי למשמרת לדור האחרון,
 ימצאו בהם דברי חפץ ויקחו חכמה ומוסר. וגם סמוך
 להסתלקותו לא הפסיק מכל עניניו אשר התנהג מעודו וכו'
 על כן יאות לעורר לבבינו לתשובה ובוה יעלה לרצון לפניו
 ונחת רוח לנשמתו הקדושה ועי"ז יזכה את הרבים בהסתלקותו
 וימחול לנו אשר גרמנו בעונינו הסתלקותו וכו' ולכן תראו
 לשמור שבת כהלכתו שאמרו אפילו עובד עבודה זרה כדור
 אנוש מוחלין לו ופירש מחותני הרב הקדוש יסוד עולם
 מראדזימין וצלה"ה ליישב קושית הט"ז שם בהלכות שבת
 ואמר הוא ז"ל דבאמת שהרבה דברים שקשים לעשות תשובה
 ואין מספיקין בידו לעשות תשובה, אכן השומר שבת דמפורש
 בגמ' שבת דכל המענג את השבת נותנים לו משאלת לבו.
 ואם כן כיון שמוכרחים מן השמים למלא שאלת לבבו אם חפץ

לעשות תשובה על כן מחוייבין לעזרו אף שהוא בגדר שאין
מספיקין בידו לעשות תשובה. מ"מ בשביל שבת שהובטח
למלאות שאלת לבבו אם חפץ בתשובה מחוייבין למלאות
חפצו וממילא לא יהיה מניעה על תשובה. עד כאן דבריו".
גם הרב החסיד ר' אהרן שמחה פיליצר מגאמבין בספרו
"אמרי אש" על התורה (נדפס בורשה תרצ"ז) הספיד את הרב
מראדזימין וכותב "הספד שאמרתי פ"ק גאמבין על אדמו"ר
הקדוש זצ"ל מראדזימין שנעדר ל"ע בעש"ק לעת ערב ח"י
תמוז תרל"ד".

מתורתיו של הרבי מרדזימין

לקוטים מתוך ספרו "ביכורי אביב" על התורה וספר "חנוך הבנים"

של נכדו האדמו"ר ר' אהרן מנחם מנדיל זצ"ל

בראשית י"ח, כ"ה "חלילה לך לעשות כדבר הזה"
להמית צדיק עם רשע" פירש הקדוש המגיד מקאזניץ להמית
צדיק עם רשע אדם שפעמים הוא צדיק ופעמים הוא רשע
חלילה לך להמית אותו" (ביכורי אביב ברכה).

בראשית כ"ח, כ: "וידר יעקב נדר לאמר אם
יהיה אלקים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אני הולך ונתן לי
לחם לאכול ובגד ללבוש". בשם הרבי ר' בונים מפשיסחא:
ונתן לי לחם שיהיה מהשי"ת ולא על ידי הטבע.

שמות י"ט, ח: "ויאמרו כל אשר דבר ד' נעשה".
ושאל הרבי ר' בונים מפשיסחא למה לא נאמר כל אשר דבר
ד' אעשה בלשון יחיד? מנין ידע אחד שחברו אף הוא רוצה?
משל לאנשים הרבה העומדים ביחד ובא אחד ושואל אם ירצו
לקבל אוצר של זהב ועונה אחד מהם: הן, רוצים. והלא היה
לו לומר: הן רוצה, מדוע משיב בלשון רבים, מנין לו שכלם
ירצו? אלא בטוח הוא שכל אחד ירצה לקבל את האוצר ועל כן
עונה בקול רם בשם כולם. כך היה גם בזמן קבלת התורה. כל
אחד בטוח היה שגם חברו ירצה, כי מי הוא שוטה אשר לא
ירצה לקבל מתנה טובה זו התורה? (ביכורי אביב"ב, יתרו ע' 42).

מלכים א', יז, א "חי ה' אלהי ישראל אשר עמדתי לפניו" כמו ששמעתי מאדמו"ר הקדוש המנוח רבי שמחה בונם מפשיסחא על זה הכתוב שאמר אליהו הנביא. הכוונה שכל העמידה שלו היתה רק "לפניו" בשביל השי"ת ולא להנאתו אפילו שצרה אחת שכל אבריו היו משועבדים רק לשם השי"ת וזהו "לפניו" רק לפניו" (ביכורי אביב תבא).

תהלים י"ט, ח' "תורת ה' תמומה משיבת נפש", אדם חוטא הנשמה בורחת ממנו שהרבה בעבירות ואם ילמד תורה משיבת נפש הנפש חוזרת אצלו שמעתי מאדמו"ר הקדוש מו"ה שמחה בונם (ביכורי אביב תצא).

תהלים ס"ט י"ד "ברב חסדך ענני באמת ישעך" כותב ר' יעקב "וזוכר אני שהייתי בלובלין אצל רבינו הקדוש רבי יעקב יצחק ואמר בשבת תורה בשם הקדוש רבי ר' אלימלך על הפסוק "ברב חסדך ענני באמת ישעך" שאף אם השי"ת עושה עם האדם שנדמה שהוא רעה, הכל הוא לטובת האדם. ובקש דוד המלך "ברוב חסדך ענני באמת ישעך" שיתן השומר יתברך הישועה ע"י חסד גמור ולא ע"י רעה, השומר יתברך יכול לתת החסד ע"י חסד" (ביכורי אביב ע' 35).

תהלים ק"ל, ד' "כי עמך הסליחה למען תורא" בשם הקדוש ר' דוד מלעלוב אף שאדם עושה תשובה השי"ת אין מגלה לאדם שנמחל לו העון. "למען תורא" — כדי שיהא תמיד ביראה שמא לא עשה תשובה כהוגן. ויעשה תמיד תשובה (ביכורי אביב תצוה).

דניאל, ט' ז' "לך ה' הצדקה ולנו ברשת הפנים"

ושמעתי בשם הקדוש והגאון רבי ר' שמעלקא שפירש: לך ה' מה שאתה עושה במדת רחמים הוא בדרך צדקה שאדם אינו ראוי לזה. ולנו בושת הפנים אנו צריכים להתבייש מאד מזה" (ביכורי אביב ראה)

משנה אבות פ"ד מ"א "איזהו גבור הכובש את יצרו". שאל המגיד הקדוש מקאזניץ "מדוע "יצרו" ולא "היצר"? כי כל אדם ואדם יש לו יצר שלו אחד יש לו יצר בתאות ואחד יש לו יצר בגניבה וגזלה, וכל אדם צריך ללחום עם יצרו (ביכורי אביב ברכה).

ברכות ס"ג, ע"א "כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין" מדוע מדגישים חז"ל "הרואה" ולא אמרו "כל אדם יזיר עצמו מן היין כדי שלא יבא לידי עבירה"? אלא הדבר מובן ע"פ הבעש"ט שאם אדם רואה או שומע שנעשה דבר עבירה ידע שנוזדמן לו זה מן השמים לראות או לשמוע כי הוא עצמו עבר עבירה הדומה לזו ועליו לחזור בתשובה ולכן חז"ל מדגישים "הרואה" (ביכורי אביב נשא).

מגילה י' ע"ב "בקשו מלאכי השרת לומר שירה אמר הקב"ה מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה" המלאכים בקשו לומר שירה וע"י השירה להמית את המצריים, כמו שעשו במחנה סנחריב שהמלאכים אמרו שירה וע"י הפחד מתו כל המחנה. כאן במצרים אמר להם הקב"ה למלאכי השרת "מעשה ידי טובעים בים" ילדיהם של ישראל המצרים הרגום ע"י שהשליכו אותם לנהר. צריך אני לשלם להם למצרים מדה

כנגד מדה, שיטבעו בים ולא ימותו ע"י שירה. ומסיים ר' יעקב אריה: "וכך שמעתי מאנשים ששמעו מפי המגיד הקדוש מקאזניץ שאמר כן הפירוש" (ביכורי אביב בשלח).

זבחים ק"א ע"ב "מרים מי הסגירה? אם תאמר משה הסגירה, משה זר הוא ואין זר רואה את הנגעים וא"ת אהרן הסגירה אהרן קרוב הוא ואין קרוב רואה את הנגעים" ומקשין מדוע לא אומרים על משה, "אין קרוב רואה את הנגעים" ושמעתי בשם אדמו"ר הרב הקדוש זצ"ל רבי יעקב יצחק הנקרא יהודי מפשיסחא שתירץ משום דכתיב במשה "בכל ביתי נאמן הוא" (במדבר י"ב, ז') והוי כאומר "נאמן עלי אבא ואביך" הדין הוא כי קרובים פסולים לדין אבל אם אומר אחד מבעלי הדין נאמן עלי אבא ואביך כשרים לדין. ואני שמעתי מאדמו"ר הרב הקדוש רבי שמחה בונם זצ"ל מפשיסחא שאמר אצל משה לא שייך לומר קרוב דלא היה בגדר איש כלל רק מלאך בעליונים (ביכורי אביב תזריע).

בראשית רבא ל"ג, ו': "וישלח את העורב וכו' התחיל משיבו תשובות. א"ל מכל בהמה חיה ועוף שיש כאן אין אתה משלח אלא לו. א"ל מה צורך לעולם כך לא לאכילה ולא קרבן וכו'. א"ל הקב"ה קבלו שעתיד העולם להצטרך לו. א"ל אימתי. א"ל עד יבושת המים מעל הארץ עתיד צדיק אחד לעמוד וליבש את העולם ואני מצריכו להם הה"ד (מלכים א יז) והעורבים מביאים לו לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב". יש להבין את דברי המדרש שכך אמר נח לעורב: בורא העולם ברא הכל לכבודו שיהא נעשה בזה לכבודו דבר מצוה או

עבודה. בהמות ועופות טהורים ברא לאכילה ובני אדם כשאוכלים אותם מברכים על האכילה להשי"ת ובכח האכילה ילמדו ויתפללו ויעבדו את השי"ת. או שמביאים קרבן מן הבהמה והעוף הטהור. אבל אתה, עורב, שהנך עוף טמא, לא לקרבן ולא לאכילה, למה נבראת בעולם? שמא לכך נבראת לקיים מצוה על ידי שאתה משמש אותי בתיבה ולכן הנני נותן לך לקיים מצות שליחות זו לראות הקלו המים מעל פני האדמה? אמר לו הקב"ה לנח: לא לכך נברא העורב אלא למצוה אחרת שעתיד לקיים והיא להביא לחם ובשר לאליהו (ביכורי אביב נח).

בראשית רבא ל"ט, ו': "אם עולם אתה מבקש אין דין, ואם דין אתה מבקש אין עולם". טענתו של אברהם "חלילה לך להמית צדיק עם רשע" היתה לגבי סוג אנשים שפעם הם צדיקים ופעם רשעים, כי כך הוא טבעו של אדם, פעם הוא כובש את יצרו ופעם יצרו מתגבר עליו. נמצאים רק יחידים שכובשים את יצרם לעולם שלא יחטאו כלל, אבל העולם בכללו אינם יכולים היות צדיקים תמיד ולכבוש את יצרם לכל ימי חייהם. (ביכורי אביב, לך).

בראשית רבא ל"ט, י': "מוטב ללון במדברות של ארץ ישראל ולא ללון בפלטרויות של חוצה לארץ". במדברות של א"י — אף שאין בהם קדושה כמו הישוב בא"י. בכל זאת יש בו יותר קדושה מאשר בפלטריין של חוצה לארץ במקום קדוש. (ביכורי אביב, לך).

שמות רבה כ"ג, ז' "א"ר יוחנן בקשו המלאכים

לומר שירה לפני הקב"ה באותו הלילה שעברו ישראל את הים ולא הניחן הקב"ה א"ל לגיונותי נתונים בצרה ואתם אומרים לפני שירה? ". וקשה להבין מדוע נקראים הרשעים המצריים "לגיונותי" וגם מדוע חס עליהם הקב"ה ואמר "נתונים בצרה"? אלא בספר הקדוש "קדושת לוי" של הגאון הצדיק ר' לוי יצחק מברדיטשוב מביא שאילו היה לו לפרעה הרשע מעט שכל יותר היה צריך בכל מכה ומכה שקבל לרקד מתוך שמחה שזכה זכיה גדולה כזאת שעל ידו יהיה "קידוש השם" בעולם. ובני ישראל ע"י שראו את גבורת הבורא במכות וגם בים נקשרו להשומר יתברך וגם יתרו ששמע שנטבעו המצריים בים בא ונתגייר. ולכן קרא הקב"ה "לגיונותי נתונים בצרה" מחמת שהם גרמו לקידוש השם (ביכורי אביב בשלח).

שמות רבא מ"א, א': "לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים מהו. כן אמר נחמיה אפילו בשעה שאנו עושין את הצדקה מביטים אנו מעשים שלנו ויש לנו בשת פנים. אין לנו שעה שאנו באין בזרוע אלא בשעה שאנו מוציאים את מעשרותינו שנאמר כי תכלה לעשר מה כתוב בסוף השקיפה ממעון קדשך מן השמים". אפשר להבין מדרש זה על דרך שפירש הרבי ר' בונים מפשיסחא את התפלה שאנו אומרים בשבת קדש "שוכן עד מרום וקדוש שמו וכתוב רננו צדיקים בה' ולישרים נאווה תהלה בפי ישרים תתרוםם וכו'. אמר הרבי ר' בונים אם הקב"ה הוא שוכן עד מרום וקדוש שמו איך אפשר לגשת ולשבת אותו? אלא מפני שהוא בעצמו כתב "רננו צדיקים בה' ולישרים נאווה תהלה" גזר עלינו להתפלל

ולשבת אותו ולכן אנו חייבים לעשות רצונו ולפיכך "בפי ישרים תתרומו". וכן אנו כשנתבונן במעשינו אנו מתביישים, אלא שהתורה בעצמה גזרה עלינו להתפלל אחרי שאנו מפרישים את המעשרות ככתוב "השקיפה ממעון קדשך וברך את עמך" ולכן אנו באין בזרוע, כלומר בלא בושה, להתפלל לפני בורא העולם. (ביכורי אביב, תשא).

ויקרא רבה י"ד, א': "אם זכה אדם נוחל ב' עולמות הזה והבא", הה"ד אחור וקדם צרתני ואם לאו בא ליתן דין וחשבון". המדרש הזה מלמדנו "אם לאו" היינו, אם לא גרם במעשיו להיות זוכה בשני העולמות, עתיד הוא ליתן את הדין על זה גופא שלא נחל שני העולמות (חנוך הבנים דף סב:).

במדבר רבא כ', ט': "ויאמר אלקים אל בלעם לא תלך עמהם". א"ל אם כן אקללם ממקומי. א"ל לא תאור את העם. א"ל אם כן אברכם. א"ל אין צריכין לברכתך כי ברוך הוא". לכאורה תמוה, כיצד עלה בדעתו של רשע זה לברכם, הלא הוא היה שונאם, כלום בין רגע נהפך לאוהבם? אלא משראה שאינו יכול לקללם התחכם ורצה לברכם בעושר רב ממקום הטומאה כדי שיגיעו על ידי כך לבחינת "שמנת עבית כשית" (דברים לב). אמר לו הקב"ה לבלעם אינם צריכים לברכתך ממקום הטומאה, "כי ברוך הוא" מאבותיו הקדושים ממקור הקדושה והטהרה (חנוך הבנים דף נו).

תנחומא פנחס י': "מנה עליהם אדם שיהי סובל לכל אחד ואחד לפי דעתו" פירוש כל אחד נקרא לעבודה

אחרת לפי נשמתו כמ"ש בספר של הקדוש אדמו"ר מלובלין רבי יעקב יצחק שכל אחד ואחד נוצר לעבודה המיוחדת אך ורק לו והמנהיג הצדיק עליו להכיר נשמתו של כל אחד ואחד ולדעת לאיזו עבודה שייכת הנשמה ולקרבו ולקשרו לשרשו" (ביכורי אביב פינחס).

תנהומא ואתחנן, ו': "הלך אצל שמים וארץ אמר להם בקשו רחמים עלי, אמרו לו עד שנבקש רחמים עליך נבקש רחמים על עצמנו, שנאמר "כי שמים כעשן נמלחו". (ישעיה נ"א, ו') הלך אצל כוכבים ומזלות א"ל בקשו עלי רחמים אמרו לו עד שנבקש רחמים עליך נבקש רחמים על עצמנו שנאמר וימקו כל שמי השמים. וכן הלך אצל הרים וגבעות. וקשה הרי יכלו לבקש רחמים בעד עצמם וגם בעד משה אלא למה הדבר דומה לאחד שאמר לחבירו התפלל עלי ומשיב לו חברו: "אתה ידעת שאין אני מתפלל גם בשבילי ואם אני אתפלל בעדך הייתי צריך מקודם להתפלל עלי. (ביכורי אבי"ב ואתחנן).

את המדרש "לא לרעתכם נתתי לכם את התורה רק לטובתכם" האדמו"ר זצ"ל רבי שמחה בונם מפשיסחא היה מפרש: "לא לרעתכם מחמת דהתורה טובה ומועילה לאדם כי מי שלומד תורה, התורה מקדשת אותו שלא יבא לידי חטא וכמו שאמרו חז"ל "בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין" (קידושין ל' ע"ב) ולכן אומר המדרש לא לרעתכם בלבד נתתי לכם התורה — שתציל אתכם מן העברות אלא חוץ לזה ליתר טובות גדולות לאין שעור שיש לכם מן התורה וראיה שהרי

מלאכי השרת נתאוו לתורה שבהם לא שייך לרעתם שיצילם מחטא דהא אין להם יצר הרע כלל רק שנתאוו ליתר הטובות גדולות שמשיגים ע"י התורה" (ביכורי אביב עקב).

אמרתי לפני אדמו"ר הקדוש מו"ה שמחה בונם מפשיסחא זוהר חדש על רות וכתב בדף אחד שנענש אלימלך משום דעינו רעה על עניים ולכך נסע משם ובדף שני שם כתוב מכאן כשיש דין בעיר יברח משם להיות נוסע משם למקום אחר לכך נסע משם, וסותר למה שכתב לעיל טעם מחמת עינו רעה בעניים? ואמר לי אדמו"ר זצ"ל שהיה רוצה לבסוע מחמת עינו רעה בעניים רק היה צדיק והיה חושב שעבירה היא מחמת זה לבסוע למקום אחר והיה מעיין בדין אם מותר לו לבסוע למקום אחר מחמת זה וראה דהדין הוא אם יש דין בעיר יסלק ממקום זה וילך למקום אחר לדור אבל הש"י בוחן לבבות יודע מחשבות ראה כוונתו לא היתה מחמת הדין נסע משם רק עיקר כוונתו היתה רק "עינו רעה ליתן לעניים ולכך נענש" (ביכורי אביב רות).

"כתב הבעש"ט דאף שאדם צריך תמיד לילך ביראה גדולה לפני הש"י אבל כשלומד תורה אם יהי' ביראה גדולה אז לא ידע הפשט בתורה ולא יבין מה שכתוב בה ועל כן יכול ללמוד בלא יראה רק שיוזכר בכל פעם בהשי"ת (ביכורי אביב דברים).

"כפי ששמעתי שאמר אדמו"ר הקדוש זצ"ל מו"ה יעקב יצחק מלובלין "אם אדם מוסר נפשו בשביל הש"י איננו דבר גדול כל כך, רק צריך אדם לחיות בשביל הש"י ולעשות נחת רוח תמיד להש"י" (ביכורי אביב מטות).

ומביא בשם הרבי ר' זושא שאמר על עצמו שבעד עבודה
 שהוא עושה עכשיו אין מגיע לו עולם הבא שאין לו עבודה
 גדולה בזה, כיון שאור הקדושה מאיר לו בכל אבל מגיע לו
 שכר עוה"ב על הפעם הראשונה שהיה בחשך של יצר הרע
 והיה לוחם עמו מלחמה ושיבר תחשכות וע"ז מגיע לו עוה"ב
 (ביכורי אביב מסעי).

ר' אהרן מנחם מענדיל מביא בספרו "חנוך הבנים" בשם
 אביו ששמע מפי סבו ר' יעקב בשם הרבי ר' בונם מפשיסחא
 "בראשית ברא אלהים" גם עתה אחר שנברא העולם עדיין
 העולם בבחינת "בראשית" אין הבריאה כמו אומן העושה כלי
 ואחר עשיית הכלי אינה צריכה עוד לאומן רק שבכל יום ויום
 ובכל רגע ורגע צריך העולם להתחדשות הכוחות של העשרה
 מאמרות שבהם נברא העולם ואילו היתה מסתלקת היה העולם
 חוזר לתוהו ובהו" (עי' ג, ע"ב).

האדמו"ר ר' שלמה יהושע דוד גוטרמן מראדזימין

נפטר מ"ו שבט תרס"ג

שלשה בנים היו להצדיק ר' יעקב אריה מראדזימין. בנו בכורו ר' ישראל התחתן עם בתו של אחד הצדיקים ברוסיה, המשיך ברוסיה את האדמורו"ת של אביו, ובנו היה הצדיק המפורסם ר' לוי יצחק מסורוטשין-לאדי.

בנו השני של ר' יעקב אריה מראדזימין היה ר' שלמה יהושע דוד שנשאר בפולין והמשיך את שושלת אביו בראדזימין, היו לו בן ובת. כחתן לבתו היחידה לקח לו ר' שלמה יהושע דוד את נכדו של הרבי הזקן מקוצק, בנו של האדמו"ר האמצעי ר' דוד מקוצק ר' צבי מורגנשטערן שהיה אח"כ אדמו"ר בלאמאז. התתונה התקימה עוד בחייו של ה"סבא קדישא" ר' יעקב אריה ונשארו מכתבים שר' יעקב התכתב עם מחותנו ר' דוד מקוצק ושמח על שזכה לקחת את נכדו של הרבי מקוצק לחזן עבור נכדתו. כידוע היו שניהם הרבי הזקן מקוצק ור' יעקב אריה מראדזימין חברים וידידים נאמנים עוד מימי פשיסחא אצל הרבי ר' בונים. האדמו"ר ר' צבי לקח לחתן לבתו מרת אסתר גליקא את אחד מבניו של ה"שפת אמת" מגור ר' נחמיה אלתר, הי"ד. נשארו שלשה מכתבים שכתב ה"שפת אמת" מגור למחותנו האדמו"ר

ר' שלמה מראדזימין ובכולם בסוף המכתבים הוסיף כמה מלים לבנו האדמו"ר ר' אהרן מנחם מגדיל, (נדפסו בסוף ספר "ביכורי אביב" לונדון תש"ח).

בנו של ר' שלמה יהושע דוד היה האדמו"ר ר' אהרן מנחם מגדיל מראדזימין שנשא לאשה את בתו של הצדיק ר' יעקב יצחק רבינוביץ חתנו של הצדיק המפורסם ר' יהושע מאוסטרובה ונכדו של "היהודי הקדוש" מפשיסחא ועליו נדבר בפרק הבא.

בנו השלישי של ה"סבא קדישא" ר' אברהם חיים, לקח לבתו את הגאון המפורסם ר' ירחמיאל ישעיה מינצברג, שהיה אח"כ אב"ד בקהלות: יענדוב, ליקובה וזדונסקה-ווליא בפולין. חגיגת האירוסין התקיימה בביתו של ה"סבא קדישא" בראדזימין ביום מלאת לחתן י"ג שנים, והרבי מראדזימין הבטיח נדוניא גדולה בכמה אלפים רובל.

ה"סבא קדישא" ר' יעקב אריה ירש מרבו ר' שמחה בוגם מפשיסחא את חיבתו לא"י: כידוע שהרבי ר' בוגם אמר פעם במסיבת חסידיו "תמיהני על שאין משה מונטיפיורי משתדל לקנות את א"י מידי התוגר?" בענה אחד מבני החבורה ואמר "רובנו! ומה נעשה בה אם יקנה את ארץ-ישראל והלא לא נפקדנו מלפני שמו יתברך לשוב אליה?" השיב הרבי "אל תאמרו כך! תצא הארץ מידיהם של גוים ותבא לידיהם של ישראל והישועה קרובה לבא" (שיח שרפי קודש ח"ה ע' ה).

גם הוא כמו רבו תמך בשוב ארץ ישראל ע"י קופת ר' מאיר בעל הנס. גם בנו ר' שלמה יהושע דוד עוד בחיי אביו בשנת תר"ל נתמנה להיות נשיא קופת מעות ארץ ישראל

האדמו"ר ר' אהרן מנחם מנדיל גוטרמן זצ"ל
מראדזימין

אחרי פטירת הרב הגאון ר' בעריש מייזליש אב"ד ורשה שהיה לפניו נשיא. כשנפטר ר' יעקב אריה ב"ח תמוז תרל"ד נתקבל בנו השני ר' שלמה יהושע דוד כרב וכרבי בראדזימין וקרוב לשלשים שנה נהל את עדתו ואת קהל חסידיו.

האדמו"ר ר' שלמה הצטיין מלבד גדלותו בתורה ובחסידותו גם בפקחותו, השפעתו על אנשי סביבתו היתה גדולה מאד. מסופר שפעם החליטו פרנסי הקהלה לבטל את קופת הצדקה או שיקבלו על עצמם פרנסים אחרים לטפל בה. ספרו את החלטתם לפני הרבי והוסיפו: "פלוגי הנהגה מקופת הצדקה קנה לאשתו שביס יקר שמחירו שלשה רובל, השני הנהגה אף הוא מקופת הקהל הלביש את בתו מעיל יקר מעשה עשיר", השיב להם הרבי: "כשם שאי אפשר לה לקהלה בלי עניים כך אי אפשר לעניים בלי קופה של צדקה, תאמרו לבטלה — יתעורר רעש בשמים היתכן? קהלה בישראל בלי קופה של צדקה? אז יבואו מלאכים לכאן לחקר בדבר ויווכחו: עולם הפוך! בקהלת ראדזימין העניים יודעים הלכות עשירים והעשירים יודעים הלכות עניים משום כך בוטלה הקופה. ומה יעשו המלאכים? יחזרו לשמים ויציעו להעמיד את הדבר על מכונו — העשירים היודעים הלכות עניים יהפכו לעניים, העניים היודעים הלכות עשירים לעשירים ושלום על ישראל! וכדי להפר עצה זו מוטב שתמשיכו לנהל את קופת הצדקה ואל תספרו לאיש על שנוי סדרי בראשית שבקהלת ראדזימין" (חסידים מספרים מאת לוי"ן ח"א, רי"ב).

ר' שלמה היה רגיל לומר, "יש מקום לשבת את העוני ולהלל את הכאב אולם רק לעני ולחולה מותר לעשות זאת.

עשיר או איש בריא המשבח את העוני או המתפאר ביסורין אינו אלא נוכל (חסידים מספרים מאת לוי"ן ח"א רצ"ז). ועוד היה רגיל לומר: "מה ההבדל בין דורות הראשונים לדורותינו אנו? בדורות הראשונים ידע יהודי שהוא צריך להיות טהור ויהודי טהור זקוק לפרנסה — דאג אחר כך גם לפרנסה, בדורותינו יודע יהודי שעליו להיות והחי זקוק לפרנסה, כיהודי חי אשר פרנסה לו דואג לבסוף גם לטהרה" (חסידים מספרים ח"א ש"א).

ר' שלמה היה תקיף בדעתו ולא חת מפני כל, לא כבד עשירים ולפעמים היה רודף אותם, פעם באו לפניו חסידיו ושאלו אותו: "הלא חז"ל אמרו "רבי מכבד עשירים?" ענה להם: "כעשירים בלבד — ניחא, אולם באים עשירים ודורשים שאכבדם כחסידים, כלומדים, כחכמים או כצדיקים. לכבד עשיר "עם הארץ" בעד למדנותו, גס רוח בעד "החסידות" שלו, קל שבקלים בעד "צדקתו" — לדבר זה אינני מסכים" (חסידים מספרים ח"א ש"ע"א).

חסידי ראדזימין שבפראגה, פרבר ורשה, החליטו להרחיק את הגבאי של בית החסידים ממשרתו ובאו אל הרבי לקבל את הסכמתו לזה. לא הסכים הרבי עמהם ואמר להם: "יש לרחם על הגבאי, אין נצרך כמוהו!" תמהו החסידים "הלא עשיר הנהו?" השיב להם הרבי "הוא גאוותן ואין לך נצרך לבריות כמו הרודף אחרי הכבוד כי על מי יתרומם ומי יכבדו אם לא הבריות?" (חסידים מספרים לוי"ן ח"ב קי"ז).

האדמו"ר ר' שלמה יהושע דוד נפטר ט"ו שבט תרס"ג ונטמן בו ביום בבית העלמין בקהלת ראדזימין.

מתורותיו של ר' שלמה יהושע דוד

בראשית א. א. "בראשית ברא אלהים" גם עתה
 אחר שנברא העולם הוא עדיין בבחינת בראשית, אין הבריאה
 בריאת העולם כמעשה אומן בשר ודם שלאחר שעשה את
 הכלי אין הכלי צריך עוד לאומן, אלא בכל יום ויום ובכל
 רגע ורגע העולם צריך להתחדשות הכחות של עשרה המאמרות
 שבהם נבראה העולם ואילו נסתלקו הכחות הללו אפילו לרגע
 אחד היה העולם תוור לתוהו ובוהו" (חינוך הבנים דף ג' ע"ב)
 שמע מפי אביו ר' שלמה ששמע מפי אביו ר' יעקב אריה).

בראשית ל"ט, י' "ויהי בדברה אל יוסף יום יום
 ולא שמע אליה לשכב אצלה להיות עמה". היא היתה אומרת
 לו אם הוא מתרחק לגמרי ממנה אין זאת רבותא בשבילו שהוא
 צדיק שומר הברית, גם אנשים פשוטים עושים ככה אלא עליו
 "לשכב אצלה להיות עמה" במטה אחת להכניס את עצמו
 בנסיון כזה ובכל זאת לא לנגוע בה אז יירש גן עדן, ויוסף
 ענה לה "אינני רוצה שיהיה לי גן עדן, על ידך" (חננוך הבנים
 ע' י"ג).

ויקרא י"א ב'. "זאת החיה אשר תאכלו" זאת
 אומרת לאכול את החיות והם ניצוצות הקדושה המחיים את
 המאכל. (חינוך הבנים ע' מ"ה).

במדבר כ"ב, י"ב "לא תאר את העם כי ברוד
 הוא" וברש"י אמר לו א"כ אברכם אמר לו אינם צריכים

לברכתך כי ברוך הוא". ומופלא הדבר: איך הפך השונא הגדול בן רגע לאוהב אחרי שראה שאסור לו לקלל שירצה לברכם? אלא הוא רצה ע"י ברכתו למשוך להם השפעה ממקום הטומאה ממעין גרפש ונמאס, ואמנם יצא מזה אח"כ "שמנת עבית כסית" (דברים ב) ולכן אמר לו הקב"ה "אינם צריכים לברכתך" ממקום טומאה, "כי ברוך הוא" הם מבורכים מאבותיהם הקדושים וממשיכים ברכה ממקור הקדושה. (חינוך הבנים ע' נ"ו בשם ר' שלמה ששמע מפי אביו ר' יעקב אריה).

דברים ל"ב ד' "הצור תמים פעלו". השם יתברך שהוא הבורא של הגוף והנשמה של האדם הוא בוחר לכל גוף וגוף נשמה מתאימה שיהיה ביכלתה להאיר את הגוף ולדחות ממנו את החשכות שלו, האור של כל נשמה ונשמה כפי החשכות של הגוף" (חינוך הבנים ע' טו).

משלי ג' , כ"ג "אז תלך לבטח דרכך" דרך פרנסתו של אדם היא לפי מדת הבטחון שיש לו לאדם בבורא העולם.

הגדה של פסח "וירעו אותנו המצרים ויעננו ויתנו עלינו עבודה קשה". וירעו, מלשון אחזה ורעות ע"י שהיו לנו המצרים רעים וחברים ע"י זה "ויענונו" נעשינו עניים בדעת, ההתחברות שלהם היתה מזיקה מאד לבני ישראל כמו שכתוב ביהושפט "בהתחברך לרשע פרץ ה' את מעשיך" (דה"ב, כ, לו) ועל זה אמרו חז"ל "ואל תתחבר לרשע" (אבות פ"א מ"ז) (חינוך הבנים ג' ע"ב).

ויקרא רבה י"ד א' "אם זכה אדם נוהל ב' עולמות זכו' ואם לאו בא ליתן דין וחשבון". בורא העולם

רוצה להיטיב עם בריותיו אבל אם אדם עושה עבירה הוא מונע הטובה ממנו ועל כך הוא נענש כפלים: אחת על העבירה והשנית שמנע רצון השי"ת להיטיב עמו שלא יצא מן הכת אל הפועל וזה שאומר המדרש "ואם לאו" — דהיינו שאינו ראוי במעשיו לזכות בב' עולמות — הריהו "עתיד ליתן דין וחשבון" על זה עצמו שלא נחל ב' עולמות". (חנוך הבנים ע' ס"ב ע"ב).

האדמו"ר ר' אהרן מנחם מנדיל גוטרמן זצ"ל מרדזימין

(תר"כ — תרצ"ד)

ר' אהרן מנחם מנדיל נולד ברדזימין לאביו ר' שלמה יהושע י"ח באלול שנת תר"ך בחיי אביו-זקנו "הסבא קדישא" ר' יעקב אריה.

חסידים מספרים שלידתו של ר' אהרן מנחם מנדיל עלתה לאמו בקשי רב וכשראו שהיא מקשה ללדת והיא בסכנה גדולה הלכו להודיע לה "סבא קדישא" שיתפלל עליה. אבל דלת חדרו היתה נעולה וכדי להכנס אליו מוכרחים היו לשבור את הדלת. כשנכנסו לחדרו אמר להם הסבא קדישא: חבל! הפסדתם הרבה בזה שלא נתתם לי להתרכז בתפלה ושברתם את הדלת, "הילד יהיה אילן גדול ויפה אבל בלי פירות". וכן היה ר' אהרן מנחם מנדיל חשוד ילדים כל ימי חייו.

ועוד מסופר: עד שנת תר"כ לא היו לר' שלמה בנים זכרים רק בנות. בליל ראש השנה של שנת תר"ך נכנס ר' שלמה אל אביו האדמו"ר ר' יעקב אריה אחרי התפלה לברכו בשנה טובה לקבל ברכתו. ברכו אביו ואמר: "בשנה זו, שהיא שנת כת"ר, תהיה מוכתר בכתר תורה". התכוין לומר שילד

לו בו זכר שיהיה גדול בתורה. ואמנם כן באותה השנה ב"י"ח באלול נולד לו בן וביום ברית-מילתו נכנס ר' שלמה אל אביו ושאלו מה שם יקרא לרך הנולד. "מנחם" יקרא שמו בישראל השיב לו אביו — על שם הרבי מקוצק *) והוסיף ואמר: "מנחם משיב נפש". הילד נקרא מנחם מנדל ועוד הוסיפו לו את השם אהרון¹).

משנות ינקותו גדל על ברכי סבו האדמו"ר ר' יעקב אריה. הסבא קדישא בקש מבנו שיכנס אליו עם הילד בכל יום כי הוא רוצה לראות את תנועותיו. וכשנעשה בן שלש ואביו הוליכו ללמד ב"חדר" שמח הסבא שמחה רבה. כשמלאו לילד חמש שנים נתן לו הסבא רשות להיות בחדרו בשעת תפלתו ואמר עליו שהוא בעל בינה יתר על כל יוצאי חלציו. וכשהיה מסב בשבת אל שלחנו עם חסידים היה לוקח את הנכד על ברכיו. פעם בשבתו בחיקו של סבו לקח הילד את בקבוק היין והתחיל למזג לכוסות ולחלק לחסידים. היו בין החסידים שהתרעמו על הקטן ובא השמש ורצה להוציא את הבקבוק מידו של הילד. שאל הרבי הזקן: מדוע אתה לוקח את היין ממנו? השיב השמש: יען כי הוא מבלבל את רבינו. אמר לו: ולבלבל את הקטן הזה אתה רשאי? הלא הוא יהיה רבי!

*) הרבי הזקן ר' מנחם מנדיל מקוצק נפטר שנה לפני כן כ"ב שבט תרי"ט.

(1) "תועפות ראם" להרב אברהם נייערמאן. ורשה, תרצ"ו. הרב נייערמן היה מוכירו של הרבי מרדזימין ורשם מפיו את תורותיו הוא היה רב בהגריקוב, סמוך לרדזימין.

כך התחנך בבית סבו. הוא היה בעל תפיסה מהירה והצטיין בהתמדתו בלמוד הש"ס וכבר בגיל צעיר מאד יצא שמו לתהלה כ"עילוי".

כשנעשה בן שתיים-עשרה בקש סבו לשדך אותו עם גדולי-הדור, ואמר לבנו ר' שלמה כי היה רוצה לשדכו עם נכדתו של ר' יהושע מאוסטרובה והיא נינה ל"היהודי הקדוש" מצד אביה. מתחלה לא נראה השידוך בעיני ר' יהושע מאוסטרובה ואז כתב אליו ה"סבא קדישא": "אפעל בתפלתי שישתנה רצונו". לאחר כמה שבועות קרא ר' יהושע מאוסטרובה למחותנו ר' משה ברוך מפארצוב ואמר לו שהתישב בדעתו להשתדך עם הרבי מרדומין.

וכשהגיע ר' אהרן מנחם מנדיל לגיל בר מצוה ארשוהו עם בתו של הצדיק ר' יעקב יצחק רבינוביץ מביאלה (נכדו של היהודי הקדוש) שהיה חתנו של הצדיק המפורסם ר' יהושע מאוסטרובה. ה"תנאים" התקיימו באוסטרובה בבית הסבא של הכלה. ל"תנאים" באו גם שני בניו של הרבי ר' דוד מקוצק: ר' ישראל מפילוב ור' צבי הירש מלומאז, והיתה השמחה גדולה. אמר אז הסבא ר' יהושע לנוכחים: "הציעו לפני שידוכים חשובים עבור נכדתי ממרחקים עם הרב משינאוי ועם הצדיק מקומרנא. אבל למה לי לחפש שידוך במרחקים אם יש לי שידוך מקרוב". לאחר התנאים כשהאורחים נתפזרו קרא ר' יהושע אליו את החתן הצעיר ונתן לו סגולה נגד עינא בישא.

הסבא קדישא ר' יעקב אריה שבע רצון מן השידוך ולאחר התנאים כתב למחותנו ר' יהושע: "עכשיו אני כותב

לו מזל טוב, מזל טוב, מזל טוב, שלש פעמים ואני אודה להשי"ת כלאה שאמרה אודה שנטלתי יותר מחלקי, גם כן אני אודה להשומר יתברך שזכיתי עם קדוש כזה לשדך עמו והשי"ת יעזור לנו שיגמור במזל טוב" (מכתבי קודש בסוף "בכורי אביב" לונדון תש"ח).

במכתב אחר מתאר ר' יעקב אריה את מעלותיו של נכדו החתן: "ונכדי זה שיחי מודיע אני למעלת כבוד תורתו שיש לו שכל גדול בלימוד ויהי בעזרת השם יתברך חריף וגדול וגם הוא חכם בכל מילי דעלמא וגם ירא שמים, יש לו חן. כל הבריות שרואין אותו אוהבין אותו מחמת שיש לו חן" (שם). אחרי התנונה היה סמוך ר' אהרן מנחם מנדיל על שולחן חותנו הצדיק מביאלה שנים רבות ועסק בתורה ובחסידות. משני מקורות ינק ר' אהרן מנחם מנדיל: תורת הנגלה קבל מפיו של הגאון הצדיק ר' אברהם מסוכוטשוב בעל שו"ת אבני נזר, ותורת הנסתר וחסידות למד אצל האדמו"ר ר' שלמה שניאור זלמן מקאפוסט בעל "מגן אבות". (שערים ח' אלול תשכ"א).

עמד בקשרי מכתבים עם גדולי תורה שבדורו וביחוד עם רבו הגאון הצדיק המפורסם ר' אברהם מסוכוטשוב בעל שו"ת "אבני נזר", שכותב אליו בשנת תרנ"ו: "לכבוד אהובי הרב החרף ובקי בנן של קדושים החסיד ר' אהרן אהרן מנחם מנדיל נ"י בק"ק ראדזימין (שו"ת "אבני נזר" או"ח סי' שיד) ושוב הוא כותב "לכבוד אהובי ידידי הרב וכו' מו"ה אהרן מנחם מנדיל שליט"א בק"ק ראדזימין" (שם סי' שט"ו).

אחרי פטירת אביו האדמו"ר ר' יהושע שלמה בט"ו שבט תרס"ג נעשה ר' אהרן מנחם מנדיל אדמו"ר ברדזימין. רדזימין היתה עירה הסמוכה לורשה. ורשה היתה הקהלה הגדולה ביותר בפולין ובתקופת זו כבר ישבו בה כשלש מאות אלף יהודים, ר' אהרן מנחם מנדל היה רגיל לבקר בעיר הבירה והתעניין בבעיותיהם של יהודי ורשה והשתתף בישיבות ועד הרבנים שם.

בהיותו אדמו"ר הצטיין ר' אהרן מנחם מנדיל גם כעסקן ציבורי. גדולה היתה פעולתו למען שמירת שבת, הוא יסד בכל מקום ארגונים של "שומרי שבת" שתפקידם היה להשגיח על סגירת החנויות לפני הדלקת נרות של שבת. בשנת תרע"ד כשפרצה המלחמה העולמית הראשונה עבר הרבי מראדזימין לורשה וכאן תפס מיד מקום מרכזי בעסקנות בעיר רבתי זו, הוא בעצמו היה רגיל לצאת לפני הדלקת הנרות ברחובות ורשה והיה מתחנן לפני מחללי שבת לסגור את חנויותיהם. פרק מיוחד בעסקנותו תופסת התמסרותו לחיילים היהודים ששרתו בצבא פולין. הוא דאג לכל אחד ואחד מהם לקרב אותם, עודדם שלא יתגאלו במאכלות אסורות והיה ממציא להם אוכל כשר ובפסח היה דואג לאכסן אותם בבתי כשרים. זכורני שבשנת תרצ"ג בהיותי רב בגרודזנדז בפולין, באתי לפני פורים לורשה לאסוף כסף לסדור מטבח כשר לפסח בשביל החיילים היהודים שעמדו במבצר גרודזאנדז. בראש וראשונה בקרתי אצל הרבי מרדזימין וספרתי לו את המצב החמרי בקהלתי שאין ביכלתה השנה לסדר מטבח כשר בשביל החיילים, הרבי נתן לי תיכף מכיסו חמש מאות זהובים פולנים, סכום

גדול באותו זמן, וגם נסע אתי אצל הרב ר' חיים פויזנר הי"ד (היה אחד מרבני ורשה שעמד בקשרים עם הצבא הפולני והיה מקובל על עשירי ורשה שהיו פותחים לפניו את כיסיהם) להשפיע עליו שילך אתי לאסוף כסף בשביל חיילי גרודזונדו. כשבאנו אל ביתו של הרב פויזנר היה אולם הקבלה מלא אנשים שהיו שם לרגל ביררות גדולה. נכנס הרבי מראדזימין לאולם וצעק בקול רם "אוי ואבוי חמץ בפסח! יהודים צאו החוצה"! הנאספים לא הבינו מהו אומר, כי זה היה עוד לפני פורים. הסברתי להם את המצב והם יצאו מן האולם והרבי ספר להרב פויזנר את מטרת בואו להציל יהודים מאכילת חמץ בפסח. הרב פויזנר קבל בכבוד ראש את דבריו ונסע אתי אל מספר עשירים גדולים כשני מגינים ואספנו את הכסף הנחוץ לסדור מטבח כשר. באותו יום בערב הלכתי שוב אל הרבי מרדזימין להודות לו בעד עזרתו, כבדני בתה עם מיני מאפה וספר לי עובדא מעניינת. בשנת תרס"ד במלחמת רוסיה יפן היו כמה אלפים יהודים בצבא הרוסי והם עמדו בנמל פורט-ארטור הרחוקה. "אני יושב בראדזימין — מספר לי הרבי — ועלה רעיון במוחי, מה יעשו היהודים בפסח בפורט-ארטור? מגין יקחו שם מצות ומי יסדר להם מטבח כשר? נסעתי תיכף לורשה ונכנסתי להעסקן הידוע ר' יחזקאל קרבצוב והצעתי לו שיקרא לישיבה את חשובי הקהלה בורשה בענין זה. בישיבה זו השתתף גם אחד מחסידי גור עסקן ידוע ר' יואל וגמייסטר ועל שאלתו של הרבי "מה יעשו היהודים בפסח בפורט-ארטור? ענה ר' יואל בהלצה "הם יעשו פסח שני" "מה! — קרא הרבי בהתרגזות — האם טמאים הם חס

ושלום? — מה אתה חושב עשיתי — שאל אותי הרבי — הלכתי בעצמי ואספתי בלי עזרת העסקנים אז המון כסף וקניתי מצות ועוד צרכי פסח ושלחתי ליהודים הרחוקים שנמצאו בפורט-ארטור".

בסוף ספורו זה הוציא הרבי מכיסו מכתב מהגנרל הראשי של הצבא הרוסי שבו הביע תודה בעד חמשה קרונות מצה ששלח בשביל היהודים בצבא הרוסי בפורט-ארטור. כזה היה הרבי מרדזימין. בשבילו לא היה דבר שאי אפשר לעשותו, אם זה דבר מצוה.

גם באסירים היהודים שישבו בבתי סוהר בפולין טפל הרבי וסדר בשבילם תמחוי כשר. גם על הסטודנטים היהודים שהתרכזו בבית הסטודנט היהודי בפראגא פרבר ורשה, השפיע הרבי וסדר להם מטבח כשר לפסח.

בשנת תרע"ב — 1912 יסד הרבי ישיבה חסידית ברדזימין. זו היתה תופעה חדשה ביהדות החסידית בפולין. בדרך כלל היו ישיבות בליטא, ואצל חסידים למדו ב"שטיבלאך", רק כמה ישיבות היו בפולין שקמו בזמן האחרון כמו בסוכוטשוב אצל האדמו"ר ר' אברהם בעל שו"ת אבני נזר ואחרי פטירתו בשנת תר"ע ע"י בנו האדמו"ר ר' שמואל, ובגור אחרי פטירת ה"שפת אמת" בשנת תרס"ה ע"י בנו הצעיר הרב הצדיק ר' מנחם מנדל קאליש הי"ד.

בישיבת רדזימין היה הרבי מגיד שיעור בכל יום, למרות שהיה עסוק עם חסידיו וגם כעסקן בצרכי צבור שונים. רדזימין היתה קרובה לורשה והרבי השתתף בכל יום בישיבות שונות שהתקיימו בורשה. לפעמים כשחזר הביתה בלילה בשעה

מאוחרת צוה להעיר את תלמידיו משנתם ואמר להם פלפול עמוק בש"ס ובפוסקים.

בשנת תרע"ג פרסם הרבי אחד מספריו בשם "חינוך הבנים" ובשער ספר זה כתוב "נוסד על ההתיסדות הישיבה הקדושה "אורחות חיים" שנתיסדה פק"ק ראדזימין בשנת תערב לפ"ק. וכמו כן שאר הישיבות הקדושות שנתיסדו בעזרת ה' יתברך בעתים הללו במדינתנו". ובשער השני "מאמר לגדל הבנים לתורתנו הקדושה ובו שלשה שערים: שער אחד נתיב חנוך הבנים ושער השני להשיא את הבנים סמוך לפרקן ובעברו דרך אלו השערים הוא שנפתח שער מפולש הנקרא נתיב הפרנסה וכו' והנני מבקש ומתלבט לפני כל אחד ואחד מישראל שיראה את המאמר לעורר רחמים גם עלי לפני בעל הרחמים יתברך שמו שיזכני גם כן בבנים ושאזכה לגדלם לתורתנו הקדושה כי זה כל האדם ומקוה שאזכה לישועה במהרה בזכות תפלת רבים אמן". וכבר הזכרנו לעיל שהרבי היה חשוך ילדים. עם זוגתו הראשונה מרת מאטל בת האדמו"ר ר' יעקב יצחק רבינוביץ מביאליה חי יותר מארבעים שנה ולא נפקדה ואחרי שנתן לה גט פטורין בשנת תרפ"ב נשא לאשה בשנת תרפ"ד את בת האדמו"ר המפורסם ר' יעקב משה ספרין מקומרגא גליציה אבל גם ממנה לא היו לו ילדים.

כשעבר לורשה בשעת המלחמה הראשונה בשנת תרע"ד והישיבה ברדזימין נסגרה היה מגיד שיעור לפני מגין צעירים בדירתו הפרטית גדולי תורה שבין החסידים היו באים לשעורו לשמוע את חידושי. רגיל היה להביא מתורותיו של סבו הרבי

ר' יעקב אריה. כגון על הפסוק (תהלים ט"ז, י"א) "נעימות בימינך נצח" הביא פירוש של סבו, אם אדם מרגיש מתיקות בתורה הקדושה שניתנה בימינו של הקב"ה כמו שכתוב "מימינו אש דת למו" (דברים לג, ב) זה סימן שנצח כבר את היצר הרע שלו". הוא בעצמו הרגיש מתיקות בתורה. כל מי שהשתתף אצלו בשיעורים כאשר ישב ולמד ודבר מהשגת הראב"ד על הרמב"ם, הרגיש באיזה דרך ארץ ויראת כבוד דבר על הרמב"ם וגם על משיגו הראב"ד. ניכר היה שדברי סבו היו לו לאור בחייו. כן רגיל היה לבאר את הגמרא (חגיגה י"ב, ע"א) "שאלו תלמידיו את רשב"י מפני מה נתחייבו שונאיהן של ישראל שבאותו הדור כליה? אמר להם: אמרו אתם. אמרו לו: מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע!" שאל הרבי, אם הם ידעו הטעם "מפני שנהנו" למה שאלו מתחילה על זאת לרבים? וענה, דבאמת לא ידעו מתחלה את הטעם "מפני שנהנו" ושאלו את רבם אבל כששמעו את דברי רבם "אמרו אתם" האיר ה' את עיניהם להבין הטעם "מפני שנהנו" ואמרו את הטעם. בכל מוצאי שבת היו נוהגים תלמידיו להכנס אליו וכל אחד שאל אותו בפרשת השבוע והוא הסביר להם.

דבר שמשך את לבם לא רק של חסידיו, אלא בכלל של החסידים בורשה, היו ההקפות שלו בשמחת תורה. מכל קצו עיר הבירה היו באים יהודים לראות את ההקפות של הרבי מרדזימין. שעות על שעות כמעט כל הלילה היה הרבי רוקד עם ספר תורה גדול ביד בהתלהבות גדולה וזה היה לפלא בעיני כולם.

ולא רק אצל היהודים היה מפורסם הרבי מרדזימין אלא גם אצל הגוים הפולנים והיה מקובל על רבי המלוכה הפולנית ושריה. כעסקן בצרכי צבור לא פעם היה מכתת את רגליו על מנת להגיע אל הפקידים הגבוהים במיניסטריון הפולני לבקש טובה בשביל יהודי פלוני. את השפה הפולנית לא ידע והיה מדבר עם הפקידות הראשית בשפה מעורבת: חציה גרמנית וחציה אידיש, גם בסיים הפולני היה רגיל הרבי מרדזימין לבקר והיה מטריח את ה"פריצים" מסביבתו שישתדלו לעשות טובות ליהודים. גם אל המצביא הראשי הפולני המרשל יוזעף פילסדוסקי הגיע הרבי מרדזימין והמרשל הטת לו אוזן ומלא את בקשתו.

עמד בקשרי ידידות עם אדמו"ר דורו כגון המגיד מטריסק ר' יוחנן מרחמיסטריבקה, ר' יהושע מבלז ור' דוד-משה מטשורטקוב.

בשנת תר"פ מלאו לו ששים שנה, ביום המחרת כשנכנס לשנת חייו הס"א עשה סעודה ואמר: "היום יום הולדת שלי". שאלוהו: "הלא רק באומות העולם אנו מוצאים יום הולדת". השיב: "כך ראיתי בטשורטקוב שעשה סעודה ביום ההולדת. והיא סגולה כמו שמצאנו במדרש רבא בראש פרשת תולדות "גילה אחר גילה בזמן שהצדיק נולד".

כמו כל האדמו"רים בפולין היה הרבי מרדזימין קשור לארץ ישראל. אחרי פטירת אביו האדמו"ר ר' יהושע שלמה ירש את הנשיאות לקופת ר' מאיר בעל הנס. בשנת תרפ"ח בר"ח אלול בקר בארץ ישראל ונשאר שם עד אחרי חג הסוכות של תרפ"ט. כידוע בימי המנדט האנגלי לא הרשו האנגלים

לעשות שום דבר חדש על יד ה"כותל המערבי" ולא להעמיד ארון הקודש עם ספרי תורה ולא שלחן לקריאה. לא הרשו במוצאי יום כפורים לתקוע בשופר ועל אחת כמה וכמה שלא להעמיד מחיצה בין גברים לנשים. הרבי מראדזימין היה ידוע בפולין כאדם שלא התחשב בתנאים הנתונים ביחוד אם הם נגד התורה. הרמב"ם ושלחן ערוך הדריכו אותו והיו מחייבין אותו, לא החוקים הפולנים בפולין ולא החוקים האנגליים בארץ ישראל. טפוס מן הדור הישן שהולך בדרכו המיוחדת שלו למרות כל המכשולים שמוצא בדרכו. דברי סבו האדמו"ר ר' יעקב אריה שלחיות על קידוש השם חשוב יותר מלמות על קידוש ה' היו לו לצו ומשקולת בכל מעשיו ובכל הזדמנות קדש שם שמים ברבים. כשהגיעו ימים נוראים לא שאל ולא חפש רשיון מן הרשות, אלא סדר על יד ה"כותל" מחיצה של בד להפריד בין הנשים והגברים וכך התפלל הרבי אצל הכותל בליל יום הכפורים "כל נדרי" אבל בבוקר ביום הכפורים התפרצו השוטרים האנגלים לתוך קהל המתפללים בגסות והסירו את המחיצה בין הגברים והנשים. ההתפרצות הגסה של השוטרים הבריטיים עוררה אז את חמת כל הקהל הישראלי נגד המשטר המנדטורי. הרבי מרדזימין כתב מכתב למוסדות הלאומיים ובישיבה משותפת של כל המוסדות העבריים החליטו לגשת לפעולות מחאה מיד. על המאורע אצל הכותל המערבי ועל הרבי מרדזימין כותב "ההד" (תשרי תרפ"ט) "גדולה ההתעוררות, השתתפו כל אשר בשם ישראל יכונה, רביים אחד גיסא ופועלים — סוציאליסטים מהך גיסא ויפה אמר הגרא"י קוק שליט"א: "המלבי"ם חזה לתרפ"ת—תרפ"ט את תחלת

הגאולה ועל כל פנים התעוררות איכא". הרבי מרדזימין בא לארץ ומתעניין בכל דבר. בקר בעירית תל אביב ודבר עם ראש העיריה מר בלוך בעניני שבת, כמו כן בא בדברים עם המשורר ת. נ. ביאליק ועם חוגי ההנהלה הציונית ואף נאם נאם ברגש באסיפה הפומבית מטעם הועד הלאומי בענין הכותל המערבי". גם העתון "העולם" (כ"ח תשרי תרפ"ט) כותב "האסיפה שנערכה בירושלים השתתפו בה למעלה מעשרת אלפים איש והרבי מרדזימין שנמצא באותה אסיפה פרץ בבכי בעמדו על הבמה ובנשאו את נאום המחאה". משלחת של יהודי תל אביב ובראשה הסופר ת. נ. ביאליק הגיעה לירושלים בענין זה והתייצבה לפני ההנהלה הציונית. ביאליק אמר אז בפגישה זו "אני רואה את הכותל המערבי במצבו עתה כחרפה היותר גדולה שלנו, כאות הקלון על גבה של כל האומה הישראלית. גוים באו לנחלתנו ובידיהם הגסות נגעו במקום הקדוש לנו ביותר וכו' ולפיכך יש להשתמש בהתעוררות הלבבות כדי לגאול את הכותל מידי הנכרים".

בתל אביב עצמה היתה אסיפת מחאה שבה השתתפו חמשה עשר אלף איש וכן בערים אחרות (העולם כ"ח תשרי תרפ"ט).

הרבי מרדזימין הצטיין כצדיק עממי. הוא בא במגע לא רק עם חסידיו אלא גם עם השדרות הרחבות של יהדות פולין. הרבה יהודים פועלים היו מאורגנים בארגון "בונד" בפולין. הפרוגרמה שלהם היתה להיטיב מצבם הכלכלי של הפועלים היהודים בפולין ומה שנוגע לחלק הרוחני הוא התבטא במלחמתם בדת וברבנים ובכל "כלי הקודש". שאיפתם היתה לפתח את

ספרות האידיש בפולין. "הבונד" היה ארגון אנטי ציוני מובהק. כל מגמתם היתה להשיג שווי זכויות בשביל היהודים בכל מקומות מושבותיהם היה זה אחד הארגונים הגדולים ביהדות פולין ורוב המטבחים שלהם לא היו כשרים. מנהיגם של הארגון הזה בפולין היה הנרי ארליך, מתבולל, אדם רחוק מיהדות המסורתית. אבל גם מהם לא התיאש הרבי מרדזימין. ומענין המכתב שכתב אל מנהיג ה"בונד" ארליך בדבר הכשרת המטבחים שלהם לחג הפסח וזו לשונו: "ואמנם לדאבוננו עומד לנגדנו חומת ברזל גדול חילול השם רחמנא ליצלן הנעשה בעיר ואם בישראל בעיר ווארשא להיות שלשה בתי מבשלות (קעכן — מטבחים) המאכלות האסורות של אכילת חמץ שהוא איסור כרת באלו השלשה מקומות והיינו: א' על רחוב טלאמצקי 13, ב' על רחוב פשעיאזד 9, ג' על רחוב קארמעליצקא 23. והדבר הזה הוא נוגע לכבודם של כל ישראל כי האינם יהודים שהולכים ועוברים לפני אלו המקומות ורואים שאוכלים יהודים חמץ בפסח בלי מפריע הם ממלאים פיהם שחוק ואומרים אחד לחברו ראו איך היהודים מכזבים ומשקרים בהנימוס והדת שלהם. אוי לאזנים שכך שומעות! ועל כן אני וכל הרבנים דקהלתנו פה ווארשא מבקשים ממנו ומכל החברים שלו להסיר מאתנו המר המות הבזיון והקלון של כל עדת ישראל ולבער את החמץ מכל המקומות הנ"ל והנה אני נותן לכם סיוע מכיסי סך מאה פוד מצות וגם שתי בהמות טובות ותפוחי אדמה כמה שצריך לכם ואם נצרך לכם יותר גם כן אמלא את רצונכם וימחול נא להודיעני תשובה ע"י העתונות אם אתם מסכימים ומקבלים את דברי האלה הנאמרים

באמת ובצדק אזי הנני מוכן להכין תיכף את כל הנ"ל". המכתב שנשלח כמה שבועות לפני חג הפסח נדפס בעתון היומי "היינט" בחול המועד פסח תרצ"ב. כמוכן, שהפניה הזאת של הרבי מרדזימין אל אנשי "בונד" נשארה בלי תשובה. הם היו כבר רחוקים מכל זה.

בשנת תר"ץ הוציא הרבי מרדזימין בדפוס את "הגדה של פסח" עם ביאור שלו בשם "צמח מנחם". הוא מרבה להביא תורות ששמע מפי אביו הרבי ר' שלמה וגם מסבו הרבי ר' יעקב אריה מרדזימין. הגדה זו היתה נפוצה מאד בין חסידי רדזימין.

בשנים האחרונות לימי חייו סבל הרבי ממחלת הסכרת. נוסף על כך נפגע בדלקת הריאות בקיץ האחרון לימי חייו בשנת תרצ"ד. בח' אלול תורע מצבו של החולה והחליטו לעשות לו נתוח. הוא היה גר אז באוטבוצק הסמוכה לורשה. למחרתו, ביום הששי, כשבא לבקר אותו הרב מאוטבוצק אמר לו הרבי: "כבודו הוא המרא דאתרא יגזור נא שתהיה לי רפואה שלמה". בו ביום בקר אותו גם הרב מהנריקוב שהיה רושם מפיו את תורותיו. אמר אליו הרבי: "אל תסע מכאן. אהיה זקוק לך ביום ראשון לסדר את הכתבים".

בשבת זו, האחרונה בחייו הרגיש שיזמו בא. הוא מהר כדי שיוכל עוד להבדיל על הכוס לפני שיפטר מן העולם לעומדים ליד מטתו אמר: „אפשר כר' יהודה" — התכוין לגמרא ברכות כז ע"ב ר' יהודה אמר שמואל, מתפלל אדם של מוצאי שבת בשבת ואומר הבדלה על הכוס".

במוצ"ש עם חשכה צוה להדליק נרות ולהכניס את חסידיו

אליו ולשיר "המבדיל" פעמיים וגם "אליהו הנביא". בהגיעו לקטע "איש שלא טעם מיתה וקבורה" צוה לחזור עליו פעמים אחדות, בלילה זה הורע מצבו. החסידים שבאו מקרוב ומרחוק לא זזו מביתו וכל הלילה עמדו במשמרות ואמרו תהלים. ביום ראשון בקרוהו רופאים חשובים מורשה וגם הרופאים המקומיים לא סרו ממנו, הם קבעו שמצבו ללא תקוה. בשעת מנחה שמעו שהרבי לוחש את התפלה כשהגיע אל הפסוק "צדיק ה' בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו" צוה להכניס את החסידים וחזר כמה וכמה פעמים על הפסוק הזה. בשעה חמש לפנות ערב התחיל גוסס. הוא לא הוציא כל הזמן את הקמיע מידו. יסוריו היו ללא נשוא. הוא נאנח ואמר: "היסורים הם גדולים מאד אבל אני מקבלם באהבה". מדי פעם משש בידו את ראשו לראות אם לא שמטה כפתו מעליו. בשעה שלש ומחצה לפנות בקר ט' אלול הוציא את נשמתו בטהרה.

אחרי פטירתו היו חלוקי דעות בין חסידיו בדבר מקום קבורתו, אם לקבור אותו ברדזימין ליד אביו הרבי ר' שלמה או בורשה באהל סבו ר' יעקב אריה. בית דין של רבנים ואדמו"רים פסק לקבור אותו על יד סבו בורשה והטהרה תעשה ע"י חברא קדישא באוטבוצק. אולם לבסוף אי אפשר היה לעשות את הטהרה באוטבוצק והחליטו לעשות גם את הטהרה עם הלוייה בורשה. רבבות אנשים לווהו לבית עולמו בורשה וקברו אותו באהליו של סבו הסבא קדישא ר' יעקב אריה מרדזימין.

כשנתיים אחר פטירתו בשנת תרצ"ו הוציאו בדפוס את אחד מספריו בשם "עלים לתרופה" חידושים ופלפולים על דף

האדמו"ר ר' אהרן מנחם מנדיל גוטרמן מרדזימין : קיז

אחד ממסכת ביצה כ"א ע"א, ספר גדול בכמות ובאיכות.
נשארו ממנו מאות כתבי יד בכל מקצועות התורה וכולם
נשרפו בשעת השואה הנאצית.

הרב הגאון ר' יצחק הכהן פייגנבאום מורשה

(תקפ"ח — תרע"א)

פרק א

שנות נעוריו ונשואיו

הרב ר' יצחק פייגנבאום נולד בשילעץ, אחד מפרברי ורשה בשנת תקפ"ח לאביו הרב ר' ישראל איסר שהיה ידוע בורשה כלמדן מתמיד ותלמיד חכם גדול ולאמו הצדקנית מרת חנה גיטל בת תלמיד חכם ר' הערצקע פיינליכט חתן הרב הגאון ר' יחיאל מיכל אבד"ק קאלושין שהיה מחשובי חסידי המגיד ר' ישראל מקוזניץ. הרב ר' יחיאל מיכל מקאלושין היה ממשפחה מיוחסת של דורות רבנים עד ה"תוספות יום טוב". בילדותו למד ר' יצחק פייגנבאום אצל המלמדים הידועים ר' אליעזר ור' חיים שמחה. כשהגיע לגיל שלש עשרה בשנת ת"ר נתפרסם כ"עילוי" והיה מלא וגדוש בש"ס ונתקבל כתלמיד בישיבתו של הגאון "חידושי הרי"ם" מגור שהיה אז מתושבי ורשה.

כשהגיע ר' יצחק לפרקו השיא אותו אבותיו אשה את מרת מינדל בת אחותו אשת הרב נפתלי פיינליכט. היא היתה אשה צנועה ובעלת מדות, מעולם לא כעסה ולא נשמע

מפיה דבר של שקר חס ושלום, היתה נזהרת מלדבר בגנות של אדם, רחוקה ממדת קנאה, היתה ענות רוח ובעלת צדקה (מתוך ציון לנפש חיה בראש הספר "אור פני יצחק").

בימי חורפו למד ר' יצחק רק ש"ס ומפרשיו ולא למד שלחן ערוך ופוסקים כי לא היה בדעתו להיות רב או דיין. לימים כשנסמך ונתקבל לרב ודיין בורשה בגיל ארבעים שנה התחיל ללמוד שלחן ערוך ופוסקים. (אור פני יצחק ע' י"א, ל.). מלבד אצל הרי"ם למד ר' יצחק גם אצל בנו יחידו של הרי"ם ר' אברהם מרדכי, אביו של ה"שפת אמת" מגור (*). הרי"ם כחסיד של הרבי הזקן ר' מגדיל מקוצק השפיע על תלמידו החביב שיסע לקוצק. ר' יצחק עשה כדברי רבו ובבואו בפעם הראשונה לקוצק נכנס לחדרו של הרבי והציג את עצמו: "באתי אל הרבי — אמר — לשוחח אתו בדברי תורה".

"מי אתה, מחוצף! שאתה באת לשוחח בדברי תורה — ופנה אל משמשו — פייביש! השלך אותו החוצה!"

זה היה בליל חורף וכעבור כמה שעות שלח הרבי מקוצק את משמשו ר' פייביש לחפש את ה"עילוי" מורשה ולהביא אותו אליו. המשמש עם פנס־נר בידו הלך מאכסניה לאכסניה עד שמצא אותו ובחצות הלילה הכניס אותו לחדרו של הרבי. אצל הרבי שהה ר' יצחק כל הלילה ודבר אתו בתורה ובחסידות. כשיצא מחדר הרבי היה מלא התפעלות מאישיותו

(*) על ר' אברהם מרדכי, אביו של ה"שפת אמת" ראה ספר ב'

ומאז נעשה ר' יצחק לחסידו הנלהב והנאמן. לאנשי סביבתו
ספר ר' יצחק שבאותו לילה "דברנו ושותחנו על הכל".
מאותו זמן ואילך היה רגיל ר' יצחק לנסוע ביחד עם ה"רי"ם
לקוצק. כל ימי חייו זכר בהערצה את רבו מקוצק, וכל
אימת שהיה שומע שיחות חסידים על הרבי מקוצק היה
קורא: "כסבורים אתם שהיה אדם בשר ודם? אינכם אלא
טועים. הוא היה מלאך" (אור עמ' ג' י"א).

היה רגיל לספר הרבה דברים מהרבי מקוצק. לבנו הרב
ר' ישראל איסר הי"ד ספר שבקוצק היה המורא גדול מאד,
החסידים היו יראים מפני הרבי וגם הרי"ם כשנכנס פנימה
אל הרבי מקוצק, עוד קדם שהדלת נפתחה היה משליך מפיו
את הלולקע ונכנס ברוב יראה ופחד (אור ע' י' כ"ט).

"ופעם עמדתי — ספר ר' יצחק — במוצאי שבת קדש
בחצר בית-המדרש קרוב לחדרו של הרבי מקוצק, ושמעתי
את הרבי מזמר "המבדיל" וכשהגיע לחרוז "טהר טינוף
מעשי" הוציא אנתה גדולה כל כך שהייתי מוכרח לברוח
מרוב פחד" (אור ע' מ"ח).

פעם היה ר' יצחק בקוצק ביחד עם רבו הרי"ם בשמחת
בר-מצוה של בנו הצעיר של הרבי, ר' משה ירוחם. הבר
מצוה אמר בשעת הסעודה פלפול גדול. הרי"ם רצה לדחות
את הפלפול של הבר מצוה והרבי הגן על הפלפול והראה את
כחו הגדול בתורה. חסידי קוצק עסקו, מלבד בחסידות גם
בתורת הנגלה וכשבאו לקבל את פני רבם היה דורש מהם
הרבי שיאמרו לפניו מה שחדשו בתורה (אור ע' י"ב).

הרבי מקוצק בשעת התפלה היה עומד ישר ללא כל

תנועה. "והטעם — הסביר ר' יצחק כי אלה המתנועעים בשעת התפלה על ידי תנועתם מתקרבים אל הקדושה אבל הרבי מקוצק לא היה צריך לעשות שום פעולה כדי להתקרב לקדושה גם בלי נענועים היה קרוב לקדושה" (אור ע' י"ד). הרבי מקוצק היה מופשט מן העולם הזה ולפעם אמר לחסידו הרבי ר' הניך מאלכסנדר: "זה יותר מעשרים שנה שאינני מרגיש שום טעם והנאה משום דבר שבעולם הזה רק מתורה ותפלה" (אור ע' י"ז).

הרבי מקוצק לא נקף אצבע מבלי לקבל רשות מן השמים. פעם בקר אצל הרבי חברו וידידו משנים רבות הרבי הזקן ר' יצחק מוורקי. זה היה בתקופת שארכה כעשרים שנה, שבה ישב הרבי מקוצק סגור בחדרו ולא יצא מפתח ביתו. כשיצא האדמו"ר מוורקי מביקור זה לזה אותו הרבי מקוצק עד הפתח. וכשהפציר בו האדמו"ר מוורקי שילווה אותו הלאה קצת, אמר לו הרבי "אין לי רשות מן השמים ללכת רק עד הפתח" (אור ע' י"ח).

ועוד ספר ר' יצחק על הרבי מקוצק שאחרי החתונה נתן את הנדוניא שקבל לאנשים לעסוק בכספו במסחר כמנהג הימים ההם וכדי להיות בטוח שיחזירו לו את הכסף בשעה שיצטרך לקח מן האנשים שטר חוב על הכסף. כעבור זמן ראה הרבי מקוצק שמחשבתו תמיד עסוקה בכספו שמונח אצל אחרים ואין לבו ונפשו פנויים לתורה ולעבודה. קם ושרף את השטר חוב כדי שיהיה לבו פנוי לתורה ולא יטריד אותו בשעת לימודו. (אור ע' י"ט כ"א).

"האדם כידוע נקרא "מהלך" כי לא עומד במקום אחד

או שהוא הולך קדימה או נסוג אחורה ומלאך נקרא "עומד" מפני שהוא תמיד במדרגה אחת ולכן הסביר הרבי מקוצק "קשה לו יותר לתקן אדם כשהוא בחיים מלעשות זאת לנפטר שהוא בעולם האמת, כי מי שהוא בעולם האמת במקום שמעמידים אותו הוא נשאר עומד במקומו, אבל אדם חי כשאתה מעמידו במקום זה, למחר הוא נמצא עומד במקום אחר, (אור ע' מ"א).

הרבי מקוצק היה רגיל לאמר "אחד מישראל העובר עבירה אפילו בקצה העולם גורם לו נזק בראשו ואם היה מכירו היה תובע ממנו הנזק" (אור ע' מ"ח).

בשנת תרט"ו בחייו של הרי"ם נפטר בנו יחידו הרב הצדיק ר' אברהם מרדכי אביו של ה"שפת אמת". נסע מורשה תחסיד ר' מאיר מיכל לאנדשטיין לקוצק. כשנכנס פנימה אל חדרו של הרבי, שאל אותו הרבי מקוצק על סדר הפטירה של ר' אברהם מרדכי? ענה לו תחסיד הנ"ל "שעד הרגע האחרון הרגיע ר' אברהם מרדכי את אביו ואמר לו שמצבו הולך וטוב". גער בו הרבי מקוצק: "מה תספר לי שר' אברהם מרדכי קיים כבוד אב!" (הקדמה לספר אור פני יצחק ע' 14). שיטת קוצק השאירה את חותמה על ר' יצחק לכל ימי חייו, מי שרק ראה את דמותו של הרבי הזקן מקוצק פעם אחת בחייו ועל אחת כמה וכמה מי שזכה לשמוע דברי תורה וחסידות מפיו הקדוש — לא במתרה ישכח את אש האלקים הזה. "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם" השמים, הם בין כך וכך שמיימים והארץ נתן לבני האדם לעשות מדברים ארציים שמיימים — זאת היתה הסיסמה של הרבי מקוצק.

הגאון ר' יצחק הכהן פייגנבאום קכג

ר' יצחק כחשיד קוצקי נאמן השתדל להגשים סיסמא
זו בחייו. הוא נשאר בזכרונם של יהודי ורשה כטפוס של רב
גאון בתורה ותמים וצדיק בכל מעשיו.

פרק ב

ר' יצחק כתלמיד וחסיד של הרי"ם מגור

כבר בהיותו בן שלש עשרה בשנת ת"ר נתפרסם ר' יצחק כ"עילוי" משילעץ (פרבר ורשה) והיה בקי בכמה סדרים בש"ס ונתקבל לתלמיד בישיבתו של הגאון המפורסם הרי"ם מגור שהיה גר בורשה, למרות גילו הצעיר התבלט ר' יצחק בין תלמידי הישיבה שהיו כולם קשישים ממנו. שנים אחדות למד ר' יצחק בישיבתו של הרי"ם.

מקובל היה שכל גדולי תורה שנודמנו לורשה היתה ראשית דרכם לסור אל הישיבה של הרי"ם. כיון שהרגיש ר' יצחק ביטול תורה ע"י ביקורים תכופים אלה החליט לעזוב את הישיבה וללמוד לבדו בבית המדרש ואם יקשה עליו דבר בלימודו יבא אל רבו הרי"ם ושאל אותו. הרי"ם כשראה שתלמידו החביב נעלם מישיבתו שלח אחריו ושאל אותו מה ראה לעזוב את הישיבה, אולי אין דעתו נוחה מדרך למודו? ענה לו ר' יצחק שמפני המבקרים הרבים שבאים לישיבה נגרם לו ביטול תורה ולכן החליט כי מוטב שילמד ביחידות בבית המדרש. הרי"ם נהנה מאד מתשובתו זו והבטיח לו "שתלמודו יתקיים בידו" (אור ע' ט).

בית המדרש שעבר לשם היה ברחוב באגנא, סימטא צדדית שקטה ושם עשה לילות כימים ולמד בהתמדה גדולה.

בעלי בתים שבבית מדרש זה היו רגילים לספר שמצאו את ר' יצחק באותו מצב בהשכמה בבוקר, כמו שעזבוהו מאוחר בלילה לבדו בבית המדרש. הוא עמד ברגלו האחת על הרצפה וברגלו השניה על הספסל ולמד כל הלילה בעיון.

אחרי פטירת הרבי מקוצק (כ"ב שבט תרי"ט) התחיל הרי"ם לנהל עדה והעתיק את מושבו מורשה לגור. התחיל ר' יצחק לנסוע אל הרי"ם לגור ובכל פעם שהת שם כמה שבועות. הרי"ם קרב אותו ובקש ממנו שילמד עם נכדיו. למטרה זו נתן לו את סוכתו ושם למד ר' יצחק עם נכדי הרי"ם. פעמים רבות היה רגיל הרי"ם לעמוד מאחורי הדלת של סוכתו כדי לשמוע את למודו עם הנכדים.

הרי"ם מגור העריך מאד את תלמידו ר' יצחק כבעל הוראה מובהק. פעם אחת נשאלה שאלה על יד השלחן בסעודת שבת קודש אצל הרי"ם בברכת הנהנין ור' יצחק ישב אז ליד השלחן, צוה הרי"ם לשאול את פי ר' יצחק "מפני שיש לו שכל ישר בהוראה" אבל ר' יצחק לא רצה לפסוק כדי שלא להיות כמורה הלכה בפני רבו" (אור ע' כ"ז) בכל פעם שר' יצחק נפרד מרבו הרי"ם היה מברך אותו "בשכל ישר והצלחה בתורה".

פעם היה ר' יצחק בטשעכנוב אצל הצדיק ר' אברהם לנדא ביום ה' בשבוע, הפציר בו הצדיק שישאר אצלו לשבת. ענה לו ר' יצחק בתמימות "אני תלמידו של הרי"ם מגור שליט"א ואני חושש מהקפדתו". התירוץ מצא חן בעיני הצדיק מטשעכנוב וברך אותו ופטרו לשלום (אור ע' מ"ה). רבו הרי"ם היה לו לסמל ולדוגמא בחייו כגאון וחסיד ועד יום

פטירתו העריץ את רבו שהכניס אותו לעולם התורה וחסידות קוצק.

ר' יצחק ידע לספר הרבה דברים ממה שראה ושמע מפי רבו הרי"ם, וגם ממה ששמע על אודותיו מפי חסידים מתקופת היותו אדמו"ר וגם מתקופה שקדמה לה, בהיותו בקוצק עוד בהיות הרבי מקוצק בחיים היה נוהג בעצמו לפתח את דלתו בליל ראש השנה אחרי התפלה וחסידיו נכנסו לברכו בברכת שנה טובה. בראש השנה האחרון לחייו בשנת תרי"ט עמדו החסידים על יד הדלת וחכו שהרבי יפתח. עד חצות הלילה חכו ולא פתח, והבינו אז שאין לו כבר שום שייכות אליהם. גם הרי"ם היה בקוצק בר"ה, אבל הכל הכירו שכבר הגיעה שעתו שיקבל עליו לנהל את העדה החסידית. הרבי מקוצק הביע זאת לפני מחותנו ר' זאב נחום מביאלא, אביו של הגאון מסוכטשוב באמרו על הרי"ם: "רחמנות גדולה על יהודי כזה שיש לו הרבה סחורה למכור ואין לו למי למכור" (אור ע' כ"ג, ס"ז). אולם הרי"ם לא התחיל בהנהלת עדה אלא אחרי פטירת רבו מקוצק בשנת תרי"ט וכבר לא היה אז צעיר, מעל לששים היה. בשבת הראשונה שבה התחיל הרי"ם לנהל את שלחנו עם חסידיו אמר באנחה: "חבל, חבל מאד שנעשיתי "רבי" בימי זקנותי, כי לו נעשיתי רבי בהיותי צעיר לימים והיתה לי שייכות לעולם הזה, הייתי יכול להשפיע יותר על הצעירים למאס עניני העולם הזה. עתה בימי זקנותי כשאין לי שייכות לעולם הזה, איך אוכל להשפיע?" (אור ע' ו).

כששכבה בתו הצדקנית של הרי"ם מרת פעסיל על ערש-דוי ולא נמצא מזור למחלתה ישב הרי"ם תפוס במחשבתו ואמר

לחסידי "טרם שמקבלים סטירת לחי כזו מן השמים, צריכים לחשוב כדי לדעת מדוע מגיעה לי מכה כזאת ? "

כשנעשה הרי"ם לרבי, פעם בליל שבת שכב על מטתו וחסידי עמדו מסביבו, פתח הרי"ם ואמר "שבת היא רבי" גדול כמו רבן גמליאל שהכריז "כל תלמיד שאין תוכו כברו לא יכנס לבית המדרש" כך "שבת" היא רבי גדול ומי שאין תוכו כברו אין מניחים לו להכנס לתוך השבת וגם אותי — אמר — אין מניחים להכנס לתוך השבת רק התחילוק ביני וביניכם הוא שאני הנני עומד אצל הפתח ועומד ורואה שאין מניחים אותי להכנס ואתם עומדים מרחוק ואין אתם יודעים אם מניחים לכם להכנס או לא" (אור ע' מ"ו).

פטירת הרי"ם בכ"ג אדר תרכ"ו היתה בשביל ר' יצחק מכה גדולה מאד, ר' יצחק הרגיש שעולמו הרוחני נחרב וכל העולם חשך בעדו, הוא בקש לו עתה רבי אחר וטרם מצא. במכתבו לאחד מחבריו מנוער משנת תרכ"ו הוא כותב "ומה שכתבת לי שאכתוב לך מעסק החסידות לא אוכל למלאות שאלתך כי הדברים יגעים ואיש לא יוכל לקבל מפי אחד דבר אמת כי כל אחד ואחד מספר מעשים הממשיכים לדעתו... ואם יהא נגמר בדעתי לנסע לרבי אחד אז אכתוב לך אי"ה דעתי" (אגרת הקודש בראש ספר "אור פני יצחק" מאת הרב ישראל איסר פייגנבוים) נראה שהיה נבוך בדעתו למי לנסע אחרי פטירת הרי"ם. אולם למעשה ככל חסידי קוצק וגור התחיל לנסע אל הרבי ר' חנוך הניך מאלכסנדר.

פ ר ק ג

ר' יצחק כרב

(תרכ"ח—תרע"א)

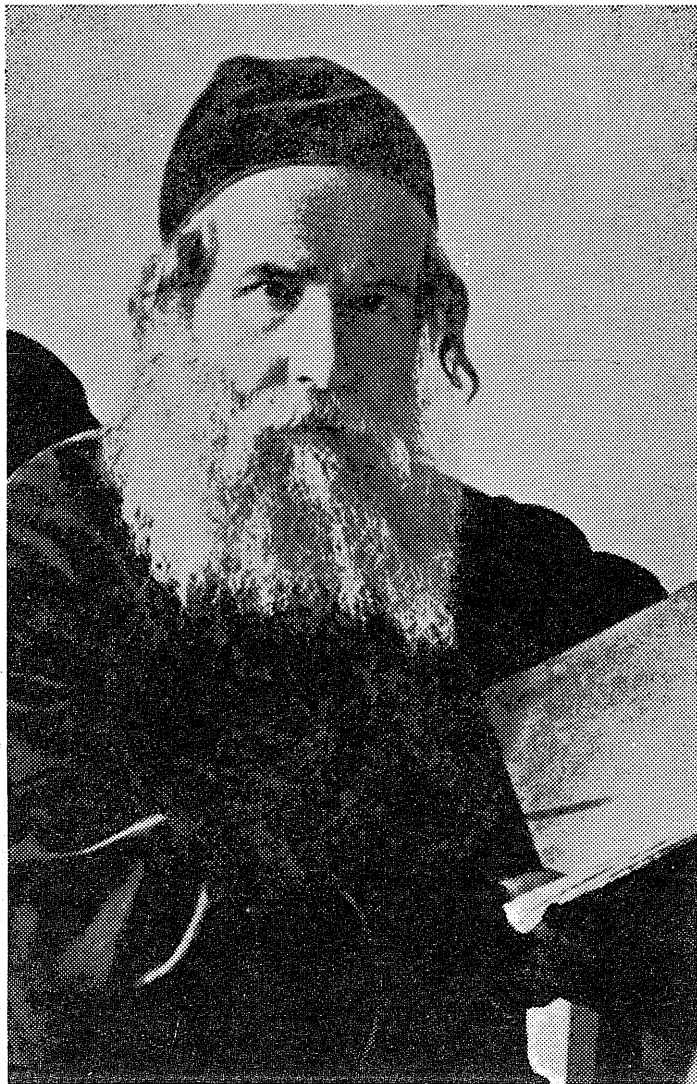
בשנת תרכ"ח נפטר בורשה הדיין ר' לייבוש קודש (*). במקומו נתמנה ר' יצחק כריין ע"י הרב הגאון ר' בעריש מזיילש. בן ארבעים שנה היה כשנתקבל כדיין. בתחלה היה מו"ץ בשילעץ (*). לא עבר אלא זמן מועט והוא נתמנה לראב"ד בורשה. אז נפתח לפני ר' יצחק שדה פעולה גרחב ולא נעשתה פעולה בורשה לטובת היהודים מבלעדיו.

כשנתמנה לרב יסד ר' יצחק ישיבה בביתו וע"י זה נעשה ביתו לבית ועד לחכמים. אליו היו באים מתלמידי הרי"ם כמו: הרב ר' יוסף געלבולום רב בשידלאווצע, הרב ר' משה יואל רב בעלקוש, כדי לשוחח בדברי תורה. בשעת המחלוקת הידועה בורשה נגד הרב ר' יעקב געזונדהייט בשנים תרל"א-ל"ב וכל

(*) נזכר בשו"ת "מאורות נתן" להגאון ר' נתקי שפיגלגלס,

סי' כ"ה.

(*) שילעץ היה פרבר ידוע בורשה. במכתבו של ר' יצחק להגאון בעל "כתב סופר" מפרשבורג משנת תרכ"ט חותם ר' יצחק: "יצחק ברי"א הכהן פייגענבוים רב ומו"ץ דפה שילעץ (נדפס בהקדמה לאור פני יצחק מאת הרב ישראל איסר פייגענבוים ורשה תרצ"ט).

הרב הגאון ר' יצחק הכהן פייגנבוים זצ"ל
ראב"ד ורשה

חברי ועד הרבנים בורשה היו בתוך המחלוקת היה ר' יצחק לבדו שלא התערב במחלוקת ואמר שזו מחלוקת שלא לשם שמים. הוא העריך מאד את הרב ר' יעקב נעזנדהייט כגאון בתורה ועמד לצדו.

כעסקן פעל ר' יצחק גם לטובת ישוב א"י, הרב שמואל מוהילובר ור' שאול פנחס רבינוביץ הומינו בורשה בשנת תרמ"ז כמה רבנים בענין ישוב ארץ ישראל והשתתפו באסיפה זו הגאונים הרב ר' יוסף דובר סאלאווייציק מבריסק והרב ר' יצחק פייגענבוים מווארשא (שאצקי ח"ב ע' 383) לאסיפה זו באו כמה "גימנוזיסטען" וכן סטודנטים שהכניסו רוח התלהבות, ולא פחדו הרבנים הגדולים לשבת יחד עם סטודנטים ולדון בדבר ישוב ארץ ישראל (אור פני יצחק ע' ל).

ר' יצחק תמך באגודת חובבי ציון ופרסם את הדבר ברבים ולא חשש מהמתנגדים לתנועה הזאת. בעתון "הצפירה" מיום ט' מרחשון תרמ"ה מספר 40 ישנה מודעה מאת שפ"ר וזו לשונה: "הגנו מבקשים כל הגבאים דביהכ"נ וחובבי ציון דפה כי ייטיבו לרשום שמות המתנדבים בשמחת תורה ולקבץ כסף נדבתם בהקדם ולמסרם או להרב הגאון מהר"י פייגינבוים ברחוב גזיבאו בורשה או להרב הח' מוהרי"מ מאירסאהן ברחוב ווילטשע נו' 15".

כשנוסדה בורשה החברה "חובבי ציון" היה ר' יצחק הראשון שנתן להם את ידו והשתתף באסיפות ובישיבות שלהם ולא היה מתרשל מלבא לאסיפותיהם והחשיב את כל העוסקים בכך. לבנו היה מסביר שיש לו ראיות ממקומות רבים בתורתנו הקדושה שקודם ביאת משיח יהיו ישראל על

אדמתם ואחר כן תהיה מלחמת גוג ומגוג שילחמו עם ישראל על אדמתם ואח"כ יבא ויתגלה משיח צדקנו" (אור ע' ל) וכל הגלות הוא מטעם שהיו ממאסים בארץ ישראל ועתה צריכים לתקן זה והראה לו את הפסוק (תהלים ק"ו, כד—כו) "וימאסו בארץ חמדה וגו' וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות". זאת אומרת לא רק בדור המדבר אצל המרגלים שמאסו בארץ חמדה אלא גם בימינו אנו, אם אנו ממאסים בארץ ישראל בא עלינו העונש "ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות".

ומספר בנו: "שמעתי מפיו הקדוש שלדעתו היה מהראוי שיודפסו כל הספרים בארץ ישראל דוקא כדכתיב "כי מציון תצא תורה" והוא ר' יצחק בעצמו היה מחשיב מאד הספרים מדפוס ירושלים על כל הדפוסים שבעולם" (אור ע' ל).

ר' יצחק קיים בעצמו בפעל את מצות חבת הארץ וקנה חלקת אדמה בארץ ישראל בכסף רב יותר מכפי כחו כדי שיהיה לו חלק בארץ. (אור ע' ל).

הוא יצא במכתב גלוי נגד המרננים על יין כרמל מארץ הקדושה והסביר את התנגדותו: "הנה הכורמים שבארץ הקדושה הם כולם יהודים גמורים שברחו מחמת המציק מרוסיה ובקושי גדול באו לארץ הקדושה ובזיעת אפם הם יעבדו עד שיוציאו את היין ואם אחינו בני ישראל לא ישתו את יינם אז לא יהא להם למי למכור את היין. ועתה מחפשים חששות לאסור יינם, ועל היין שנעשה בארץ בסרביא שרובם של הכורמים הם עכו"ם גמורים יאמרו שהוא כשר בלי שום חשש". והוסיף שהוא מתפלא על "הצדיקים הגדולים שמחזיקים את

הרינון", הוא בעצמו לא השגיח בהמרננים ולא האמין להם ושתה את יין כרמל ולא היה שותה מיין בסרביא. וגם כשהיה הולך לסעודת מצוה לקח עמו יין מארץ הקדושה כדי להיות לו לברכת המזון. וכשקמה התנועה הציונית המדינית, דעתו היתה שלא להרחיק הרעיון הזה וכל שכן שלא לרדוף ולבזות העוסקים והמשתדלים בזה. ר' יצחק לא הסכים עם החושבים שהעסק והשתדלות בזה הוא נגד המקובל לנו מן התורה הקדושה והביא ראיה מן הרמב"ם (הלכות מלכים י"ב, ה"ב): "וכל אלו הדברים וכיוצא בהן לא ידע אדם איך יהיו עד שיהיו, שדברים סתומין הן אצל הנביאים גם החכמים אין להם קבלה בדברים אלו". ולא סבל המחלוקת שנתעוררה והיה אומר שזה חסרון גדול שעומדים מנגד והוסיף "שאם היהודים התרדים היו משתתפים בבנין הארץ בודאי היה הכל מתנהג על פי דרך התורה" (אור ע' ל).

ומענינת האיגרת ששלח אל ר' יצחק רבו הגאון מסוכוטשוב בשנת תרמ"ו וזו לשונה: "החיים והשלום לכבוד ידידי ורב הביבי הרב הגדול מעוז ומגדול חריף ובקי משנתו זך ונקי החסיד מו"ה יצחק הכהן נ"י. הנני שולח לו קונטרס לעיין בו ימחול להעמיק עיונו בו ולכתוב לי דעתו איך נוטה אחר שיעיין בדברי הקונטרס כמה וכמה פעמים וירד לתוכו ותוך תוכו כי ידוע לרו"מ אשר קשה לי מאוד להאריך ואבקש שיהי בסוד גדול לא יתודע לשום אדם שמץ מנהו. דברי ידידו דו"ש בלונ"ח הק' אברהם". ולאחר חתימת המכתב הוסיף:

"אשר יעלה במצודתו לסתור או לבנות ימחול לכתב לי ובעזה"י אשיב כיד ה' הטובה עלי". (נדפס בספר "אור פני

יצחק" בקונטרס שיחות תלמידי חכמים). יודעי דבר חושבים שהכוונה היא לקונטרס התשובות בדבר ארץ ישראל שנדפס אחר כך באבני נזר יו"ד ח"ב סמנים קנ"ד—נ"ז. אבל בטרם נדפס הקונטרס מבקש הגאון מסוכוטשוב שיהי בסוד גדול לא יתודע לשום אדם. ומבקשו שיעיין בדברי הקונטרס כמה וכמה פעמים.

לאחר שנתמנה ר' יצחק לראב"ד בורשה עבר מדירתו בשילעץ לרחוב גזיבאו בורשה ושם הוא נעשה לתל תלפיות שכולם פנו אליו בשאלות שונות. ולא רק מן הקהלה בורשה אלא מכל קצוי עולם "הריצו אליו שאלות ממדינות רחוקות כי שמו הולך בכל המדינות לאיש אמת" — כך כותב בהספדו הגאון ר' פתחיה הארענבלאס ראב"ד בורשה. ועוד מוסיף ר' פתחיה בהספדו "ושמעתי בשם האדמו"ר הגאון הקדוש מוהר"א זצ"ל מסוכוטשוב שאמר שהוראת הגאון ר' יצחק הכהן זצ"ל הוא אמת וצדק" (שערי תורה חלק ה' קונטרס ד' סי' לג). והגאון המפורסם ר' יעקב שור אבד"ק קוטוב כותב: "הרב הגאון הגדול בחריפות ובקיאות חסיד ועניו המפורסם בשם טוב מו"ה יצחק פייגנבוים. היה גאון אדיר בחריפות ונפלא בבקיאות ונפלא ביראת השם ושלם בשלימות המדות ועם גודל חריפותו היה לו שכל ישר מאד והיה שונה הלכות בחריפות".

כל הרבנים בקהלת ורשה התחשבו בדעתו הישרה בשאלות חמורות בעניני עגונות.

ראוי לציין שהיו גדולי תורה אז בועד הרבנים בקהלת ורשה כמו הגאון המפורסם ר' שמואל זיינביל קלעפפיש שהיה

מתלמידיו של הגאון המפורסם ר' משה אהרן בעל שו"ת זית רענן מקוטנא והגאון ר' נתקי שפיגעלגלאס שהיה תלמידו של הגאון הרב הראשון בורשה בעל "חמדת שלמה" וחסידו של המגיד מקונויץ ובנו הצדיק ר' משה אליקום בריעה והיה הרב שפיגעלגלאס רב ודיין בורשה משנת תק"פ—תרל"ג יותר מחמשים שנה.

הגאון המפורסם ר' אהרן נפתלי זאוולאדאבער מו"ץ בורשה כותב "כאשר דברתי עם כבוד הרב הגאון שר התורה כקש"ת מוהר"י הכהן פייגענבוים שליט"א מקתלתנו ובקשתיו שיעיין בהיתר אשה עגונה זה כ"ה שנה מפלאצק. והצעתיו לפניו את צדדי ההיתר שהעליתי לפע"ד ואמר לי כי מפני חומר הענין וגם שהוא ענין חדש ברצונו לשמוע בראשונה חוות דעת גאוני דורנו נ"י לכן אמרתי להציג השאלה ותורף תשובתי ב,"שערי תורה" ואבקש מכל גאוני דורנו שליט"א שיעיינו בדבר הזה". (שערי תורה ח"ב קונטרס ח' משנת תרס"ז) והגאון המפורסם ר' שלום מרדכי מברזאן פרסם תשובה בקונטרס י"ב בדבר העגונה הנ"ל.

בשנת תרמ"ב הוציא לאור הרב יעקב יוסף אייבעשיץ חתנו של ר' יצחק את "האורים ותומים" שני חלקים של אבי סבו הגאון המפורסם ר' יונתן אייבעשיץ מפראג עם הגהות של ר' יצחק. בשער הספר נאמר: "חלק ראשון נדפס כעת בהגהה מדויקת מאד, אשר כמוה לא נהייתה עוד, ע"י הרב הגאון החריף ובקי מוהר"ר יצחק הכהן פייגענבוים נ"י מו"ץ מווארשא אשר פעל ועשה זאת לבקשת רבים וכן שלימים וכל המעיין בו יראה כי עבר על פני כלו בעיון נמרץ והדריך בו

מסלה אשר רבים ילכו בה במישור כאשר עיני ההוגים בו תחזינה מישרים. הובא לבית הדפוס ע"י נכדו של הגאון.. הרבני מוהר"ר יעקב יוסף איבעשיץ נ"י חתן הרב הגאון החר"ף ובקי המפורסם מוהר"ר יצחק הכהן פייגענבוים נ"י מו"ץ מווארשא".

בשנת תרנ"ד הוציאו האחים ר' יעקב שלמה ור' ישראל איסר פייגענבוים את הספר „מלבושי יום טוב" השגות וחדושים על ספר הלבוש או"ח מאת המחבר בעל „תוספות יום טוב" חלק ראשון. בסוף הספר הדפיסו תשובה מאת אביהם ר' יצחק על שאלה שנשאלה בועד הרבנים בורשה אם נכון לעשות מציצה בפה ע"י כלי זכוכית? ר' יצחק בתשובתו דוחה את דעתם של אלה המסיקים מש"ס שבת קל"ג ע"ב שמציצה במילה היא רק מטעם סכנה ומוכיח את טעותם. הוא סובר שהמציצה היא חלק ממצות מילה עצמה מלבד הסכנה שיש בדבר אם לא עושים המציצה. השאלה קמה בגרמניה ורבנים רפורמיים הציעו לבטל את המציצה מפני שנתברר להן שאין סכנה היום כביטול המציצה מפני שנשתנו הטבעים כמבואר בשו"ת „בני ציון" מאת הגאון ר' יעקב יוסף עטלינגר הרב באלטונה סימנים כ"ג—כ"ד משנת תר"ו, ור' יצחק מביא ראיות שונות ובין השאר הוא מביא מדברי הרב הקדוש איש אלהים הגאון ר' משה קורדובירו וצוק"ל לפי שאדם הראשון בחטאו שלח, חטא בשליחות הידים ובפה, בידים לקח, בפה אכל, לכן גם זאת המצוה נימול ביד ומוצצין בפה לתקן החטא הזה וכן כתב האר"י ז"ל בלקוטי תורה פ' ל".

מלבד זה מביא ר' יצחק ראיות ברורות שמציצה היא

מצוה דאורייתא והיא חלק ממצות המילה. תתשובה הזאת עוררה הדים בעולם הרבני וגדולי הדור השתתפו בבירור הלכה זו. בשנת תרנ"ז הדפיסו האחים פייגענבוים את חלק שני מספר „מלבושי יום טוב" והוסיפו בסוף קונטרס גדול המכיל יותר משני גליונות דפוס בשם „זכרון מרדכי" מאת אביהם ר' יצחק בענין מציצה וקראו אותו על שם דודם ר' מרדכי פייגענבוים, אחיו של ר' יצחק, שהיה עשיר גדול ומפורסם בצדקת פזרונו, נפטר בשנת תרמ"ז ולא השאיר אחריו ילדים. ר' יצחק בקונטרס זה מבאר באריכות את הלכות מילה ומציצה ומביא דבריו של גאוני דורו שכתבו אליו בנידון זה כמו בעל „שדה חמד", ר' אברהם בנימין קלוגר מבראדק, ר' פתחיה הארגנבלאס מוורשה ועוד (*).

מלבד פעולתו היום יומית במלוי תפקידיו כרב וכעסקן, יזם ר' יצחק הוצאת ירחון לעניני הלכה וחדושי תורה. לפני שתתחיל להוציא את „שערי תורה" בשנת תרס"ג פנה אל רבו הגאון מסוכטשוב ובקש את הסכמתו והוא משיב לו ב"ט"ו טבת תרס"ג: „ובענין להוציא לאור ספרו, הגם שלא שייך ליתן הסכמה על מה שידפיס אך אינו צריך הסכמה ואתמחי גברא בחדושים טובים בשכל ישר ומסתמא ישגיח שלא להדפיס מאחרים דברים שאינם בשכל ישר (נדפס בספר „אור פני יצחק" בקונטרס „שיחות תלמידי חכמים").

הירחון „שערי תורה" התחיל להופיע בשנת תרס"ג.

(*) ה„שדה חמד" בהלכות מילה מביא באריכות את חידושי

והשתתפו בו רוב גדולי הדור כמו: הגאונים ר' שלום מרדכי מברזאן, ר' שמעון יהודה שקאפ ר"מ בבריינסק, ר' אליעזר גורדון, ר"מ בטעלז, ר' יואב יהושע בעל „חלקת יואב" מקינצק, ר' יעקב שור מקוטב, ר' פתחיה הארענבלאס מוורשה, ר' שלום יוסף הלוי פייגענבוים מלוקאטש, ר' אברהם בנימין קלוגר מבראדי ועוד. ר' יצחק פתח את כל קונטרס וקונטרס בחידושי תורתו במשך שמונה השנים שערך את הירחון עד סוף ימי חייו *).

בתקופה ההיא היה ר' יצחק מחסידי סוכטשוב. כארבעים שנה נסע אל הגאון והצדיק ר' אברהם מסוכטשוב וגם עליו היה מספר דברים מענינים. פעם התאכסן הגאון מסוכטשוב אצל אחד מחסידיו בורשה, הראו לו תמונת בעל התניא מלאדי שהיתה תלויה על הכותל. ענה הרבי מסוכטשוב: „מי שלומד בספריו של התניא, הוא יודע ורואה תואר פניו“.

ועוד סיפר ר' יצחק: הרבי מסוכטשוב בהיותו ילד קטן אמר לאביו הגאון מביאלא חידושי תורה ואביו דחה את דבריו בתוקף וגער בו ואמר: „אין זו דרך הלימוד“! ובעת זקנותו למד הגאון מביאלא עוד הפעם אותו ענין בש"ס ועיין וראה שאפשר להבין את הענין על פי דברי בנו שאמר לו בהיותו

(*) אחרי פטירתו של ר' יצחק בשנת תרע"א המשיך להוציא את הירחון „שערי תורה" בנו הרב ר' ישראל איסר פייגענבוים שהיה ראש השוב"ם בוורשה. עד השואה הנאצית פרסם ר' ישראל איסר מדי חדש בחדשו את העתון שנעשה במשך הזמן הירחון המרכזי להלכה בשביל הרבנים.

צעיר לימים. חלשה דעתו והתחרט על מה שהכלים חנם את בנו ונסע אליו לפייסו. אמר לו בנו האדמו"ר מסוכטשוב שבאמת כשאמר לו החדוש היה יודע מאותו מקום בש"ס שיש ראייה לדבריו אך מפני כבוד אביו לא רצה להתעקש ולהראות שהוא צודק, (בהקדמה לספר אור פני יצחק ע' ה').

ועוד על שנות ילדותו של הרבי מסוכטשוב: כשהיה כבן שבע אמר עליו הצדיק ר' מגדיל מקוצק לאביו הרב זאב נחום אבד"ק ביאלא שעיונו של הילד בתפלה מזיק לו להשכל. והרב מביאלא לא הבין את דבריו של הרבי מקוצק. נענה הילד „העילוי” כי כוונת הרבי מקוצק היא: כשיש לו דבר קשה בתורה והוא מתפלל להקב"ה ומבקש שיתן לו בינה להבין את הדבר בל יגיעה בתורה. אבל בשביל שכלו היה יותר טוב להיות יגע בתורה בעצמו ולהגיע לידי הבנה. (אור ע' ג).

הרבי מסוכטשוב היה רגיל לבאר אמרות חסידיות והראה שיש להן מקור בחז"ל. פעם בהיותו באוטבוצק הלך לנחם את הרבי ר' שמחה בונים קליש שהיה גר באוטבוצק (**). כשבא אליו אמר לו הרבי מאוטבוצק בשם המגיד מקונויץ כי „אבל” נוטריקין „איך בין ליסטיג” — „אני הנני שמח”. ענה לו הרבי מסוכטשוב שנכונים דברי המגיד שיש הבדל בין אנינות לאבילות כי אנינות היא בלב ואבילות הוא להראות לאחרים וכן משמע ברש"י במסכת סוכה כ"ה ע"א ד"ה טירדא דרשות „שאף על פי שהוא חייב לנהוג אבילות של נעילה רחיצה וסיכה

(*) ר' שמחה בונים מאוטבוצק נפטר בא"י בשנת תרס"ז. (ראה

להראות כבוד מתו, אינו חייב להצטער". אמרות חסידיות היו אצלו בגדר „שיחת חולין של תלמידי חכמים, שצריכין למוד" (סוכה כא).

אגדות חז"ל היה רגיל הרבי מסוכטשוב לבאר בעמקות ופלאה, פעם בא לפניו ר' יצחק מאיר עלבינגר לשאול אותו בדבר שידוך עבור בנו עם בתו של הנכבד ר' יחזקאל גרינגלאס, השיב לו האדמו"ר: „חז"ל אומרים כי „בת קול יוצאת ארבעים יום קודם יצירת הולד בת פלוני לפלוני" ומהיכן אנו יודעים את ה„בת קול" ומי שומע את זה, אלא אם מוצאים חן אחד בעיני השני ואת היא ה„בת קול". שאל שוב החסיד: „הלא לפנים לא היה המנהג שהחתן והכלה יראו זה את זה לפני החתונה ואיך ידעו את ה„בת קול" ענה לו האדמו"ר: „אז בעיני מי שצריכים למצא חן".

ועוד סיפר כיצד למדו חסידי סוכטשוב מרבם את מדת ההתמדה בלמוד התורה. החסיד ר' יצחק מאיר עלבינגער מורשה למד בישיבת סוכטשוב שלש שנים ופעם בליל שבת קודש באמצע הלילה הלך לבית המדרש ללמוד וראה את מי שהוא עומד על ידי המנורה של הבאר ומעיין בספר. זה היה בחורף והקור היה גדול. כשנגש לבאר ראה שהרבי ר' אברהם עומד ומעיין בספר. הסביר לו הרבי שהמנורות שבביתו ובבית המדרש כבו לכן הוא עומד אצל המנורה שעל יד הבאר. ר' יצחק מאיר פחד שהאדמו"ר לא יתקורר חס ושלום בקור כזה כשהוא עומד בחוץ ואמר להרבי שילך עכשיו לאכסניה אחת ששם המנורה דולקת עוד. הסכים הרבי ללכת לאכסניה זאת. כשהגיע הרבי שמה נעשה רעש בין החסידים שהיו ישנים

עוד. והרבי, כדי שלא להפריע את מנוחתם, עזב את האכסניה והלך ביחד עם ר' יצחק מאיר לבית המדרש של הקהל שהיה בקצה העיר ששם היו ברות של יאהרצייט דולקים ולמד שם כל הלילה. הרבי מסוכטשוב היה לדוגמה בין חסידיו איך צריכים להתמיד בתלמוד תורה.

ומעשה שהיה באחד מגדולי הרבנים מידידיו וחסידיו של ה"אבני נזר" הרב הגאון ר' פיבל אבד"ק נובידבור. הוא נתקף במחלה מסוימת כאחת מידייו והרופאים נתחלקו בדעותיהם: מהם שאמרו כי אין תרופה ואין מוצא אלא לתת את היד החולה, כדי למנוע התפשטות המחלה בגוף. ומהם שאמרו כי אפשר לרפא את היד ללא נתוח. הרב החסיד הנ"ל החליט לשאול את דעתו של רבו ה"אבני נזר". באותו פרק היה עדיין ה"אבני נזר" רב בנשלסק ותלמידו הגאון ר' יואב יהושע, שנעשה אח"כ אב"ד קינצק, היה אז מו"ץ בנשלסק.

הרב החולה מנובידבור שלח לנשלסק ליטול עצה מפי ה"אבני נזר" מה יעשה והזמין אותו כידידו עוד מימי קוצק לבוא לבקרו בעירו נובידבור. ה"אבני נזר" בא עם המו"ץ לבקרו אבל אמר כי לא יוכל לתת לו תשובה בדבר שאלתו עד שיושיב בית דין של שלשה לעיין בהלכות טרפות שנוגעות בענין זה. מיד שלח ה"אבני נזר" שליח מיוחד עם מרכבה לורשה אל הרב ר' יצחק פייגנבוים להזמין שיבא לנובידבור לישב בדין-תורה בשאלת "טרפות הרגל". כשבא ר' יצחק לנובידבור צרפו לבית הדין את המו"ץ ר' יואב יהושע וישבו שעה ארוכה ועיינו בשאלה. אותה שעה ישבו הרופאים בחדר סמוך וחכו להחלטתם של הרבנים. ר' יצחק הביא ראיות ברורות

שאין במקרה זה של ידו החולה של הרב שום חשש של טרפה ועל כן אין צריך לנתח ולחתוך את היד. אחרי משא ומתן ארוך בהלכה זו יצא הפסק־דין לקבל דעתם של הרופאים האומרים כי אפשר לרפא את היד ללא נתוח. וכך היה, הנתוח נמנע, וידו של הרב מנוב־ידבור נשארה שלמה ובמשך הזמן שבה לאיתנה.

הרופאים העריכו את חכמתו ותבונתו של רבה של ורשה אשר הכריע את הכף נגד הנתוח והדבר התפרסם בשעתו ברבים.

הגאון מסוכטשוב העריך מאד את ר' יצחק וכותב אליו לא כמו שכותבים לתלמיד אלא כמו לחבר. וכך הוא כותב אליו בתשובתו משנת תרמ"ה וזו לשונה: „לכבוד ידיד נפשי הרב הגאון החריף ובקי, משנתו זך ונקי החסיד כבוד קדושת שמו תפארתו מו"ה יצחק הכהן ג"י.

הנה שאלני ר' משה אהרן מרחוב גאלעווקיס בדבר שבא לידי במשכון וכו' ואמר לי שכבר שאל זאת מכבוד תורתו ג"י ולא השיבו תשובה ברורה... ימחול כבוד תורתו להעביר עיניו על הדברים ואם גם בעיניו יראה להתיר ימחול לשלוח אחרי האיש ולומר לו הפסק. ואם אין פנאי למעלתו לעיין ימחול לעשות גם כן כנ"ל. אם יראה בעיני כבוד תורתו להשיב על הדברים ימחול לכתוב אלי ועל ידי התשובות ברצוא ושוב יתבררו הדברים. הק' אברהם". (נדפס ב„אור פני יצחק" בקונטרס „שיחות תלמידי חכמים").

רק רבי יצחק זכה שהגאון מסוכטשוב כתב אליו „ועל

ידי התשובות ברצוא ושוב יתלבנו הדברים" אף תלמיד אחד לא זכה ליחס כזה.

ועוד על יחסי הידידות והכבוד ההדדי שרחשו זה לזה שני הידידים. מספרים חסידים שפעם בא ה"אבני נזר" לורשה לבקר את ידידו ר' יצחק פייגענבוים. יצא ר' יצחק לקבל פניו של ידידו הדגול, חכה ר' יצחק שהגאון מסוכטשוב יכנס תחילה והגאון מסוכטשוב רצה שר' יצחק יכנס תחלה שהוא קשיש ממנו בשנים. וכך עמדו שניהם והתוכחו מי צריך להכנס תחלה עד שלבסוף נצח ר' יצחק והגאון מסוכטשוב נכנס תחלה.

ר' יצחק פייגענבוים היה הרב החסידי הראשון בעיר הגדולה ורשה, שכל הרבנים שקדמו לו בורשה החל מהרב הראשון בעל "חמדת שלמה" והבאים אחריו: ר' חיים דוידזון, ר' בריש מייזלש ור' יעקב גזונדהייט, לא נמנו על התנועה החסידית.

בתקופתו היה בורשה מאבק קשה בין החסידים ומתנגדים בקשר לבחירת הגאון ר' יעקל געזונדהייט בשנת תרל"א לרב בורשה במקומו של הגאון ר' בעריש מייזליש שנפטר בשנת תר"ל. אחר שנבחר ר' יעקל בשנת תרל"א נלחמו החסידים בו עד שהיה מוכרח לותר על כסא הרבנות בעיר הבירה. מי שמצא חן בעיני המתנגדים לא מצא חן בעיני החסידים ואם מי שהוא מצא חן גם אצל החסידים וגם אצל המתנגדים שוב הפריעו המתבוללים שגם הם התערבו בענין בחירת רבנים בורשה. יוצא מן הכלל היה ר' יצחק שמצא חן בעיני כל הכתות בורשה. שהוא היה בעל נימוסין, עדין נפש בעל לב טוב,

אהב הבריות ומקרבם לתורה, מסביר פנים לכל אדם, תמים
וישר בכל דרכיו ומסור לענייני הכלל.

כל השכבות של יהדות ורשה רחשו כבוד לאישיותו
הנעלה של ר' יצחק. על ידו גשתנה החס אל רב חסידי מן
הקצה אל הקצה.

דבר שחדש ר' יצחק בזמנו ונתקבל בכל קהלות ישראל
וגם בארץ ישראל, הרי הוא „דוד התה" של שבת העשוי עם
ברז שפתר את כל החומרות והחששות בענין הזה. בפולין
התפרסם "דוד השבת" בשם "השבסובקה" של הרב ר' יצחק.

פרק ד

ר' יצחק כבעל מדות

ר' יצחק הצטיין במדותיו הנעלות ובהיותו רב נתחבב על כל שדרות העם היהודי בורשה. היה זהיר בכבודו של כל אדם אפילו הפשוט ביותר ולא נתן לשום איש שישמשהו, אפילו מזוגתו הרבנית לא דרש שתשמש אותו. ר' יצחק היה מגדל יתומים בתוך ביתו ומעולם לא נתן להם שישמשוהו חנם, אלא אם כן קבלו שכר מידו (אור ע' י"ז).

מעולם לא השמיע צו או פקודה אף להסרים למשמעתו, אלא רק בלשון שאלה ובקשה. כשהיה רוצה שיעבור אחד לפני התיבה בבית מדרשו, היה פונה אל האיש בלשון שאלה „אם ברצונו לעבור לפני התיבה“ (אור ע' י"ז), בהיותו רב לא הטריח מעודו אדם לבא אליו הביתה, וגם ביחס לתלמידיו היה ר' יצחק זהיר בכבודם. מעולם לא צוה לתלמידיו להמציא לו איזה דבר, רק לפעמים היו מכירים בפניו שהוא נצרך לאיזה דבר ושאלו אותו ואז אמר להם (אור ע' י"ז).

היה רחוק מתאות אכילה והנאה ולכן גם לא היה לו זמן קבוע לאכילה ולרוב היה אוכל סעודת שחרית לעת ערב ולא נגש לאכול עד שאנשי ביתו היו מפצירים בו ולפעמים כשהיו מפצירים בו יתר על המדה היה גוער בהם (אור ע' ט"ז).

כל אימת שהיה ר' יצחק בעל יסורין, מעולם לא נאנח ולא דבר על היסורין בשעה שסבל אותם, אך אחרי שהוקל לו ממכאוביו ויסוריו ספר מגדל היסורים שסבל. פעם עשו לו

נתוח והרופאים יעצו להשקותו מי שינה כדי שירדם כי היו צריכים לשרוף את בשרו בשפודי ברזל מלובנים. אבל הוא לא הסכים לדבר והיה נעור וסבל וקבל את היסורין באהבה (אור ע' כ"ב).

כשהיו הפרעות ביהודי ורשה בשנת תרמ"ב היה ר' יצחק שרזי בצער גדול ואמר לבנו שהוא מצטער על שהוא איננו סובל מן הפרעות, האם אינני יהודי ככל היהודים? ובטרם יגמור את דבריו, השליכו הפורעים אבנים גדולות לתוך ביתו והזכוכית בחלונות נשברה לרסיסים. ולא רק הפרעות בורשה לא נתנו לר' יצחק מנוח אלא גם אם היו פרעות ביהודים במקום אחר כמו בקהלת קאניץ שבגרמניה, כאב לבו של ר' יצחק עד שנפל למשכב ודמעותיו הרטיבו את כל הכרים והכסתות (אור ע' כ"ט).

היתה לו ספריה עשירה מאד בה כתבי יד יקרים, פעמים רבות באו אליו אנשים שונים לעיין בספרים. גם הפרופ' חולסון כשהיה בוורשה ישב אצל ר' יצחק כמה ימים ועיין בספרים יקרי המציאות שלו.

כשהיה מי מן המבקרים מעיין בספר, אף שהספר היה בחוץ לר' יצחק עצמו מדרכי הנימוס לא הוציא את הספר מידו והיה עומד ומחכה בכליון עינים עד שיניח את הספר מידו ואז היה לוקח ומעיין בו. פעם בקר רב אחד אצלו בספריה ובנו של ר' יצחק, ר' ישראל איסר אחז בספר וקרא בו. ניגש הרב אל ר' ישראל איסר והוציא את הספר מידו. ר' יצחק, כשראה זאת, נגש אל הרב והוכיחו על מיעוט נימוסו (אור ע' מ"ז).

הוא היה עדין נפש ובעל צדקה גדול. במיוחד היה תומך בסוחרים שירדו מנכסיהם והיה מלווה להם סכומים גדולים כדי שיוכלו להחזיק מעמד. לעניים חשובים שלא לפי כבודם היה לקבץ גְּדֻבוֹת, היה ר' יצחק שולח אליהם הביתה בכל שבוע סכומים הגונים כדי לתמוך בהם. כך נהג במשך כל השנים. וגם בתקופות שהיה בעצמו דחוק מאד, לא הפחית מן התמיכות שנתן לעניים והשתדל בכל מיני מאמצים תמיד למלא את מחסורם. פעם קרה שנפטר אחד ממקבלי הצדקה והשאיר אלמנה ויתומים, מיד שלח ר' יצחק את התמיכה להאלמנה (אור ע' מ"ז).

דרכו של ר' יצחק היה תמיד לעמוד לימין הנרדפים. רבנים, שוב"ם ושאר כלי קודש הציל ר' יצחק מידי רודפיהם בקהלות שונות. הוא לא האמין לדברי רודפיהם שתחת מסוה של „יראת שמים" הם מתכוונים „לשם שמים". (אור ע' מ"ז). מעולם לא הוציא מפיו דבר של גנאי על אדם ולא השפיל שום איש. כאיש תמים קשה היה לו להאמין שאדם יאמר שקר ולא רצה לשמע שמדברים על יהודי דברים של גנאי ושמצה (אור ע' מ"ז). פעם הביאו לפניו דין תורה ונתחייב אחד מבעלי-הדין לשלם סכום גדול לחברו. כעבור כמה חדשים עיין ר' יצחק בפסק דינו עוד הפעם וראה שיש אפשרות לזכות את האיש. שלח ר' יצחק אחרי האיש והודיע לו כיון שרואה עכשיו שאפשר היה לזכות אותו בדין לכן הוא מתזיר לו מכיסו את כל הסכום שחייב אותו ומרות שמצבו החמרי היה קשה מאד. (אור ע' ד).

מעולם לא אמר על אדם שדרכו של פלוני לא ישר

בעיניו. בביתו היה מגין לתפלה והיו שם כמה יהודים שהיו מלובשים כיהודים מודרניים והחסידים שבמנינו רצו לריב אתם. ר' יצחק לא נתן להם והשתדל להשפיע לפשר בין הצדדים בטוב (אור ע' י).

מפיו של ר' יצחק לא נשמע מעולם דברי תורה בדרך הלצה ואמר פעמים רבות לבניו „אינני מבין ומשיג מה היא דרך הלצה בתורה“ ולא נשמע מעולם מפיו פסוק או גמרא למילתא דבדיחותא. כמו כן היה נזהר מאד בדברי הראשונים ולא הוציא מפיו דבר בקרת עליהם. ולפעמים כשהיה מוכרח לאמר פירוש חדש בגמרא אמר את הפירוש, אבל לא הזכיר דברי הראשונים כלל מפני כבודם. והיה אומר „אני מצטער מאד כשאני אומר פירוש חדש בגמרא מה שלא שיערו הראשונים כי עיקר אצלי שדברי הגמרא יהיו עולים יפה“. (אור ע' מ"א).

כשבא לפניו דין תורה היה רגיל ר' יצחק לעיין בסוגיא עם כל המפרשים ולמד את הענין על בוניו ולכן היה על פי רוב דוחה את הוצאת פסק הדין לזמן מה כדי שיספיק לעיין בדבר. ולפעמים נסע לרבו הגאון מסוכוטשוב להתייעץ אתו בדין התורה. פעם נסע לרבו הגאון שהיה אז בנאשעלסק ואז היה הגאון ר' יואב יהושע מקינצק מו"ץ בנאשעלסק. ספר ר' יצחק לרבו את כל הענין התפעל מזה הגאון מסוכוטשוב וקרא את המו"ץ ר' יואב יהושע ואמר לו: „ראה איך פוסקים דין תורה?“.

כשישב ר' יצחק בבוררות לא רצה להיות בורר אלא מצד אחד ונתן טעם לזה, כי בימי חורפו היה פעם בורר מצד אחד אצל הרב הגאון ר' בעריש מייזליש אבד"ק ורשה וחדש חידושים

הרבה בדין תורה זה, אחר כך נוכח לדעת שאילו לא היה בורר מצד אחד לא היה מחדש חידושים אלה (אור ע' ד).

הוא היה נוהג להקל משום „כזא דהיתרא עדיף". פעם באה לפניו שאלה בעוף שהכינו בשביל יולדת עניה. ר' יצחק הכשיר את העוף. השואל ספר ששאל מקודם רב אחר והלה הטריף את העוף. כששמע ר' יצחק זאת התרגז ואמר: „הרב יכול להתמיר לעצמו אבל לא לאחרים ובפרט ליולדת עניה שאין ביכלתה לקנות עוף אחר" (אור ע' ד). פעם ביום כפיר אחרי כל נדרי שכב ר' יצחק במטתו ונאנח ועל שאלת בנו למה נאנח? ענה כי בערב יום כפור באו לפניו כמה מאות שאלות וחם על ממונן של ישראל והכשיר כפי האפשרות (אור ע' ה).

מנהגו היה כשבאו שתי שאלות לפניו והורה אחת כשר ואחת טרפה היה מקדים להכריז על ה"כשרה" בראשונה ואח"כ על טריפה והקפיד מאד על המו"ץ הקבוע שישב בביתו שהיה מצדד תמיד להטריף ולהחמיר (אור ע, ה). פעם באו לפניו עם שאלה חמורה של תערובת חמץ בפסח בשעה שישב כבר ר' יצחק בסדר ליל פסח. הלך ר' יצחק אל חדר הספריה שלו ישב שם שעה ארוכה ועיין בספרים עד שהכשיר הכל. ורק אז חזר לערוך את ה"סדר" (אור ע' ה).

כשבאו לפניו לדין תורה בדיני ממונות, היה מצרף ומזמין לדין תורה כל מורה הוראה שהיה גמצא בביתו וזשקבל כסף שכר בטלה חלק לכל אחד מן הרבנים בשוה (אור ע' ד).

הוא התייחס לדיני תורות כמו לעבודת הקודש וכשהוציא

פסק דין לא הסתפק בכפה על ראשו אלא חבש את הכובע (אור ע' ד).

פעם באו לפניו לדין תורה אב ובנו. והבן דבר זלזולים נגד אביו, אמר ר' יצחק לאנשי סביבתו: „אינני רוצה לפסוק הדין תורה מפני שאני פסול להיות דיין, הנה אני שונא להבן ששמעתי כשהוא מדבר זלזולים נגד אביו ושונא פסול להיות דיין (אור ע' 14).

לעת זקנותו לא רצה עוד לקבל עליו לפסוק דיני-תורה ונמק את סרובו באמרו שאין עוד בכתו להתעמק ולהתיגע בזה.

ר' יצחק היה כל ימיו עניו ושפל-רוח ופעם ספר מעשה בחסיד אחד שבא לפני השרף ממוגילניצא ובקש עצה כיצד לשבור את מדת הגאווה וההתנשאות שמרגיש בקרבו. השיב השרף לחסיד: כשבאים לשאול עצה באיזה ענין, צריכים לפנות אל מי שיש לו ידיעה ובקיאות בענין זה. אני שאינני בקי ואיני יודע מה הוא גאווה איך אוכל ליעץ לך בענין זה (אור ע' ס"ג).

גם על ר' יצחק אפשר לומר שלא ידע גאווה והתנשאות מהי. הוא לא גרס גם שאחרים יספרו מגדולתו וישבחותה. ומענין המכתב שכתב ר' יצחק בשנת תרכ"ו לאחד מחבריו מגוער: „אך דרך העברה ראיתי בפריסת שלום שאתה כותב אלי וראיתי שאתה כותב עלי תוארים גדולים, „המפורסם בכל קצוי ארץ, הגאון הגדול“, עמדתי משתומם! תאמין מעלתך שלולא שאני מחשיב אותך כאיש ישר ורוח הייתי דגך שאתה כותב עלי בליצנות“.

פרק ה

אחרית ימיו ופטירתו

בשנותיו האחרונות היה מתקן ומגיה את הכתבים שכתב אותם בימי נעוריו והסביר „כי הלימוד בימי הזקנה היא יותר אמיתי“. בימי זקנותו היה בא ר' יצחק בכל קיץ לאטוואצק הסמוכה לורשה. קיץ אחד שהה באוטבוצק גם רבו הגאון והצדיק מסוכטשוב, אבל ברחוק מקום זה מזה. כששמע האדמו"ר מסוכטשוב שר' יצחק נמצא אף הוא כאן התענין לדעת מה מעשהו כל היום? ר' יצחק היה אז כבן שמונים והיה קשיש מרבו באחת עשרה שנים, השיבו לו: „הוא יושב ועוסק בתורה כל הזמן“. כששמע הרבי מסוכטשוב את הדברים האלה שמח מאד והוסיף באנחה: „יש לי רחמנות גדולה על עמי הארץ! מה הם עושים בימי הזקנה, אם אין להם האפשרות לעסוק בתורה?“ (אור ע' ו). גם בימי הזקנה חדש ר' יצחק חידושים נפלאים בתורה ובשנת תר"ע היה אצל רבו מסוכטשוב וספר לו חידוש שעלה בדעתו באחרונה. הרבי מסוכטשוב התפעל מחידושו ואמר: „זכות גדולה היא אם יכולים לחדש חידושים כאלה בימי הזקנה!“ (שם, שם).

בשנה האחרונה לימי חייו, היה נוהר שלא לשנות אפילו מנהג קל ממנהגיו שרגיל היה בהם. קלסתר פניו של ר' יצחק היה יפה מאד ובשנה האחרונה לימי חייו בקר אותו אחד מגדולי הדור, כשיצא ממנו אמר למלויו „לא כל אחד מסוגל

לראות במאור פניו של ר' יצחק י" (ור ע' ט). בימי הזקנה היה ר' יצחק מצטער ומתחרט על שהיה בנעוריו אוהב להתפלפל בתורה בכוונה לסתור ולדחות את דברי מתנגדיו (אור ע' יג). בשנותיו האחרונות אכל מעט מאד רק כדי להחיות את נפשו והיה יושב ועוסק בתורה כל היום וכל הלילה, ולבנו ר' ישראל איסר כשנכנס אליו ביום ב' דר"ה תרע"א לפני התפלה אמר „עשיתי אתמול שהחיינו על פירוש חדש בגמרא שאמרתי ולא ידעתי את הפירוש בגמרא עד אתמול" (אור ע' ט). אחרי פטירת הרבי מסוכטשוב בשנת תר"ע בכה ר' יצחק והתאבל שנשאר בלי רב ורבי. על שאלת בנו מדוע הוא מתאבל כל כך על רבו שנפטר, השיב „לכל אחד מישראל צריך להיות מי שיהא לו הכנעה תחתיו". ואף שהיה בן 82 שנה אז קבל עליו את מרותו של בן רבו ה„שם משמואל" מסוכטשוב.

בכ"א אייר תרע"א נפל ר' יצחק למשכב שממנו לא קם עוד. הוא סבל יסורים נוראים. אותו זמן נסתיים בקיוב משפט עלילת-הדם נגד מגדל בייליס. כשבא הרופא לבקר את ר' יצחק ובשר לו את החדשות האחרונות בענין המשפט כי הוכח קבל עם ועדה כי כל העלילה בשקר יסודה ומגדל בייליס יצא זכאי, כששמע ר' יצחק את הבשורה הטובה הזאת שכח כל היסורים התחזק והרים את ידיו למעלה והודה לה' יתברך על כל הגסים והגפלאות שעשה לעמו. (אור ע' ל).

אולם גופו החלש לא יכול היה להחזיק עוד מעמד ובכ"ד אייר החזיר את נשמתו בקדושה ובטהרה. זקן ושבע ימים בגיל שמונים ושלש הלך לעולמו בשם טוב.

ההלוייה עברה ברחובות גרניטשנא, ושאביא, פשעיאזד,

ונלבקי עד הגיעה לסוף גענשא. שם נמצא בית העלמין. כל התנויות נסגרו בשעת ההלויה. הופסקה כל תנועת רכב ברחובות שבהם עברה ההלויה.

באו לחלוק לו את הכבוד האחרון האדמו"ר ר' שמואל מסוכטשוב, האדמו"ר ר' מנדלי מרדזימין, הרבי מקאלושין והרבי מטריסק שגר בורשה ורבנים רבים מורשה ומערים אחרות. ליד דירתו של הנפטר בורשה (רחוב גושיבוב 1) הספידוהו: הרב מפולטבה, מנעזשין, מפובונזק, ר' אהרן גפתלי זבלודובר. בבית העלמין ליד הקבר הפתוח הספידוהו רבני ורשה: ר' פתחיה הורנבלס והרב ר' אברהם צבי פרלמוטר ז"ל. השאיר אחריו שלשה בנים: הבכור ר' יעקב שלמה, השני ר' ישראל איסר והשלישי הצעיר ר' משה. וחמש בנות: מרת פרידה היתה נשואה להרב ר' יעקב יוסף אייבשיץ נכדו של הרבי ר' יונתן אייבשיץ מפראג בעל „התומים" והשניה מרת בלומה היתה נשואה להרב ר' מרדכי שמואל גוטלעזר שהיה ממונה על „בית החיים" ברחוב גענשא ועוד מוסדות של הקהלה, והשלישית מרת חנה גיטל היתה נשואה להרב אברהם נחום האלברשטהט, מגדולי היחוס. הרביעית מרת צביה לר' יעקב קופל ווייסברג והחמישית מרת שרה לר' יעקב חיים רוזנוויין.

אחד הבנים את ר' ישראל איסר ראש השובים בורשה, הכרתי במשך שנים רבות עד השואה הנאצית. הוא ירש מאביו את מדותיו הטובות. ועסק כל ימיו רק לטובת הכלל. אחרי פטירת אביו ר' יצחק הוא קבל עליו את העריכה וההוצאה לאור של „שערי תורה". עד השואה הנאצית (שנת תרצ"ט)

הוציא לאור תוספת לירחון „שערי תורה” בשם „חורב” באידיש שעמד על המשמר של כבוד התורה. משנת תרפ”ז הוציא לאור „קול השוחטים” באידיש אשר מטרתו היתה לעמוד על המשמר של מעמד השוחטים בפולין, להציל אותם מתקיפי הקהל שרצו בכל מיני מאמצים להוריד את כבודם ופרנסתם. ועד השואה הנאצית היה שבועון זה נפוץ בין השובי”ם בפולין. הרב ר’ ישראל איסר היה כאביו מסתפק במזעט בחייו הפרטיים וכל המערכת של שלשה עתונים חשובים „שערי תורה” „חורב” ו„קול השוחטים” הוא נהל בדירתו הקטנה בלי מזכירים המדפיס והמוציא לאור וגם שלחם ע”י הדואר לקוראים. מי המדפיס והמוציא לאור וגם שלחם ע”י הדואר לקוראים. מי אינו זוכר את דירתו הצנועה בת שני החדרים ברחוב מוראנובסקי מספר 4, שגדולי הרבנים, תלמידי חכמים, ושובי”ם היו באים לשם כדי לפרסם את דבריהם בדפוס ובדרך אגב לגלגל בדברי תורה.

כל המשפחה הענפה הזאת נשמדה בשואה הנאצית ונשא רק שריד יחיד, בנו של הרב ר’ ישראל איסר, הוא הרב ר’ יצחק פייגנבוים נ”י שגר שנים רבות בהאג (הולנד) וכעת בירושלים, הנושא את שם סבו ועוסק בהוצאה לאור של כתבי סבו הגאון ר’ יצחק הכהן פייגנבוים זצ”ל.